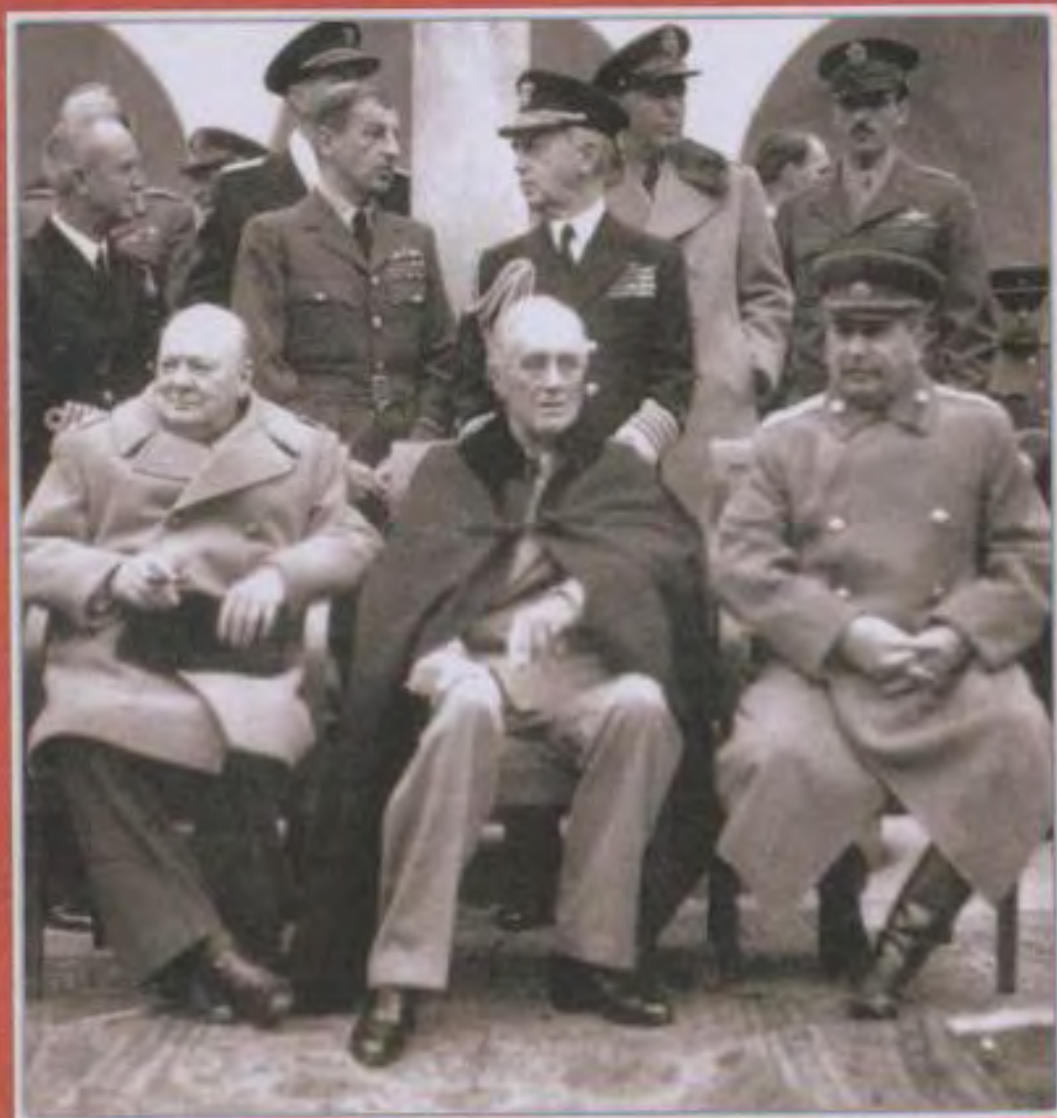

Т. Н. Зиёев

ТАЪРИХИ УМУМИ

Т. Н. ЗИЁЕВ

ТАЪРИХИ УМУМӢ
(ТАЪРИХИ МУОСИР. ДАВРАИ АВВАЛ.
СОЛҲОИ 1919 – 1945)
КИТОБИ ДАРСӢ БАРОИ СИНФИ 9

*Коллегиаи Вазорати маорифи
Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷои тавсия кардааст*

PLEIADES
PUBLISHING Inc
2002

ББК 63.3 (0) 5 Я 72
3-57

Зиёев Т. Н.

Таърихи умумӣ (Таърихи муосир, Давраи аввал, Солҳои 1919 – 1945), китоби дарёӣ барои синфи 9-ум.
“Сарпараст”, Душанбе. Соли 2002, 208 саҳифа.

Ин китоб аз тарафи Маркази татбиқи Лоихаи таҷдиди сектори иҷтимоӣ тавассути маблағҳои қарзи Банки Осиии Тараққиёт ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон интишор гардидааст.

Ҷадвали истифодаи иҷоравии китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли хониш	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
1					
2					
3					
4					
5					

Муаллимонӣ мӯхтарам!

Хошишмандем фикру мулоҳизаҳои худро оид ба мазмуни китоби мазкур ба нишони 734024, ш. Душанбе, кӯчаи Айни, 45, Пажӯҳишгоҳи улуми педагогии Тоҷикистон ирсол намоед.

ISBN 1-931938-19-9

© “Сарпараст”, 2002

МУҚАДДИМА

Китоби дарсии Таърихи умумии синфи 9-ум давраи аввали таърихи муосири ҷаҳон – солҳои 1919–1945-ро дар бар мегирад. Он пур аз воқеаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии давлатҳои ҷаҳон ва муносибатҳои байналхалқӣ буда, яке аз марҳалаҳои муҳимтарини таърихи умумибашарӣ аст. Ин давра ба тақдирӣ ҳалқу давлатҳои зиёди ҷаҳон нақши худро гузоштааст. Ҳамаи воқеаҳои таърихи муосир аз Ҷанги якуми ҷаҳонӣ сарчашма мегиранд.

Ҷанги якуми ҷаҳонӣ бо шикасти Иттифоқи Сегона анҷом ёфт. Дар натиҷаи ин умеду орзуҳои давлатҳои ин паймони ҳарбӣ сиёсӣ барбод рафтанд. Гузашта аз ин, давлатҳои аълои паймони ғолиб – Антанта як қисми мустамликаҳои давлатҳои Иттифоқи Сегонаро дар байни худ тақсим карданд. Конференсияи сулҳи Париж, ки соли 1919 бо ташаббуси Англия, Фаронса ва Иёлоти Муттаҳиди Америка баргузор гардид, ин тақсимотро ба ҳукми қонун даровард.

Дар натиҷаи Ҷанги якуми ҷаҳонӣ дар империяҳои мустамликавии Австро-Венгрия якчанд давлати соҳибистиклол таъсис ёфт. Лекин мустамликаҳои империяи Туркия ба тавассути вақолати аз тарафи Лиги Миллатҳо ҷорӣ кардашуда ба давлатҳои Антанта дода шуданд.

Ҷанги якуми ҷаҳонӣ зиддиятҳои байни давлатҳои империалистиро бартараф карда натавонист. Аз тақсими мустамликаҳои Туркия ва Германия ғайр аз якчанд давлати абарқудрат давлатҳои дигар норозӣ буданд, аз он ҷумла Германия, Италия ва Ҷопон. Дар оянда маҳз ҳамин давлатҳо ташаббускорони асосии оғози ҷанги нави ҷаҳонӣ шуданд.

Ҷанги якуми ҷаҳонӣ аҳволи иқтисодию иҷтимоии мустамликаҳоро боз ҳам вазнинтар кард. Сабаб он буд, ки мамлакатҳои мустамликадор – Англия, Фаронса, Иёлоти Муттаҳиди Америка, Ҷопон, Иттиҳоди Шӯравӣ, Италия ва давлатҳои дигар ҷаброни хароҷоти ҷанг ва зарари бӯҳрони иқтисодиро аз ҳисоби пурзӯр кардани истисмори мулкҳои мустамликавии худ мебароварданд. Ин кирдори мустамликадорон ба ҳисси миллии ҳалқи мустамликаҳо беасар намонд. Ин буд, ки нерӯҳои ватандӯсти мустамликаҳо ва мулкҳои зервақолат барои ҳифзи ҳуқуқҳои инсонӣ ва аз нав барқарор кардани истиқлолияти давлати мамлакатҳои худ ба мубориза бархостанд.

Дар солҳои 20-ум ва 30-юм аввал дар Италияю Германия ва баъд дар як қатор мамлакатҳои дигари Европа ва Америка ҳаракати фашистӣ оғоз ёфт. Дар баъзе давлатҳо, аз он ҷумла дар Германия, Италия, Руминия, Булғория, Австрия, Аргентина ва Бразилия нерӯҳои фашистӣ ва фашистимаоб ба сари қудрат омаданд. Баъзе аз ин давлатҳо дар арсаи байналхалқӣ ниқорталаб буданд, махсусан Германия, Италия ва Ҷопон.

Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ натиҷаи рушди сиёсӣю иқтисодии мамлакатҳои мутараккии ҳамонвақтан ҷаҳон мебошад. Ин ҷанг яке аз қисматҳои марказӣ ва муҳимтарини давраи аввали таърихи муосири ҷаҳон аст. Қули муносибатҳои байналхалқӣ баъди Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ва то имрӯз суратгирифта маҳз аз натиҷа ва сабабҳои ин ҷанг бармеоянд.

Дар китоб инъикоси масъалаҳои ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоии давлатҳои ҷаҳон, мулкҳои мустамликавӣ ва зервақолат низ мавқеаи калонро ишғол менамоянд.

БОБИ I. МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ ДАР СОЛҲОИ 1919 – 1923

§ 1. КОНФЕРЕНСИЯҲОИ БАЙНАЛҲАЛҚӢИ СОЛҲОИ 1919 – 1923

Конференсияи сулҳи Париж. Баъди ҳар як ҷанге, ки ба итмом мерасад, масъалаи бастанӣ сулҳ ба миён меояд. Дар мавриди анҷом ёфтани Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ҳам зарур буд, ки давлатҳои бар зидди ҳамдигар ҷангкарда ба сари мизи музокирот бинишинанд. Ҳамин тавр ҳам шуд. Барои кор карда баромадани шартҳои он 18 январи соли 1919 Конференсияи сулҳи Париж ба кор шурӯъ кард.

Бояд гуфт, ки аз Ҷанги якуми ҷаҳонӣ Иёлоти Муттаҳидан Америка даромади калон гирифт. Он дар солҳои ҷанг ба давлатҳои Антанта ба миқдори зиёд қарз дод. Англия ва Фаронса аз ИМА қариб 10 млрд. доллар қарздор шуданд. Аз ин рӯ, ИМА дар конференсия ҳамчун давлати қарздох нисбат ба Англияю Фаронса мақоми қавитар дошт.

Ҳарчанд дар конференсияи Париж намоёндагони 17 давлати ҷаҳон ширкат меварзиданд, роҳбарии конференсия аслан дар ихтиёри президенти ИМА Вудро Вилсон, нахуствазири Англия Ллойд Ҷорҷ ва нахуствазири Фаронса Ҷорҷ Клемансо буд.

Дар конференсия "масъалаи русӣ", таҳияи созишномаи сулҳ бо Германия ва давлатҳои дигари аъзои Иттифоқи Сегона баррасӣ гардид. Вале ҳар қадом давлатҳои ташаббускори конференсия мақсадҳои худро доштанд.

Фаронса мехост, ки Германия пора-пора гардад. Масалан, қаламрави тарафи чапи дарёи Рейн аз Германия ҷудо карда, ба давлати худмӯхтор табдил дода шавад. Англия ва ИМА қатъиян зидди ин пешниҳоди Фаронса баромаданд. Дар масъалаҳои дигари муносибат бо Германияи баъдичангӣ низ мавқеи ин се давлат мухолифи ҳамдигар буд. ИМА намехост, ки Англия ва Фаронса нисбат ба Германия пурқувваттар бошанд, ё ки Германия аз ҳар сеи ин давлатҳо пурзӯртар шавад. ИМА мехост, ки Германия дар муқобили Фаронса тахминан қудрати якхела дошта бошад. Вале ИМА тақозои Англия ва Фаронсаро низ ба эътибор нагирифта наметавонист. Бинобар ин бо назардошти маффиатҳои худ ИМА бо Германия, Фаронса ва Англия ба лоиҳаи созишнома чунин шартҳоеро пешниҳод намуд, ки ба онҳо маъқул бошад. Ин лоиҳа ба Англия ва Фаронса имконият меод, ки аз ҳисоби Германия талафоти моддии худро ҷуброн кунанд. Фаронса на танҳо музофотҳои Элзас ва Лотарингияро бозпас баргардонд, инчунин хавзаи Саарро ба муҳлати 15 сол ба иҷора гирифт. Сарфи назар аз ин,

Созишномаи сулҳи Париж имконият меод, ки Германия ҳамчун давлат боқӣ монда, дар оянда тараққӣ кунад.

Бо чунин мазмун 28 июни соли 1919 Созишномаи сулҳи Париж дар ш. Версал ба имзо расид. Он аз 15 фасл ва 440 модда иборат буд.

Мувофиқи ин созишнома як қисми заминҳои ишғолкардаи Германия пас гардонда, қисми дигараш ба ихтиёри давлатҳои дигар ва ё муваққатан ба зери идораи Лигаи Миллатҳо дода шуданд. Ғайр аз ин Германия аз мустамликаҳои худ маҳрум шуд.

Дар баробари ин нерӯҳои ҳарбии Германия маҳдуд карда шуданд. Ҳамчун гунаҳгори асосии Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба зиммаи Германия ба маблағи 132 млрд. маркаи тиллоӣ товони ҷанг гузошта шуд.

19 июли соли 1919 Маҷлиси Миллии Германия Созишномаи сулҳи Парижро тасдиқ намуд. Дар аввали соли 1920 онро Англия, Фаронса ва Ҷопон низ тасдиқ карданд. ИМА ба ин созишнома имзо нагузошта, бо Германия созишномаи сулҳи ҷудогона бааст. Баъдтар бо давлатҳои дигари Иттифоқи Сегона низ созишномаҳои сулҳ ба имзо расонда шуданд, аз он ҷумла бо Булғория, Венгрия ва Туркия.

Империяи Австро-Венгрия пароканда карда шуд. Дар каламрави собиқи ин империя давлатҳои Чехословакия, Югославия (Сербия, Хорватия ва Словения), Венгрия ва Австрия ташкил ёфтанд.

Лигаи Миллатҳо. Қисмати аввали Созишномаи сулҳи Версал таъсис намудани Лигаи Миллатҳо дар назар дошт. Дар ин қисмати созишнома Ойинномаи Лигаи Миллатҳо ҳам инъикос гардида буд.

Намояндагони чор кишвар дар Конференсияи сулҳи Париж, соли 1919, баъди ба охир расидани Ҷанги якуми ҷаҳонӣ. Аз чап ба рост: сарвазир Италия Викторно Орландо, сарвазир Британия Кабир Девид Ллойд Ҷорҷ, сарвазир Фаронса Ҷорҷ Клемансо, президент Иёлати Муттаҳидан Америка Вудро Вилсон.

Фикр дар бораи сомон додани Лигай Миллатхо аз нафрати халкҳои ҷаҳон нисбат ба Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ва зарурати минбаъд пеши роҳи ҷангхоро гирифтани ба миён омад. Вале мақсади асосии давлатҳои бузург тавассути Лигай Миллатхо ба мақоми ҳукмронии ҷаҳон соҳиб шудан буд.

Давлатҳои аъзон Лигай Миллатхо ӯҳдадор шуданд, ки якпорчагии ҳамдигарро аз таҷовузи хориҷӣ таъмин менамоянд.

Низоми Версал. Қудди нишондодҳои Конференсияи сулҳи Париж низоми баъдиҷангии муносибатҳои байналхалқиро ба вуҷуд овард, ки он дар таърих Низоми Версал ном гирифтааст. Ба ин низоми шартҳои Созишномаи сулҳи Версал, муайян намудани сарҳадҳои баъдиҷангии давлатҳои Европа, тақсими мустамликаҳои давлатҳои аъзон Иттифоқи Сегона ва ғайра дохил буданд. Вале, бо вуҷуди ин, Низоми Версал сулҳи бозғатимодӣ баъдиҷангиро таъмин карда натавонист.

Конференсияи Вашингтон. Конференсияи байналхалқии сулҳи Париж ҳамаи зиддиятҳои давлатҳои империалистии ҷаҳонро ҳал карда натавонист, ҳусусан зиддиятҳои байни Англия, ИМА ва Ҷопонро. Дар Укёнуси Ором иқтисодии флоти Ҷопон то ҷаҳде афзунтар мешуд. Харчанд соли 1902 Англия ва Ҷопон бо ҳам созишномаи дӯстӣ баста, ҳатто дар ҳавзаи Укёнуси Ором флоти ҳарбии баҳрии муштарак ташкил карданд, лекин дере нагузашта дар масъалаи аслиҳои ҳарбии баҳрӣ дар байни Англия, Ҷопон ва ИМА зиддият пурзӯр шуд. Англичҳо аз тариқи иттифоқи худ бо Ҷопон дар ҳавзаи Укёнуси Ором ба мақсадҳои худ расида наметавонидаанд, чунки мақоми ИМА дар ин минтақа сол то сол баланд мешуд. Аз ин рӯ, дар шароити нав Англия ва Ҷопон лозим донидаанд, ки манфиатҳои худро ба тавассути забонякқунӣ бо ИМА амалӣ намоянд.

Бо ҳамин мақсад бо ташаббуси ИМА 12 ноябри соли 1921 дар ш. Вашингтон бо иштироки ҳайати вакилони ИМА, Англия, Ҷопон, Фаронса, Италия, Белгия, Ҳолландия, Португалия ва Чин конференсияи байналхалқӣ кушода шуд.

Конференсияи Вашингтон иттифоқи Англия ва Ҷопонро барҳам дод. 13 декабри соли 1921 созишномаи чор давлат – ИМА, Фаронса, Англия ва Ҷопон ба имзо расид. Ин созишнома дар амал ба шикасти Англия ва ғайри ИМА баробар буд. Мувофиқи созишномаи конференсияи Вашингтон ИМА, Фаронса, Англия ва Ҷопон дар соҳибӣ кардани ҷазираҳои Укёнуси Ором ҳуқуқи баробар пайдо намуданд. Онҳо инчунин ӯҳдадор шуданд, ки дар ин минтақа ҳимоятгари коллективонаи манфиатҳои якдигар мешаванд. Ин давлатҳо ба Антантаи Ҷаҳоргонаи Укёнуси Ором табдил ёфтанд. Ғайр аз ин Конференсияи байналхалқии Вашингтон дар бораи эҳтиромии якпорчагии Чин қарордод ба имзо расонд.

Конференсияҳои Генуя ва Гаага. Конференсияи Генуя (Италия) 10 апрели соли 1922 ба кор шурӯъ намуд. Дар он вакилон аз 29 давлати ҷаҳон иштирок карданд. Ба Конференсияи Генуя ҳамчун давлати қарздор Русияи Шӯравӣ низ даъват шуда буд.

Ширкаткунандагони Конференсияи Генуя талабномае пешниҳод намуданд, ки дар он гуфта мешуд: "Русияи Шӯравӣ бояд қарзҳои Русияи подшоҳӣ ва Ҳукумати Муваққатии Русияро барои давлатҳои хориҷӣ пардозад ва моликияти хориҷиёро, ки Ҳокимияти Шӯравӣ миллӣ эълон кардааст, ба соҳибонӣ собикашон баргардонад". Вале шартҳои талабномаи пешниҳодшударо ҳайати вакилони Русияи Шӯравӣ, ки сардораш Г. В. Чичерин буд, қотъона рад намуд. Г. В. Чичерин иброз дошт, ки дар натиҷаи таҷовузи ҳарбии давлатҳои Антанта мамлақати мо ба маблағи 39 млрд. сӯм зарар дидааст. Ин давлатҳо аввал бояд ҳамин маблағро қуброн кунанд.

Конференсияи Генуя 19 майи соли 1922 бе натиҷа ба анҷом расид. Он танҳо барои баррасии минбаъдаи масъалаҳои дар конференсия муҳокимашуда 2 комиссия ташкил намуд. Ин комиссияҳо бояд тезгар дар шаҳри Гаага ҷамъ омада, вазифаҳои дар наздашон гузошташударо ҳал мекарданд.

Конференсияи Гаага қори худро 20 июли соли 1922 оғоз намуд. Дар ин конференсия ҳайати сиёсии давлатҳои иштироккунандаи Конференсияи Генуя нею мушовирон, намояндагони молиявӣ саноатӣ ва соҳибони собиқи он қорхонаҳои саноатие, ки Ҳукумати Шӯравӣ миллӣ эълон карда буд, иштирок карданд. Намояндагони ҳукумати Русияи Шӯравӣ дар ин конференсия ваъда доданд, ки арзиши қорхонаҳои саноатӣ ба соҳибонашон аз тариқи ба онҳо ба иҷора додани ҳамин қорхонаҳо қуброн карда мешавад. Чунин пешниҳодро қасе ва ё давлате қабул накард.

Бо ҳамин Конференсияи Гаага низ бе натиҷа анҷом ёфт.

Конференсияи Лозанна. Дар ин конференсия масъалаи тақсими мустамликаҳои Туркия ҳаллу фасл карда шуд. Дар ин масъала байни ғолибони ҷанг муҳолифат ба вуҷуд омад. Бинобар ин созишномаи сулҳ бо Туркия ҳеле дер – танҳо 10 августи соли 1920 ба имзо расид. Мувофиқи ин созишнома мулкҳои мустамликавии Туркия дар байни мамлақатҳои империалистӣ тақсим карда шуданд. Қисми зиёди мустамликаҳои Туркия насиби Англия гардиданд. Туркия тақлим шуд. Вале РСФСР ба ёрии Туркия омада, онро бо аслихаю тилло таъмин қард.

Дар Туркия ин вақт муборизаи миллию озодихоҳӣ идома дошт. Даре нагузашта он ба инқилоби миллию демократӣ сабзида расид. Сардорони давлатҳои империалистӣ хостанд, ки ин муборизаро тавассути силоҳ паҳш намоянд. Барои ин қор артиши Юнонро истифода бурданд. Лекин артиши Юнонро артиши Туркия торумор қард.

11 октябри соли 1922 дар байни тарафҳо дар бораи оташбас хуччат ба имзо расид. Иттифоқчиён маҷбур шуданд, ки бо ҳукумати Мусо Камол ба сари мизи гуфтушунид бинишинанд. Ба ин мақсад 20 ноябри соли 1922 барои тайёр кардани шартномаи нави сулҳ бо Туркия дар шаҳри Лозанна конференсияи байналхалқӣ оғоз гардид, ки дар он намояндагони Англия, ИМА, Фаронса, Италия, Юнон, Ҷопон, Руминия, Югославия, Туркия, Ҷамоҳири Шӯравӣ (РСФСР, Украина, Гурҷистон) ширкат варзиданд.

Дар Конференсияи Лозанна шартномаи сулҳ бо Туркия ба имзо расид. Инчунин аз тарафи Фаронса, Италия, Ҷопон, Юнон, Руминия ва Югославия созишномаи муштарак ба имзо расид, ки мувофиқи он Туркия дар зери роҳбарии Камол Отатурк ҳамчун давлати соҳибистиклол эътироф карда шуд.

Сарфи назар аз конференсияҳои дар боло номбурда, дар байни давлатҳои голиб ва шикастхӯрда масъалаҳои халношудаю бахсталаби зиёд боқӣ монданд. Онҳо барои сар задани ҷангҳои нав, аз он ҷумла Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ замина гузоштанд.

МАЪХАЗ

СОЗИШНОМАИ ВЕРСАЛ

28 июни соли 1919

Моддаи 1. ... Ҳамаи давлатҳо, доминионҳо ва ё мустамликаҳо метавонанд аъзои Лига бошанд, ба шарте ки аз се ду хиссаи Маҷлис онҳоро ҷонибдорӣ кунад...

Ҳар узви Лига баъди оғоии пешакии 2-сола метавонад аз Лига барояд, ба шарте ки то ин лаҳза тамоми ўҳдадорихои байналхалқии худро иҷро карда бошад.

Моддаи 3. Маҷлис аз намояндагони аъзои Лига иборат аст.

Он дар вақти муайян ва ё дар ҳар вақти дигар ҷамъ меояд, ба шарте ки инро вазъият тақозо намояд – дар Қароргоҳи Лига ва ё ҷои дигар, дар ҷое ки таъйин карда шуда бошад.

Моддаи 4. Шӯро аз намояндагони давлатҳои Иттифоқ ва Иттиҳод, инчунин аз намояндагони ҷор аъзои дигари Лига, ки намояндагии онҳо дар Шӯро доимӣ шуда бошад, иборат аст...

Моддаи 7. Қароргоҳи Лига Женева муқаррар карда мешавад...

Моддаи 10. Аъзои Лига ўҳаддор мешаванд, ки якпорчагии давлати худро эҳтиром ва ҳифз намоянд ва ба истиснолияти сиёсии ҳамаи аъзои Лига муваффақ шаванд. Дар сурати ҳамла, таҳдид ва ё хатари ҳамла Шӯро баҳри таъмини ин ўҳдадорихо ҷораҳо меандешад.

Моддаи 32. Германия соҳибхитиёрии Белгияро бар тамоми қаламрави бахсноки Марэне, ки Марэнеи бетарафӣ ном дорад, эътироф мекунад.

Моддаи 40. Германия эътироф мекунад, ки аз 1 январи соли 1919 сар карда Герсоги Бузурги Люксембург ба хайати иттиҳоди гумрукии Германия дохил намешавад...

Моддаи 42. Ба Германия дар ихтиёри худ доштан ва ё сохтани истехкомҳо чи дар соҳили чапи Рейн, чи дар соҳили рости Рейн – дар хати 50-километраи гарбтари ин дарё манъ аст.

== САВОЛ ВА СУПОРИШ ==

1. Конференсияи сулҳи Париж кай ба қори худ шурӯъ намуд?
 2. Конференсияи сулҳи Париж кадом масъалаҳоро баррасӣ намуд?
 3. Шартномаи сулҳ бо Германия чӣ тавр таҳия шуда буд?
 4. Англия, Фаронса ва ИМА аз Конференсияи сулҳи Париж чӣ фоида бурданӣ буданд?
 5. Конференсияи сулҳи Париж сарҳадҳои баъдичангии давлатҳои Европаро чӣ тавр муқаррар намуд?
 6. Шартномаи сулҳи Париж кай ва дар қучо ба имзо расид?
 7. Моҳияти Лиги Миллатҳоро баён кунед.
 8. Тақриби Низоми Версалро шарҳ диҳед.
 9. Конференсияи байналҳалқии Вашингтон ба кадом масъалаҳо бахшида шуда буд? Ин конференсия, пеш аз ҳама, ба кадом давлат бештар фоида овард?
 10. Русияи Шӯравӣ бо кадом мақсад ба Конференсияи байналҳалқии Генуя даъват карда шуда буд?
 11. Оё ташаббускорони Конференсияи Генуя ба мақсадҳои худ зуд расиданд?
 12. Дар бораи Конференсияи байналҳалқии Лозанна чӣ медонед?
 13. Аз мавзӯи хулоса бароред.
-
-

БОБИ II. МАМЛАКАТҲОИ ЕВРОПА ВА АМЕРИКА ДАР СОЛҲОИ 1919 – 1939

§ 2. ГЕРМАНИЯ

Қабули Конститутсияи Веймар, 6 феввали соли 1919 дар шаҳри Веймар Маҷлиси Муассисон ба кори худ шурӯъ кард. Ин вақт вазъи сиёсии мамлакат муътадил набуд. Аз ин рӯ, ҳукумати Германия аз намояндагони ҳамаи ҳизбҳои сиёсии мамлакат ташкил карда шуд. Сарфи назар аз ин, дар ҳамин давра дар мамлакат ҳаракати инқилобӣ аз нав авҷ гирифт. 13 апрели соли 1919 дар Бавария Ҳокимияти Шӯравӣ эълон гардид, ки он ҳамагӣ ду ҳафта давом кард.

Фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ ва авҷи муборизаи инқилобӣ тақозо мекарданд, ки Германия ҷумҳурӣ эълон карда шавад. Аз сабаби он ки дар ҳаёти Маҷлиси Миллии Муассисон ва ҳукумат намояндагони нерӯҳои чапгаро ҳеле зиёд буданд, тақозои онҳо оид ба масъалаи чамъиятӣ қунондани воситаҳои истеҳсолот қисман ба иҷро расид. Дар ин бора якҷанд санадҳои конунгузорӣ ҳам қабул карда шуданд.

Маҷлиси Миллии Муассисон 31 июли соли 1919 Конститутсияи Германияро қабул кард, ки аз рӯи номи ҷои қароргоҳи Маҷлиси Миллии Муассисон Конститутсияи Веймар ном гирифтааст. Ин конститутсия 11 августи ҳамин сол дар мамлакат ҷорӣ карда шуд.

Мазмун ва маҳияти Конститутсияи Веймар. Дар моддаҳои аввали Конститутсияи Веймар гуфта шудааст, ки "Империяи Германия ҷумҳурӣ мебошад", "ҳокимияти давлатӣ аз халқ ибтидо мегирад". Дар моддаҳои дигари он "ҳифзи меҳнат", "бо зиндагии сазовор таъмин кардани инсон" ва ғайра сабт шудаанд.

Конститутсия барои зану мард ҳуқуқи баробарӣ интиҳобот, озодиҳо ва иштирок дар раёӣдурсиро дод. Салоҳияти мақоми конунгузор – Рейхстаг васеъ карда шуд. Ҳукумати Германия аз тариқи раёӣи аксарияти аъзои парламент ташкил гардида, дар назди он масъул буд. Мақоми Рейхстаг аз тариқи палатаи дуҷуми парламент – Рейхсраг ва президенти мамлакат маҳдуд карда шуд. Азбаски Рейхстаг аз намояндагони вилоятҳо иборат буд, он ҳуқуқи "рад" ("вето")-ро дошт.

Роҳбари ҳокимияти иҷроия – президент ваколатҳои васеъ ва дар баъзе масъалаҳо ҳатто дорони ваколатҳои диктаторӣ буд. Президент канслер ва вазиронро таъин ва сабуқдӯш мекард, Рейхстагро пароканда карда, ба вай интиҳоботи нав муқаррар менамуд, сарфармондеҳи артиш буд, Германияро дар хориҷи кишвар намояндагӣ мекард. Конститутсия ба ӯ ҳуқуқ дода буд, ки дар мавриди зарурӣ фармонҳои фавқуллода барорад ва ҳамаи ҷораҳои маҷбуркуниро истифода барад. Президент ҳатто ҳуқуқ дошт, ки амали

моддаҳои муҳимтарини конститутсияро боз дорад. Дар амал ҳокимияти иҷроия ҳуқуқи диктаторӣ дошта, аз ҳокимияти қонунгузор боло меистод, аз Рейхстаг ҷудою мустақилона ҷаъолият мекард.

Сарфи назар аз ҳамаи маҳдудиятҳои, Конститутсияи Веймар музаффарияти бузурги халқи немис буд.

Дар баробари муҳокимарониҳои гуногун Маҷлиси Миллии Веймар шартномаи сулҳ бо Германияро мавриди муҳокима қарор дода, макоми байналхалқии Ҷумҳурии Веймарро муайян мекард.

Мувофиқи шартномаи сулҳи Версал Германияи шикастхӯрда гунаҳгори асосии Ҷанги якуми ҷаҳонӣ эълон карда шуд. Ба ин шартнома ҳукумати Шейдемани Германия имзо нагузошта, ба истеъфо рафт. Ба ҳукумати нав намоияндаи сотсиал-демократҳо Бауэр роҳбарӣ кард. Ин ҳукумат ба шартномаи сулҳ бо Германия имзо гузошт, ки баъд онро 28 июли соли 1919 Маҷлиси Миллӣ низ тасдиқ намуд.

Болоравии иқтисодии Германия. Соли 1923 дар Германия нооромии иҷтимоию сиёсӣ ба вуҷуд омад. Ҳукумат барои пардохти товони ҷанг бо ғолибони ҷанг гуфтушунид кард. Дар натиҷа "нақшаи Дауэс" (Дауэс муаллифи ин нақша буд) қабул карда шуд. Ин нақша дар назар дошт, ки Германия бояд ба ғолибон товони ҷангро аз соли 1924 то соли 1929 пардозад. Дар баробари ин мамлакатҳои хориҷӣ ва пеш аз ҳама ИМА ихлос намуданд, ки ба Германия вомбарг медиҳанд. Ҳамин тавр, Германия дар зарфи солҳои 1924–1929 ба маблағи 10 млрд. марка қарзи дарозмуддат ва зиёда аз 6 млрд. марка қарзи кӯтоҳмуддат гирифт. Ин маблағҳо барои азнавсозии саноати Германия истифода бурда мешуданд. Навсозӣ ва васеъгардонии истеҳсолот дар асоси технологияи нав сурат мегирифт. Дар натиҷаи ин махсусан соҳаҳои ҷавони саноати Германия – электротехника ва химия босуръат тараққӣ карданд.

Дар Германия рафти муттаҳидшавӣ ва марказонидани истеҳсолот ва сармоя вусъат ёфт. Дар охири солҳои 20-ум шумораи қартелҳои нисбат ба давраи то оғози ҷанг 2 баробар афзуд. Соли 1925 консерни дар қитъаи Европа бузургтарини химиявӣ "ИГ Фарбевиндустри" таъсис ёфт, ки дар Германия 80 фоизи истеҳсоли азот, қариб 100 фоизи бензин ва рангхоро ба ўҳда дошт. "Ширкати пӯлод" бошад, дар ихтиёри худ то 300 қорхона дошта, 40 фоизи истеҳсоли оҳану пӯлод ва 43 фоизи ҷӯяни мамлакатро таъмин мекард.

Консернҳои германиявӣ дар таъсиси 50 иттиҳодияи байналхалқии молиявӣ мавқеи ҳукмрон доштанд. Яқинд банки қалони Германия ба 63 фоизи сармояи банкӣ мамлакат назорат менамуд. Дар солҳои ҷанг танзими давлатии инҳисор ба истеҳсолот қарор буд. Баъд аз ҷанг даҳолати давлат ба истеҳсолоти сармоядорӣ Германия заиф шуд, чунки инҳисори давлатӣ самарани истеҳсолоти сармоядориро баланд карда наметавонист.

Бӯҳрони иктисодии солҳои 1929–1933. Дар Германия бӯҳрони иктисодӣ ниҳоят шадид буд. Пастравин истехсолот қариб 3 сол давом дошт. Он дар саноат 40 фоизро ташкил намуд. Дар натиҷаи ин шумораи бекорон ба 7,5 миллион нафар расид. Музди меҳнати воқеии одамон 25–40 фоиз паст фаромад. Дар солҳои 1930–1933 дахҳо ҳазор корхонаҳои хурду миёна ва ҳатто баъзе корхонаҳои саноатии калон ҳам муфлис шуданд. Ҳаҷми савдои чакана паст фаромад.

Бӯҳрони иктисодӣ соҳаи кишоварзиро ҳам фаро гирифт. Аз ин рӯ, дар ин солҳо маҷбуран фурухта шудани заминҳои хавлиҳои кишоварзон афзуд. Бӯҳрон низоми муомилоти пуливи мамлакатро низ вайрон кард. Ин буд, ки як қатор банкҳо ба бӯҳрон тоб наоварда муфлис шуданд. Даромади умумии банкҳои Германия қариб ду баробар кам шуд.

Бӯҳрони иктисодии солҳои 1929–1933-и Германия соҳти сиёсии Ҷумҳурии Веймарро ба ларза даровард. Норозигии аҳолии мамлакат ва махсусан аҳли меҳнат аз ҳукумат афзуд. Дар чунин шароит ҳаракати нерӯҳои чапгаро авҷ гирифт. Ин ҳолат доираҳои саноатию молиявии Германияро ба ташвиш оварда, шароит ва эҳтиёҷи табақаҳои болоии мамлакатро бо "дасти зӯр" ба миён овард.

Дар Германия ба сари қудрат омалани фашизм. Дар Германия хизби фашистӣ ҳамчун нерӯи ҳарбию сиёсӣ ханӯз соли 1919 бо номи Ҳизби Миллии Сотсиал-Демократии Коргарӣ тавлид ёфта буд. Он вақт ХМСДК ҳамчун олоқи ҳарбиёни Германия барои ба ҳокимияти сиёсӣ таъсир расондан хизмат мекард...

Ба ХМСДК-и Германия ефрейтор Адолф Гитлер ба сифати ҷосуси сиёсии Рейхсвер дохил шуда, дере нагузашта ҳамчун суҳанвару сиёсатмадори барҷаста ном баровард. Як гуруҳ сармоядорони машҳури германиявӣ ХМСДК-ро бо маблағ таъмин мекарданд, аз он ҷумла Борзиг, Ф. Тиссен, Г. Стиннес.

Дар нимаи дуюми солҳои 20-ум шумораи аъзои ХМСДК бемайлон меафзуд. Соли 1927 100 ҳазор нафар ва соли 1933 аллақай 300 ҳазор нафар аъзо дошт. Дар интиҳоботи парламенти соли 1930 ХМСДК-и Германия 6,5 миллион овоз гирифта, баъди Ҳизби Социал-Демократии Германия (ХСДГ) ба ҷои дуум баромад. Ин хизб то соли 1933 боз ҳам бонуфузтар шуда, дар интиҳоботи парламенти овозҳои зиёди интиҳобкунандагонро соҳиб мешуд. Дар интиҳоботи президентӣ соли 1932 Гинденбург 19,8 миллион овоз ва Гитлер 13,4 миллион овози интиҳобкунандагонро соҳиб шуданд.

Фаъолияти ХМСДК Ҷумҳурии Веймарро ба бӯҳрони сиёсӣ гирифтор кард. Вакилони хизби фашистӣ дар Рейхстаг бисёр буданд. Аз ҳамин сабаб он ба ҳокимияти иҷроия итоат намекард. Ин буд, ки президенти Германия Гинденбург Рейхстагро пароканда кард.

Гояҳои авомфиребонаи фашистон дар байни ахли саноатчиёну қисми зиёиён ба тезӣ ҳамовозӣ пайдо мекард. Теъдоди зиёди сармоядорони калони Германия Гитлерро ҷонибдорӣ мекарданд. Ин майлон дар ҷомеаи германиявӣ рӯз то рӯз меафзуд. Фишор ба президенти Германия ба нафъи ХМСДК зиёд мешуд. Гинденбург ба он тоб наоварда, 30 январӣ соли 1933 Гитлерро канслери Германия таъин кард.

Сиёсати хориҷии Германия. Дар солҳои 20-ум сиёсати хориҷии Германия асосан ба он равона карда шуда буд, ки мақоми худро дар арсаи байналхалқӣ аз нав барқарор кунад ва аз тобеияти сиёсӣ молиявӣ давлатҳои холиби Ҷанги якуми ҷаҳонӣ халос шавад.

Баъди дар Германия ба сари қудрати иҷроия омадани Гитлер ва ХМСДК дар сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҳукумат тағйироти кулӣ ба амал омад. Фашистон дар мамлакат гояҳои никорталабӣ ва инсонбадбиниро ҳамарӯза паҳн мекарданд. Инчунин мехостанд ба ҳокимияти мутлақ соҳиб шаванд. Барои ҳамин ҳукумати фашистии Гитлер нерӯҳои сиёсӣ дигар ва муассисаҳои демократии мамлакатро нест кард.

Фашистони Германия широк ба миён гузоштанд, ки "шартномаи сулҳи Париж аз нав дида баромада шавад". Ба нияти эътироз аз ин шарнома моҳи октябри соли 1933 вакилони Германия Конференсияи байналхалқӣ оид ба ярокпартоиро тарк намуданд. Даре нагузашта Германия эълон кард, ки аз Лигаи Миллатҳо мебарояд.

Дипломатияи Германияи фашистӣ дар арсаи байналхалқӣ бомуваффақият амал мекард. Ба вай муяссар шуд, ки дар Конференсияи байналхалқии Мюнхен ғалаба ба даст дарорад. Бо талаби Германия ва онро дастгирӣ намудани Англия, Фаронса, ИМА ва розигии ҳукумати Чехословакия вилояти Судет аз Чехословакия гирифта, ба Германия дода шуд. Ба Германия инчунин муяссар шуд, ки солҳои 1938–1939 Австрия ва Клайпедаро ба даст дарорад. Бо ташаббуси Германия барои мубориза бар зидди ИҶШС "Иттиҳоди зиддикоминтерн" таъсис дода шуд. Моҳи майи соли 1939 дар Берлин созишномаи "Иттиҳоди ҷарбии Италия ва Германия" ба имзо расид. Соли 1940 Германия бо Ҷопон низ чунин созишнома бааст. Бо ҳамин иттиҳоди давлатҳои фашистӣ ташкил ёфт. 28 августи соли 1939 дар байни Германия ва ИҶШС ба мӯҳлати 10 сол созишномаи ба ҳамдигар ҳучумнакунӣ бааста шуд.

Ҳамин тариқ, мошини давлатии фашистии Германия баҳри амалӣ гардидани сиёсати истилогаронаи хориҷӣ бо шиддати тоҷор мекард. Ҳамагӣ баъди чанд рӯзи бо ИҶШС бастанӣ созишномаи ба ҳамдигар ҳучумнакунӣ Германияи фашистӣ Ҷанги дуюми ҷаҳониро оғоз намуд.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Конститутсияи Веймар кай қабул карда шудааст? 2. Чаро ин Конститутсияи Германия номи "Конститутсияи Веймар"-ро гирифтааст? 3. Конститутсияи Веймар дар бораи сохти сиёсӣ ва мақомоти ҳокимияти давлатии Германия чӣ гуфтааст? 4. Чаро ҳукумати Шейдеман ба созишномаи сулҳи Париж имзо нагузошта, ба истеъфо рафт? 5. "Накшаи Дауэс"-ро шарҳ диҳед. 6. Чаро дар солҳои 1924–1929 иқтисодиёти Германия тараққӣ кард? 7. Дар бораи бӯҳрони иқтисодии солҳои 1929–1933 дар Германия далелҳо биёред. 8. Дар Германия фашизм кай ва чӣ тавр ба сари қудрат омад? 9. Гинденбург Гитлерро кай ва барои чӣ канслери Германия таъин намуд? 10. Сиёсати хориҷии Германияи солҳои 30-юмро таҳлил кунед. 11. Германияи гитлери чӣ тавр ба ҷанги нав тайёри медид? 12. Аз мавзӯ ҳуҷҷаҳо бароред.

§ 3. АНГЛИЯ

Англия дар солҳои аввали баъдиҷангӣ. Англия яке аз давлатҳои асосии ғолиби Ҷанги якуми ҷаҳонӣ буд. Ба вай муяссар шуд, ки Германияро аз бозорҳои ҷаҳонӣ, баҳру уқёнусҳо ва мустамликаҳои танг карда барорад. Мулкҳои мустамликавии Британияи Кабир 2 миллиону 619 ҳаз. км²-ро ташкил мекард. Аҳолии мустамликаҳои Британияи Кабир ҳанӯз то оғози Ҷанги якуми ҷаҳонӣ 525 миллион нафарро ташкил мекард.

Сохти сиёсии Англия мисли пештара мутлақияти шохигарии маҳдуд буд. Дар мамлакат кайҳо боз ҳизбҳои консервативӣ, лейбористӣ, либералӣ ва сотсиалистӣ амал мекарданд. Соли 1919 Ҳизби Коммунистӣ низ таъсис ёфт. Мубориза барои ҳокимият асосан дар байни се ҳизб – консервативӣ, либералӣ ва лейбористӣ сурат мегирифт.

Баъди ҷанг низоми сиёсии демократии Британияи Кабир боз ҳам тақвият дода шуд. Дар интиҳоботи соли 1918 дар таърихи Англия бори аввал занҳо иштирок намуданд. Ин қисми таркибии ислоҳоти низоми интиҳоботии Англия буд. Ислоҳоти мазкур меъёри молу мулкҳои интиҳобкунандагонро бекор ва синну соли онҳоро барои мардҳо то 21 сол кам кард. Ин буд, ки шумораи интиҳобкунандагон аз 8 миллион якбора ба 21 миллион нафар расид.

Қонун дар бораи маориф маълумоти хатмии ибтидоиро барои кӯдакони то 14-сола муқаррар намуд. Тавассути як қонуни дигар ҳадди ақалли ҳаҷми маош муайян карда шуд.

Ба маҷрои осоишта даромадани иқтисоди Англия бо мушкилиҳои зиёде амалӣ негарафт, ки ин сабаб дошт. Англия дар солҳои ҷанг то 70

фонзи флоти тичоратиашро аз даст дод. Бинобар ин аз нав баркароркунии робитаҳои тичоратии бо давлатҳои он тарафи бахру укёнусоҳо катъгардида ба мушкилиҳои зиёд рӯ ба рӯ шуд. Дар мамлакат нерӯи сершумори қобили меҳнат бекор буд. Қарзи давлатӣ аз 650 млн. фунт стерлинги соли 1914 ба 8 млрд фунт стерлинг расид.

Барои пешрафти иқтисодӣ ва ҳифзи иҷтимоии мардум Ҳизби Консерваторон ва иттифоқчии он – Ҳизби Либералӣ ба интихобкунандгон нисбат ба ҳизбҳои дигар барномаи муштаракӣ беҳтарро пешниҳод намуданд. Аз ин рӯ, доираҳои соҳибқорию тичоратии мамлакат дар атрофи ин ҳизбҳо муттаҳид шуда, галабаи онҳоро дар интихоботи соли 1918 ва баъд дар интихоботҳои дигари наздиктарин ҳам таъмин намуданд. Иттифоқи Ҳизби Консерваторон ва Ҳизби Либералии ба сари қудрат омада азнавбаркароркунии иқтисоди Англия ва рушди онро таъмин карда тавонист. Сатҳи зиндагии мардум баландтар ва бекорӣ ба ҳадди ақал расид.

Британияи Кабир мамлақати қалонтарини мустамликавӣ буд. Дар солҳои аввали баъдичангӣ дар мустамликаҳои он ҳаракати милли-озодихоҳӣ вусъат ёфт. Ҳукумати Англия маҷбур мешуд, ки дар баъзе мустамликаҳо сӯлоҳ ба қор бурда, дар дигар мустамликаҳо ба муросо роҳ дода, умри империяи мустамликавии Британияи Кабирро дарозтар кунад.

Сийёсати хориҷии Англия дар солҳои 1919 – 1923. Сийёсати хориҷии Англия ба он равона карда шуда буд, ки маҷеи худро дар арсаи байналхалқӣ мустаҳкам кунад. Аз ин лиҳоз Низоми Версал дар Созишномаи сулҳи Париж бештар маҳз бо назардошти тақозои манфиатҳои империализми англис таҳия ва қабул карда шуда буд. Намояндагони Англия дар ин конференсия мақоми аввалро соҳиб шуданд, ҳарчанд рақобат бо Фаронса ва ИМА низ ба миён омада буд. Ба Англия муяссар шуд, ки баъди чанг ба давлати аз ҷиҳати иқтисодӣ пурқувваттарини ҷаҳон – ИМА нагузорад, ки дар бозсозии баъдичангии Европа ба мақоми аввал соҳиб шавад. Ин буд, ки доираҳои ҳукмронии ИМА аз натиҷаҳои Конференсияи байналхалқии Париж норозӣ буданд.

Дар сийёсати нисбат ба Русияи Шӯравӣ Англия бо Фаронса ва ИМА ҳамфикр буд. Ҳанӯз баҳори соли 1918 таҷовузи зидди Русияи Шӯравии давлатҳои империалистӣ оғоз ёфт. Соли 1919 таҷовузи давлатҳои Антанта ва Ҷопон ба ин давлат боз ҳам васеътар шуд, ки дар он ИМА ҳам фаъолона иштирок мекард.

Британияи Кабир яке аз давлатҳои фаъоли конференсияҳои байналхалқии Вашингтон, Генуя, Гаага ва Лозанна буд. Дар ин конференсияҳо Британияи Кабир ҳамчун давлати дорони дипломатияи пурзӯр баромад кард, ҳарчанд на ҳаман ин конференсияҳо барои ташкилкунандатони он ва пеш аз ҳама, Британияи Кабир нафъ бахшиданд.

Англия дар солҳои 1924 – 1929. Дар солҳои 1924 – 1929 дар Англия болоравии иқтисодӣ нисбат ба солҳои 1919 – 1923 босуръаттар буд. Соли 1929 ҳаҷми истеҳсолоти саноатӣ ба сатҳи соли 1913-и пешазчангӣ расид. Шумораи бекорон қариб 1 миллион нафарро ташкил намуд.

Сарфи назар аз болоравии истеҳсолоти саноатӣ, маҳз дар ҳамин солҳо дар Англия ҳаракати иҷтимоӣ ҷоннок шуд. Аҳли меҳнат аз ҳукумати ҳизбҳои консерваторон ва лейбористҳо ҳифозати иҷтимоии худро тақозо мекард. Бо ин мақсад заҳматкашон борҳо корпартоӣ кардаанд.

Қаблан барои ҳокимият асосан ду ҳизб – Ҳизби Консервативӣ ва Ҳизби Либералӣ мубориза мебарданд. Дар ин давра Ҳизби Либералӣ дар майдони сиёсӣ мақоми худро аз даст дод. Ҷои онро Ҳизби Лейбористӣ гирифт. Барои ҳокимият асосан ҳизбҳои лейбористӣ ва консервативӣ мубориза мебарданд. Ҳизби Лейбористӣ охишта-охишта дар байни аҳли меҳнат обрӯманд шуда, дар интиҳоботи парламентӣ овозҳои зиёди интиҳобкунандагонро соҳиб мегардид. Масалан, дар интиҳоботи парламентии соли 1924 Ҳизби Консервативӣ 5340000, Ҳизби Лейбористӣ 4348000 ва Ҳизби Либералӣ 4252000 овоз гирифт, яъне Ҳизби Лейбористӣ ба ҷои дуум баромад. Ҳамин тариқ, дар муборизаи сиёсӣ гоҳ як ҳизб ба ҷои аввал мебаромад ва гоҳ ҳизби дигар.

Бӯҳрони иқтисодии солҳои 1929 – 1933. Дар солҳои 1925 – 1926 Англияро корпартоиҳои коргарони саноатӣ фаро гирифтанд. Фаъолияти иттифокҳои касаба (трэд-юнионҳо) ҷоннок шуд. Қонуни соли 1927 "Дар бораи муҳолифатҳо дар саноат ва трэд-юнионҳо" зиддиҳалқӣ буда, корпартоиҳои умумӣ ва якдигарро манъ мекард. Дар ин давра ҳамкориҳои роҳбарияти Конфедератсияи Британиявии Меҳнат (КБМ) бо соҳибкорон ба маҷрои мусолиха даромад. Манфиатҳои соҳибкорон барои баланд бардоштани ҳаҷми истеҳсолот ва дар бозори ҷаҳонӣ рақобат карда тавонистани молҳои британиявии аз тарафи қисми ростгарои КБМ дастгирӣ ёфт. Соли 1926 конгресси трэд-юнионҳо сиёсати даст кашидан аз мубориза бар зидди соҳибкоронро интиҳоб намуд. Дар зери фишори ҳукумат иттифокҳои касабаи Англия бо ҳамроҳии соҳибкорон Шӯрои Саноати Миллиро ташкил намуданд. Ҳамин тавр, иттифокҳои касаба ва соҳибкорони Британияи Кабир бо роҳи зӯрӣ оштии шуданд.

Вале ин ҷораҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ Англияро аз бӯҳрони иқтисодӣ эмин дошта натавонистанд. Моҳияти бӯҳрони иқтисодии Англия он буд, ки ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот кам шуд. То соли 1932 он тахминан 32 фоизи пеш аз бӯҳронро ташкил намуд. Дар баъзе соҳаҳои алоҳида, масалан, дар истеҳсоли ҷӯян, пӯлод, мошинҳо, ангишт ва киштиҳои камшавии маҳсулоти саноатӣ аз сатҳи умумӣ паст буд. Соли 1931 даромад аз тиҷорат ва пардохт номутаносиб шуд. Даромади

хориҷӣ ҳам паст фаромад. Ба империализми англис беқурбшавии маблағҳои дар хориҷи кишвар гузоштааш зарбаи сахт зад. Он 24 ғоизро ташкил намуд.

Аз бӯҳрони иқтисодӣ аҳли меҳнат зарари калон دید. Дар натиҷаи муфлисшавии корхонаҳо ва баста шудани онҳо ҳазорон нафар кормандон бекор монданд. Дар Англия соли 1932 бекорон зиёда аз 3 миллион нафарро ташкил намуданд.

Соли 1938 дар Англия болоравии истехсолот оғоз ёфта, то миёнаҳои соли 1939 ба сатҳи тобӯҳронӣ расид. Истехсоли нерӯи барқ, автомобил, пӯлод ва оҳан зиёд гардид ва сохтмон вусъат ёфт, шумораи бекорон кам шуд.

Дар солҳои 1934 – 1939 дар Англия Иттиҳоди Миллӣ ҳукмронӣ мекард, ки он соли 1935 дар интихоботи парламент ғалаба ба даст оварда буд.

Сарвазирӣ Англия соли 1935 Болдуин ва аз соли 1937 Н. Чемберлен буд. Сиёсати дохилии ҳар ду ҳукумат ҳам ба нафъи табақаҳои болоии Англия равона карда шуда буд. Барои гирифтани пеши роҳи ҳаракатҳои фаъоли иҷтимоӣ якҷанд қонун қабул карда шуд.

Сиёсати хориҷии Англия дар арафаи Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ. Сиёсати хориҷии Англия дар солҳои 30-юм ба ҳифзи мафиатҳои империалистии мамлакат равона карда шуда буд. Аз ин рӯ, ҳукумат кӯшиш мекард, ки иттифоқи худро бо буржуазияи доминантҳо мустаҳкам карда, бар зидди ҳаракати миллию озодихоҳӣ мубориза барад. Ин иттифок дар сурати ҷанги Англия бо давлатҳои хориҷӣ ба нафъи империализми Британия хизмат мекард.

Сиёсати зиддиҳалқии империализми Британия дар муносибат бо Ҳиндустон баръало исбот мегардид. Британияи Кабир мехост, ки мустамликадорӣ худро дар ин ҷо абадӣ гардонад. Бо ҳамин мақсад соли 1935 барои Ҳиндустон конституцияи навро таҳия намуд, ки он "Қонун дар бораи идораи Ҳиндустон" ном дошта, ҳолати мустамликавии Ҳиндустонро мустаҳкам ва идома мебахшид.

Дар арафаи Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ҳукумат дар палатаи лордҳо лоиҳаи қонуноро тасдиқ қунонд, ки он ҳокимияти бе ин ҳам номаҳдуди генерал-губернатори Ҳиндустонро боз ҳам васеътар кард. Ин қонун ба губернатори Ҳиндустон ҳуқуқҳои диктаторӣ дод.

Англия дар Миср ҳам хӯчанӣ мекард. Иқтисод ва молияи Миср пурра дар зерин назорати Англия буданд. Соли 1936 Англия бо Миср шартномаи асоратоварро ба имзо расонда, онро тобеи худ гардонд. Англия ҳуқуқ пайдо кард, ки артиши худро дар ин мамлакат мустақар қунонад.

Сиёсати Англия нисбат ба доминантии "таслимнашаванда", яъне Ирландия тағйир наёфт. Англия Ирландияро аз ҷиҳати иқтисодӣ сахт

истисмор мекард. Соли 1937 парламенти Ирландия Конститутсияи нави мамлакатро қабул кард, ки он Ирландияро соҳибистиклол эълон намуд. Вале баъди ин ҳам тобеяги Ирландия ба шохигарии Англия аз байн нарафт.

Дар солҳои 1934 – 1939 муносибатҳои Англия бо Германия, Италия ва Япон тезу тунд шуданд.

=== САВОЛ ВА СУПОРИШ ===

1. Дар ҳаёти сиёсии Англияи баъдичангӣ кадом тағйиротҳо ворид гардиданд?
2. Англия ба маҷрои ҳаёти осоништа чӣ тавр дохил мешуд?
3. Кадом хизмҳои сиёсии Англияро медонед?
4. Мустамликаҳои калонтарини Англияро аз харитаи таърих нишон диҳед.
5. Дар бораи нуқтаҳои асосии сиёсати хориҷии Англия дар солҳои 1919 – 1923 иттилоъ диҳед.
6. Дар бораи болоравии иқтисодии Англия дар солҳои 1924 – 1929 далелҳо биёред.
7. Дар солҳои 1924 – 1929 муборизаи сиёсӣ дар Англия чӣ тавр ҷараён меёфт?
8. Ҳукумати Англия барои аз бӯҳрони иқтисодӣ баровардани мамлакат кадом роҳу воситаҳоро ба кор мебард? Оё онҳо фоида оварданд?
9. Дар бораи болоравии иқтисодии Англия дар солҳои 1934 – 1939 нақл кунед.
10. Дар бораи сиёсати мустамликадорӣ Англия чӣ гуфта метавонед?
11. Дар солҳои 30-юм муносибатҳои Англия бо кадом давлатҳо тезу тунд шуданд?
12. Аз мавзӯ ҳулоса бароред.

§ 4. ФАРОНСА

Зарари Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба Фаронса. Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба Фаронса бадбахтиҳои бешумор овард. Зиёда аз 2 миллион нафар одам ҳалок ва маъҷуб гардид. Даҳ вилояти тараққиқардаи саноатӣ хароб ва гораг карда шуд. Мамлақати дорон захираҳои калони пулӣ ба мамлақати аз сармоядорони ИМА ва Англия қарздор табдил ёфт. Қарзи давлатии Фаронса қариб 50 фоизи бойгарии миллиро ташкил намуд. Ҳаҷми истеҳсоли саноатӣ танҳо 57 фоизи давраи тоҷангиро ташкил кард. Дар солҳои аввали баъдичангӣ ҳам пастравии он идома дошт.

Фаронса дар солҳои 1919–1929. Ба сабаби тараққиёти саноати ҳарбӣ дар марказ, қисматҳои ҷанубу ғарбӣ, ҷануб ва ғарби мамлакат марказҳои нави саноатӣ бунёд шуданд. Дар он ҷойҳо корхонаҳои металлургӣ, мошинсозӣ, таҷҳизоти электротехникӣ ва корхонаҳои дигаре сохта шуданд, ки бо таҷҳизоти пешқадам мусаллаҳ буданд.

Дар ин давра сармояи саноатию банқӣ афзуда, ба марказонида шудани саноати Фаронса мусоидат кард. Ба Фаронса баргардонда

шудани вилоятҳои Элзас ва Лотарингияи дорои саноати пешқадами хозиразамон ва захираҳои бойи зеризаминӣ ба пешрафти умумии иқтисоди мамлакат мадад расонданд. Аксарияти корхонаҳои саноатии ин вилоятҳо ба ихтиёри инҳисорчиён – соҳибони консервҳои Де Ванделей ва Шнейдерҳо гузаштанд. Барои азнавбаркароркунии вилоятҳои дар ҷанг харобгардида Банки Қарзи Миллӣ фаъолона ширкат меварзид. Дар натиҷаи ин дар иқтисоди Фаронса тағйиротҳои куллӣ ба амал омаданд. Дар даромади миллӣ ҳиссаи саноат афзуд. Дар содироти маҳсулоти саноати вазнин афзалият пайдо намуд. Қисми зиёди сармоя на барои қарздиҳӣ, балки ба истехсолоти рағбона мешуд. Дар ин давра сармояи Фаронса асосан ба мустамликаҳои бароварда мешуд.

Баъди ҷанг дар Фаронса низомии демократии сиёсии бисёрхизбӣ пайваста ташаккул меёфт. Нерӯҳои сиёсӣ дар давраи интиҳоботи парламентӣ барои ба мақсадҳои барномавии ҳеш расидан дар интиҳобияҳои интиҳоботӣ муттаҳид мешуданд. Нерӯҳои молиявӣ саноатӣ дар интиҳоботи соли 1919 Кумитаи ҷумҳуриявии тижорату саноат ва Иттифоқи манфиатҳои иқтисодиро таъсис намуда, барои ғалабаи номзадҳои худ маблағи зиёд – бештар аз 60 миллион франк харҷ карданд. Ҳамаи аҳзоби ростгаро дар Иттиҳоди Миллӣ муттаҳид шуданд. Дар муқобили Иттиҳоди Миллӣ аҳзоби ҷангаро меистоданд. Инҳо хизбҳои радикалӣ, радикал-социалистӣ ва социалистӣ буданд.

Дар барномаҳои пешазинтиҳоботии онҳо сиёсати иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва хориҷӣ дарҷ гардида буд. Масалан, дар барномаи нерӯҳои ҷангаро милликунонии корхонаҳои калони саноатии таъйиноти истеъмолий, ҷорӣ намудани андоз аз даромад, ба манфиати коргарони фабрикаю заводҳо қабул кардани қонунҳо ва ғайра баён ёфта буданд. Хизби Социалистӣ бошад, барномаи интиҳоботии ислохоти давлатиро пешниҳод намуд.

Дар интиҳоботи соли 1919 Иттиҳоди Миллӣ ба Палатаи намоёндагон аз се ду ҳиссаи ваколатномаҳои вакилонро соҳиб шуд.

Интиҳоботҳои парламентии солҳои 1924 ва 1929 ҳам бо ҳамин усул сурат гирифтанд.

Сиёсати хориҷии Фаронса дар солҳои 1919 – 1929. Сиёсати хориҷии Фаронса дар ин солҳо асосан аз Созишномаи Версал бармеояд. Вилоятҳои Элзас ва Лотарингия ба Фаронса пас баргардонда шуданд. Фаронса ҳавзаи Саарро аз Германия ба муддати 15 сол ба иҷора гирифт. Тахти назорати Антанта мондани соҳили ҷанги дарёи Рейн ва ба минтақаи ғайриҳарбӣ табдил дода шудани он яке аз муваффақиятҳои калони сиёсати хориҷии Фаронса буд. Фаронса ба заиф гардондани Германия ҳам муваффақ шуд. Ин ҳолати Германия мақоми Фаронсаро дар Европа ва ҷаҳон баландтар кард. Мулкҳои

мустамликавии Фаронса васеъ шуданд. Як қисми Конгоро ба даст даровард. Барои бо Англия якҷоя идора кардани Того ва Камерун аз Лигай Миллатҳо ваколатнома гирифт. Аз 132 млрд. маркаи тиллоии товони ҷанг (аз Германия) 52 фоиз, яъне 64 миллиардро Фаронса ба даст даровард.

Соли 1921 Фаронса бо Полша иттифоқи ҳарбӣ бафт. Баъди ин бо дастгирии Фаронса дар ҳайати Чехословакия, Югославия ва Руминия Антантай Хурд созмон дода шуд. Фаронса ният дошт, ки ба ин давлатҳо таъя карда, бар зидди Германия муборизаро давом бидиҳад.

Бӯҳрони иқтисодии солҳои 30-юм дар Фаронса. Дар Фаронса бӯҳрони иқтисодии ҷаҳонӣ таъсири камтар дошт. Дар солҳои 20-ум Германия ба Фаронса товони ҷанг дод. Ҳарбикунони мамлакат пеши роҳи шиддати бӯҳрони иқтисодиро гирифт. Аз ин рӯ, бӯҳрони иқтисодӣ Фаронсаро як сол дертар – соли 1930 фаро гирифт ва он то соли 1936 давом кард. Соли 1936 оғози болоравии нави саноату кишоварзӣ вазъи зиндагии халқро то андозае беҳтар кард. Вале соли 1937 Фаронса ба бӯҳрони нави иқтисодӣ дучор омад, ки он то оғози Ҷанги дуҷоми ҷаҳонӣ тӯл кашид.

Дар солҳои бӯҳрони иқтисодӣ дар Фаронса сармоёи давлатии иқтисодӣ ва даҳлати давлат ба фаъолияти банкҳою инҳисорҳо, нархгузорӣ, маҳдуд кардани ҳаҷми истехсолот дар кишоварзӣ ва аз худ кардани бойгарии мустамликаҳо зиёд шуд. Бо тақозои инҳисорчиёни калон ҳукумати Фаронса бо ном "Соҳаҳои зерӣ ҳифозат"-ро таъсис намуд. Ба он банкҳои асосӣ, ширкатҳои калони роҳҳои оҳан, корхонаҳои калони металлургияю химиявӣ ва ширкатҳои тичоратии ба бозори хориҷӣ робитадошта шомил гардиданд. Корхонаҳои "Соҳаҳои зерӣ ҳифозат" аз ҳазинаи давлат ёрии калон гирифта, супоришҳои давлатиро иҷро менамуданд. Ин сиёсат Фаронсаро аз бӯҳрони иқтисодӣ бароварда бошад ҳам, корхонаҳои хурд ва миёнаро, ки аз дастгирии давлат маҳрум буданд, муфлис гардонда, нархи молҳои кишоварзӣ, қосибӣ ва савдогарони хурдро паст кард.

Ҳаёти сиёсии Фаронса дар солҳои 30-юм. Соли 1932 дар Фаронса интихоботи навбатии парламентӣ баргузор гардид. Раиси Шӯрои Вазирони Фаронса А. Тардье иброз дошт, ки Фаронса аз бӯҳрони иқтисодӣ дар ҳамон сурат зарар нахоҳад дид, ки агар нақшаи "Азнавсозии миллӣ"-и ӯ аз тарафи интихобкунандагон дастгирӣ ёбад. Ӯ хост, ки радикал-социалистонро ба тарафи худ кашад, вале ба мақсади худ нарасид. Сарвари радикал-социалистҳо дар арафои интихобот бо номи "Картели ҷап" иттиҳоди интихоботӣ ташкил намуд. Ба ин иттиҳод гурӯҳҳои гуногуни сиёсии ҷапгаро ворид гардиданд.

Дар интихоботи мазкур "Картели ҷап" ғолиб баромад. Сардори ҳукумат Эррио таъин гардид. Ин ҳукумат дар сиёсати иқтисодии худ

ба муваффақияти чашмрасе ноил шуд. Дар сиёсати хориҷӣ бошад, ба муваффақияти бештаре расид. Ҳукумати З. Эррио соли 1932 бо ИҚШС дар бораи ба ҳамдигар ҳучумнакунӣ созишнома ба имзо расонд.

Дар солҳои 30-юм дар байни нерӯҳои чапгаро ва ростгаро барои ба ҳокимият соҳиб шудан рақобати сахт ҷараён дошт. Дар ин давра нерӯҳои чапгаро дар байни аҳли меҳнат таъсири зиёд доштанд. Бинобар ин нерӯҳои ростгаро маҷбур буданд, ки бо нерӯҳои навтаъсиси фашистӣ дар Фаронса ҳамкорӣ кунанд. Дар оғози ҳамин давра дар Фаронса ҳатто хавфи табaddулоти фашистӣ ҷой дошт. Ба фашистони Фаронса баъзе сармоядорон ва ширкатҳои калон ёрии молиявӣ мерасонданд. Дар байни онҳо "Кумите де Форж", "Кумитаи саноати ангишт" ва консерни ҳарбии "Шнейдер-Крезе" низ буданд.

Солҳои 1934 – 1935 нерӯҳои зиддифашистӣ Ҷабҳаи Миллӣ ташкил намуданд. Онҳо барномаи интиҳоботии худро таҳия карда, ба маъракаи интиҳоботии соли 1936 ворид шуданд. Дар ин барнома ҳифзи озодиҳои демократӣ, ҳалли сиҳох, пароканда кардани лигаҳои фашистӣ, афви умумӣ, кафолати ҳуқуқҳои иттифокҳои касаба барои тамоми меҳнаткашон, милликунони саноати ҳарбӣ, ҳамкориҳои байналхалқӣ дар ҳайати Лигаи Миллатҳо, ташкил намудани амнияти коллективона, ҷораҳои зидди таҷовузкорӣ, вусъат додани ҳаракат барои сулҳ, барқарор намудани қобилияти харидории аҳоли, ташкил намудани ҳазинаи миллии ёрӣ ба бекорон, бе кам кардани музди меҳнат кам кардани ҳафтаи корӣ, нафақа барои пиронсолон, мубориза бар зидди ҳанноти ва қимати ва гайраҳо дохил карда шуда буданд.

Дар ин интиҳобот нерӯҳои дар Ҷабҳаи Миллӣ муттаҳидшуда ғалаба карданд.

Ба ҳукумати Ҷабҳаи Миллӣ сотсиалист Леон Блюм роҳбарӣ мекард. Ин ҳукумат барои амалӣ намудани барномаи пешазинтиҳоботӣ ҷидду ҷаҳди зиёде ба ҳарч дод ва як қисми онро иҷро ҳам намуд. Лекин соли 1937 ҳукумати Блюм ба истеъфо рафт, ҷунки аз ўҳдаи иҷроӣ ҳамаи ваъдаҳои пешазинтиҳоботии Ҷабҳаи Миллӣ баромада натавонист. Ўро радикал К. Шотан иваз намуд. Вале ҳукумати Шотан ҳам аз ўҳдаи иҷроӣ барномаи Ҷабҳаи Миллӣ набаромада, аз иҷрои ин кор даст кашид ва дере нагузашта ба истеъфо рафт. Ба ҳукумати нав муваққатан аз нав Леон Блюм роҳбарӣ кард. 10 апрели соли 1938 ҳукумати сотсиал-радикалҳо бо сардории Э. Даладье ташкил ёфт. Ҳукумати нав ба ҳулоса омад, ки Фаронсаро аз бӯҳрони иқтисодӣ тавассути аз "музаффариятҳо"-и Ҷабҳаи Миллӣ даст кашидан баровардан мумкин аст.

Сиёсати хориҷии ҳукумати Ҷабҳаи Миллӣ. Ҷораҷӯиҳои ҳукумати Ҷабҳаи Миллӣ ва ҳукумати Даладье қобилияти мудофиавии Фаронсаро суст карданд. Ў ошқоро табaddулоти генерал Франкоро дар Испания

дасгирӣ намуд. Соли 1938 Даладъе хатто сарҳади байни Испания ва Фаронсаро кушода, бо ин кирдори худ имконият дод, ки дар Испания фашизм галаба кунад.

Моҳи сентябри соли 1938 Гитлер талаб кард, ки вилояти Судети Чехословакия ба Германия дода шавад. Даладъе розӣ шуд ва 29 сентябри соли 1938 дар конференсияи Мюнхен дар баробари намояндагони Англия, Германия, Италия ва Чехословакия барои ба Германия додани вилояти Судети Чехословакияи соҳибистиклол имзо гузошт.

Ҳиёлати Мюнхен Ҷабҳаи Миллиро пароканда кард, чунки ҷонибдори сиёсати хориҷии Фаронса танҳо Ҳизби радикал-социалистӣ буд. Нерӯҳои дигари сиёсӣ аз ҷабҳа баромадани худро эълон карданд.

Баъди ҳиёлати Мюнхен ҳукумати Фаронса дар амал ба ифодагари манфиатҳои сиёсати хориҷии Германия табдил ёфт.

== САВОЛ ВА СУЊОРИШ ==

1. Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба Фаронса чӣ зарар овард? 2. Дар солҳои 1919 - 1923 болоравии саноати Фаронса чӣ тавр сурат гирифт? 3. Дар бораи ғайриқонунии Иттиҳоди Миллӣ маълумот диҳед. 4. Низоми сиёсати хориҷии баъдиҷангии Фаронсаро шарҳ диҳед. 5. Нуқтаҳои асосии сиёсати хориҷии Фаронсаи солҳои 1924 - 1929-ро баён кунед. 6. "Картели чап" дар Фаронса кай ба сари қудрат омад? 7. Антантан Хурд қадом давлатҳоро дар бар гирифт? 8. Бӯҳрони иқтисодии ҷаҳонии солҳои 1929 - 1933 ба Фаронса чӣ зарар овард? 9. Ғайриқонунии Ҷабҳаи Миллии Фаронсаро шарҳ диҳед. 10. Оё Ҷабҳаи Миллӣ ба муваффақияте ноил шуд? 11. Дар бораи сиёсати хориҷии ҳукумати Ҷабҳаи Миллӣ ва Даладъе нақш кунед. 12. Ба сиёсати дохилӣ ва хориҷии Фаронсаи солҳои 20-ум ва 30-юм баҳо диҳед. 13. Аз мавзӯи хулоса бароред.

§ 5. ИЁЛОТИ МУТТАҲИДАИ АМЕРИКА ДАР СОЛҲОИ 1919 - 1929

Оқибати Ҷанги якуми ҷаҳонӣ барои ИМА. Ҷанги якуми ҷаҳонӣ қитъаи Америкаро фаро нагирифта буд. Иштироки артиши Америка дар амалиётҳои ҳарбӣ танҳо тобиғии соли 1918 оғоз ёфт. Аз ин рӯ, талафоти ҷониби ИМА ҳамагӣ 120 ҳазор ва захмбардоштагон 280 ҳазор нафарро ташкил намуданд.

Аз назари иқтисодӣ Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба ИМА даромади қалон овард. ИМА ба давлатҳои ҷангкунанда лавозимоти ҳарбӣ, сару либос, хӯрокворӣ ва ғайра мефурӯхт. Даромади софи инҳисорҳои Америка аз

ин хисоб 39,6 млрд. долларро ташкил намуд. Ин даромад имконият ба маблағгузори ба саноати мамлакат афзояд. Махз бо ҳамин сабаб ҳиссаи ИМА дар истеҳсоли саноатии ҷаҳон афзуд. Соли 1920 ИМА қариб нисфи истеҳсоли ҷаҳонии ангишт, аз панҷ се ҳиссаи ҷӯян ва пӯлод, аз се ду ҳиссаи нефт ва 85 фоизи автомобилҳои истеҳсолкардашудаи ҷаҳонро меод. Ҳамин тариқ, ИМА ба давлати пуриқтидортарини дунё табдил ёфт.

ИМА дар давраи пеш аз ҷанг дар масъалаи ба хориҷа содир кардани сармоя аз давлатҳои дигари пуриқтидори ҷаҳон ақиб мемонд. Он ҳамагӣ 3 млрд. долларро ташкил меод, дар сурате, ки давлатҳои Европа ба ИМА 5 млрд. доллар ворид намуда буданд.

Супоришҳои бузурги ҳарбии давлатҳои Антанта ба ширкатҳои Америка қарзи Иёлоти Муттаҳидаи Америкаро кам карданд. То соли 1919 маблағгузори дарозмуддати давлатҳои Европа дар ИМА то 3 млрд. доллар паст фаромад. Дар баробари ин ИМА содироти сармояро ба хориҷа густариш дод. Шакли асосии ин содирот вомбаргҳо буданд. Маблағи умумии содироти вомбаргҳо то аввали соли 1921 11 млрд. долларро ташкил намуд. Ба давлатҳои хориҷӣ маблағгузори хусусии сармоядорони Америка низ афзуд. Соли 1919 ин гуна маблағгузори ба 6,5 млрд. доллар расид. Аз ин бармеояд, ки ИМА дар солҳои ҷанг аз мамлақати қарздор ба мамлақати бузурги қарздиҳанда табдил ёфта будааст.

Ҳенри Форд ва ҷисариаш бо яке аз аввалин автомобилҳои ва автомобилҳои 10-миллионии ташкили "Форд-Модел-Т"

Чунин ҳолат доираҳои ҳукмрони Америкаро водор менамуд, ки барои дар ҷаҳон ба мақоми сарварӣ соҳиб шудани Иёлоти Муттаҳидан Америка мубориза баранд. Ба ин сиёсат президенти Америка Вудро Вилсон асос гузошта буд.

Сиёсати хориҷии ИМА дар солҳои 1919–1924. Сиёсати хориҷии ИМА дар давраи баъдичангӣ дар "Ҷаҳордах модда"-и 8 январи соли 1918 ба Конгресс пешниҳодкардаи президент Вудро Вилсон инъикос гардидааст. Дар ин нома барномаи баъдичангии азнавсозии муносибатҳои байналхалқӣ ва мақоми ИМА пешниҳод шуда буд. Дар ин ҳуҷжат, аз он ҷумла чунин масъалаҳо баён ёфта буданд: бекор кардани созишномаҳои дар солҳои ҷанг ба таври ғайриқонунии басташудаи давлатҳои Антанта, эътирофи ҳуқуқи худмуайянқунии халқҳои давлатҳои мустамлика, барои ҳамаи мамлакатҳои ҷаҳон фароҳам овардани шароити яххелаи гумрукӣ, дар мулкҳои Германия ва Туркия эълон кардани қондаи "дарҳои кушода" ва ғайра.

Дар Конференсияи байналхалқии Париж вакилони ИМА маҳз барои иҷро гардидани ҳамин барнома ҷидду ҷаҳд намуданд. ИМА намехост, ки Фаронса ва Англия дар натиҷаи қарорҳои Созишномаи сулҳи Париж аз ҳад зиёд пурзӯр шаванд. Президенти ИМА В. Вилсон бар он ақида буд, ки Лигаи Миллатҳо барои Америка ҳамин вазифаро иҷро менамояд. Аз ин рӯ, созиш дода шудани Лигаи Миллатҳоро харҷониба дастгирӣ ва ташвиқу тарғиб мекард. Лекин ба ИМА Англия ва Фаронса муқобилияти сахт нишон дода, ин конференсияро ба маҷрои манфиатҳои худ дохил намуданд. Ҳамин тариқ, нақшаҳои В. Вилсон дар Конференсияи сулҳи Париж амалӣ нашуданд. Шикасти дипломатии В. Вилсон дар Париж норозигии сармоядорон ва сиёсатмадорони Америкаро ба вуҷуд овард. Бо сардории Раиси Комиссияи Сенат оид ба қарорҳои хориҷӣ Генри Кэбот Лоч нисбати В. Вилсон оппозитсия ба вуҷуд омад. Қонибдорони Лоч талаб мекарданд, ки қарорҳои Созишномаи сулҳи Париж тасдиқ карда нашаванд ва ИМА дар фаъолияти Лигаи Миллатҳо ширкат наварзад. Лочҳо ҷиҳат ба миён гузоштанд, ки "дастҳои Америка бояд кушода бошанд", то ки ҳукмрони ҷаҳон шуда тавонад. Ба роҳбарияти Ҳизби Ҷумҳуриятҳо аз қониби Сенат тасдиқ карда нашудани қарорҳои сулҳи Париж муяссар гардид. Сенат қарорҳои Созишномаи сулҳи Парижро рад кард ва сиёсати пешгирифтан хориҷии ҳукумати В. Вилсон шикаст хӯрд.

Вазъи дохилии ИМА дар солҳои 1919–1924. Низомии танзими давлатии иқтисоди мамлакат яке аз сабаб ва омилҳои асосии болоравии иқтисодии ИМА гардид. Дар ин давра Конгресс қонунҳои қабул кард, ки ба пешравии саноат ва кишоварзӣ мусоидат намуданд. Дар натиҷа даромади қарорҳои саноатӣ ва фермерҳо афзуд. Музди

меҳнати заҳматкашон ва хизматчиёни давлатӣ низ боло рафт. Зиндагии мардум беҳтар шуд.

Тағйирот дар ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ба ҳаёти сиёсии мамлакат низ таъсир расонд. Тараққиёти сармояи давлатии ихтисорӣ дар мамлакат боиси пурзӯршавии нерӯҳои иртиқоӣ гардид. Дар охири соли 1920 ва аввали соли 1921 бо амри вазири адлия комиссия дар сар то сари мамлакат ғирудорҳои "радикалҳо"-ро ташкил намуд. Дар натиҷаи ин қисме аз зиёиёни пешкадам ба маҳбас партофта ва ё ба хориҷи кишвар бадарға карда шуданд. Дар ин давра ҳар гуна ғурӯҳҳои иртиқоӣ, аз он ҷумла Лигаи Америка ва дастаҳои Ку-клукс-кланҳо ба фаъолият шурӯъ карда, бар зидди аҳолии ғайрисафедпӯст мубориза мебарданд.

Ҳаракати иҷтимоӣ дар нимаи аввали солҳои 20-ум нелоти зиёди Америкаро фаро гирифт. Мардум аз арзишҳои демократӣ ва гоҷҳои озодию бародарӣ ҳимоя мекарданд.

Дар мамлакат мисли пештара ду ҳизби асосӣ – Ҳизби Демократӣ ва Ҳизби Ҷумҳуриятхоҳон бо ҳамдигар барои ҳокимият рақобат мекарданд. Дар баробари онҳо ҳизбу созмонҳои дигар ҳам ташкил ёфтанд. Соли 1919 дар ш. Чикаго анҷумани умумиамерикавие баргузор гардид, ки он Ҳизби Миллии Коргариро таъсис дод. Дар ин давра Федератсияи Меҳнати Чикаго, Лигаи Ғайриҳизбиҳо, Комитети 48 ва Ҳизби Сотсиалистӣ низ ташкил ёфтанд. Дар ҳаёти Ҳизби Сотсиалистӣ қаноти чап ташкил ёфт, ки он ба ақидаҳои коммунистӣ таъя мекард. Аъзои ин ғурӯҳ соли 1919 аз Ҳизби Сотсиалистӣ ҷудо шуда, ду ҳизби коммунистӣ ташкил намуданд.

Ҳар ҳизби сиёсӣ ҷомеаи Америкаро ба таври худ дидан меҳост. Ҳаёти сиёсии Америка дар давраи интиҳоботҳои президентӣ ва парламентӣ махсусан ҷоннок мешуд.

Солҳои 1919–1920 дар ИМА бӯҳрони барзиёдистехсолкунӣ ба амал омад. Бо ҳамин сабаб нархи маҳсулоти кишоварзӣ 3-4 баробар паст фаромад. Истехсоли саноатӣ маҳдуд ва музди меҳнат кам шуд. Ин ҳолат обрӯи Ҳизби Демократии дар сари қудратбударо паст кард. Аз ин ҳолат Ҳизби Ҷумҳуриятхоҳон устокорона истифода бурд. Дар интиҳоботи президентии соли 1920 номзоди ин ҳизб Уоррен Гардинг ба гирифтани ғиёда аз 16 миллион овози интиҳобкунандагон ноил шуд ва президенти ИМА интиҳоб гардид. Соли 1923 Гардинг вафот кард ва ҷои ӯро то интиҳоботи наватии президентӣ Калвин Кулиҷ ишғол намуд. Дар интиҳоботи президентии соли 1924 Ҳизби Ҷумҳуриятхоҳон аз нав ғолиб баромад. Номзоди он Калвин Кулиҷ 15,7 миллион овоз гирифта, ба мӯхлати 4 соли оянда президенти ИМА интиҳоб шуд.

Болоравии нави иқтисодии ИМА. Аз соли 1924 сар карда болоравии нави иқтисодии ИМА оғоз ёфт ва он то соли 1929 давом

кард. Дар охири солҳои 20-ум нисбат ба давраи тоҷангӣ истеҳсолоти саноатии ИМА 70 фоиз афзуд, ки он 48 фоизи истеҳсолоти умумии саноатии мамлакатҳои сармоядорӣ ҷаҳонро ташкил намуд. Соли 1924 ИМА нисбат ба ҷамъи давлатҳои Англия, Фаронса, Германия, Италия ва Ҷопон 10 фоиз зиёдтар маҳсулоти саноатӣ истеҳсол кардааст. Ба чунин суръати тараққиёти саноат ИМА дар натиҷаи навоарӣ, ҷорӣ намудани стандартизатсия, ба миқдори зиёд истеҳсол кардани маснуоти техникӣю технологӣ ноил гардид.

Дар шароити болоравии иқтисодӣ соли 1928 дар ИМА интиҳоботи навбатии президентӣ баргузор гардид, ки дар он номзади Ҳизби Ҷумҳуриятҳои Герберт Гувер ғолиб баромад. Ӯ фаро расидани "асри шукуфони абадӣ"-и Иёлоти Муттаҳидаи Америкаро пешгӯӣ кард.

Сиёсати хориҷии ИМА дар солҳои 1924–1929. Ба иқтисодии бузурги иқтисодии Америка таъя намуда, Ҳизби Ҷумҳуриятҳои дар марҳалаи аввал сиёсати ишғоли молиявӣю иқтисодии ҷаҳонро ба ҷои аввал гузошт. Дар солҳои 20-ум аз рӯи ҳаҷми содирот ИМА ҷои якумро дар ҷаҳон дар дасти худ нигоҳ медошт. Дар охири ҳамин давра маблағгузори Америка дар хориҷи кишвар наздики 16,5 млрд. доллар ва бо ҳамроҳии вомбаргҳои давлатӣ 27 млрд. долларро ташкил намуд.

Аз тарафи ИМА забти фаъолонии иқтисодии мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ ба тезӣ ба амал меомад. То соли 1929 маблағгузори ИМА дар мамлакатҳои Америкаи Марказӣ ва Ҷанубӣ ба ҳаҷми дар ин ҷо маблағгузорӣ кардани Англия баробар шуд. Дар охири солҳои 20-ум аз 20 мамлакати Америкаи Лотинӣ 14-тояш дар зери назорати иқтисодӣ ва ҳарбии Америка буд.

ИМА ба Шарқи Дур ҳам диққати ҷиддӣ меод, алаҳусус ба Чин. ИМА аз ин ҷо рақибони деринаи худро то ҳаде танг карда баровард, вале мавқеи ҳукмронии Ҷопон дар бозорҳои Чин ҳанӯз ҳам идома дошт. Ҳарчанд ИМА, Англия ва Ҷопон дар масъалаи бозори Чин бо ҳамдигар рақобат мекарданд, вале хангоми соли 1924 дар Чин оғоз ёфтани инқилоби буржуазӣ онҳо зуд қувваҳои худро муттаҳид карда, бар зидди инқилоби Чин ба мубориза бархостанд, чунки ин инқилоб хилофи маффиатҳои ҳар сеи онҳо буд.

Дар солҳои 20-ум ИМА мавқеи худро дар Европа ҳам мустаҳкам кард. Дар ин китъа "Накшаи Дауэс" амалӣ шуд. Вомбаргҳои америкавӣ аввал дар Германия ва баъд дар баъзе давлатҳои дигари Европа ҳам ҳукмрон гардиданд. Вомбаргҳои чақдинмиллиардаи ИМА ба ниқорталабони Германия имконият доданд, ки иқтисодии ҳарбию иқтисодии мамлакати худро аз нав барқарор намоянд.

1. Чанги якуми ҷаҳонӣ барои ИМА чӣ тавр анҷом ёфт? 2. Чанги якуми ҷаҳонӣ аз назари иқтисодӣ ба ИМА чӣ дод? 3. Президент Вудро Вилсон ба кадом сиёсати хориҷии ИМА асос гузоштааст? 4. "Ҷаҳордах модда"-и Вудро Вилсонро шарҳ диҳед. 5. Вакилони ИМА дар Конференсияи сулҳи Париж аз рӯи кадом барнома амал карданд? 6. Оё дипломатияи ИМА дар Конференсияи сулҳи Париж ғалаба кард? 7. Ибораи Лоч "дастҳои Америка бояд кушода бошанд"-ро шарҳ диҳед. 8. Дар бораи ҳаёти иқтисодию сиёсии ИМА дар солҳои 1919 – 1924 нақл кунед. Конгресси ИМА барои пешрафти иқтисодии ИМА кадом воситаҳоро ба қор мебард? 9. Дар бораи болоравии иқтисодии ИМА дар солҳои 1924 – 1929 далелҳо биёред. 10. Ба сиёсати хориҷии ИМА дар масъалаи иқтисодӣ чӣ хел баҳо медиҳед? 11. Дар бораи ҳаёти сиёсии ИМА дар солҳои 1919 – 1929 нақл кунед. 12. Аз мавзӯи хулоса бароред.

§ 6. ИЁЛОТИ МУТТАҲИДАИ АМЕРИКА ДАР СОЛҲОИ 1929 – 1939

Бӯҳрони иқтисодии солҳои 1929 – 1933. Бӯҳрони иқтисодии дар мамлакатҳои сармоядорӣ ҷаҳон баамаломата, пеш аз ҳама, Иёлоти Муттаҳидаи Америкаро фаро гирифт. Ин бӯҳрони барзиёдистехсолкунӣ буд. Он соли 1929 дар биржаи Ниу Ёрк оғоз ёфтааст.

Бӯҳрони иқтисодӣ дар ИМА бештар ба саноати вазнин зарар овард. Барои дар сатҳи қаблӣ нигоҳ доштани даромад иттиҳодияҳои инҳисорӣ аз сиёсати ба таври суғӣ дар сатҳи баланд нигоҳ доштани нархҳо истифода мебарданд. Барои ин онҳо ҳаҷми истеҳсолро ба ҳадди ақал мерасонданд. Ҳамин тариқ, истеҳсоли пӯлод дар солҳои бӯҳрон бештар аз чор маротиба кам шуд. Аз 285 печи домнагӣ дар ИМА дар миёнаи соли 1932 ҳамагӣ 46-тояш қор мекарду бас.

Бӯҳрон аҳволи қорғаронро вазнин кард. То охири соли 1932 шумораи бекорон дар Америка қариб ба 17 миллион нафар расид, яъне ҳар қорғари дуюм бекор буд. Танҳо 10 ғонзи қорғарон аз қор қурра таъмин буданд.

Дар аввали солҳои 30-юм аҳволи фермерҳо ба таври ғочивӣ бад шуд. Соли 1932 нисбат ба соли 1929 нархи маҳсулоти кишоварзӣ ва қорводорӣ то се-қор маротиба паст гардид. Аз ҳамин сабаб дар қор соли бӯҳрон дар ИМА барои напардохтани қарзҳо ва андозҳо 897 ҳазор хоҷагҳои фермерӣ ё муғлис ва ё маҷбуран қурӯхта шуданд.

Бӯҳрон тамоми низоми молиявии мамлакатро ҳам фаро гирифт. Моҳи октябри соли 1929 биржаҳои ИМА-ро воҳима зер кард. Нархи саҳмияҳо ба тезӣ паст фаромад. Ин раванд қариб се сол давом кард. То

мохи марти соли 1933 пастравии нархи умумии сахмияхо қариб 19 млрд. долларро ташкил намуд. Бӯҳрони молиявӣ ба тамоми низоми банкӣ зарба зад. Дар зарфи чор соли бӯҳрон наздики 5 ҳазор банк муфлис шуд, ки ин панҷяки тамоми банкҳои Америкаро ташкил меод.

Сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҳукумати Гувер. Маъмурияти ҷумҳуриятҳои роҳҳои аз бӯҳрон баровардани Иёлоти Муттаҳидан Америкаро саросемавор меҷуст. Ба ҳалқи Америка ваъдаҳо меод. Вале дар аввал президент Гувер барои бехтар кардани аҳволи мардум ғайр аз барои бекорон ташкил намудани ҷойҳои кории наҷандон зиёд чораи дигаре андешида натавонист.

Сиёсати кишоварзии ҳукумати ИМА ба талаботи рӯз ҷавобгӯӣ набуд. Моҳи июни соли 1929 иҷдосияи махсуси Конгресс "Қонун дар бораи фуруши молҳои кишоварзӣ"-ро қабул кард. Дар асоси ин қонун идораи федералии фермерӣ таъсис дода шуд. Ин қонун мебоист вазифаи ба эътидол овардани нархи наворо иҷро менамуд. Бо ҳамин мақсад аз хазинаи давлат ба идораи федералии фермерӣ 500 миллион доллар ҷудо карда шуд. Амалиёт оид ба хариди молҳои кишоварзӣ бо баъзе танаффусҳо қариб якуним сол давом кард. То миёнаҳои соли 1931 дар анборҳои идора захираи бузурги ин маҳсулот – 257 миллион бушел (1 бушел ба 36,3 кг баробар аст, *Шарҳи Т. Зиёев*) гандум ва 1,3 миллион тоӣ пахта ҷамъ карда шуд. Чунин сиёсат кишоварзонро аз пурра муфлисшавӣ то яқдарача нигоҳ дошт, вале пеш роҳи бӯҳрони ин соҳаро гирифта натавонист. Идораи федералии фермерӣ захираи бузурги маҳсулоти кишоварзиро бо нархи харидашуда фурухта наметавонист. Ба ҳар ҳол ин чора ёри буд ба фермерҳо.

Ҳукумати Гувер ба ёрии корхонаҳои инҳисорӣ ҳам омад. Ҳукумати федералӣ бо мақсади ҳавасмандкунии маблағгузори хусусӣ барои арзон кардани қарзҳо чораҳо меандешид. Охири соли 1929 андоз аз даромади корхонаҳоро паст кард. Соли 1933 ба молҳои воридотӣ андози гумрукӣ зиёд карда шуд, ки ин чора ба болоравии нархи молҳои дар дохили кишвар истеҳсол кардашуда мусоидат ва истеҳсолкунандагони дохилро ҳавасманд намуд.

Аз тирамоҳи соли 1931 сар карда ҳукумати Гувер барои гирифтани пеш роҳи муфлисшавии банкҳо ба маблағгузори бевоситаи корхонаҳои инҳисорӣ гузашт. Моҳи октябри ҳамон сол Гувер ташаббускори таъсиси Муассисаи Миллии Қарз шуд, ки сармояи ойнномавии он 500 миллион доллар буд.

Барои аз бӯҳрон баровардани иқтисодиёти ИМА ҳукумати Гувер ва Конгресс чораҳои дигар низ меандешиданд.

Бӯҳрони иқтисодии солҳои 1929 – 1933 мавқеи байналхалқии империализми Америкаро як дараҷа паст кард. Савдои хориҷии ИМ, кам шуда, қариб 70 фоизи пеш аз бӯҳронро ташкил намуд.

Беқурбшавии маблағҳои дар хориҷагузошти Америка оғоз ёфт. Дар давраи бӯҳрон дар байни ИМА ва рақибони империалистии он, махсусан Англия, дар масъалаи бозори фурӯши мол ва соҳаҳои маблағгузори муборизаи шадид ба амал омад. Англия Иёлоти Муттаҳидан Америкаро аз Канада ва Америкаи Лотинӣ фишор дода мебаровард.

Сиёсати хориҷии ИМА дар солҳои 30-юм ба он оварда расонд, ки дар Шарқи Дур манбаи ҷанг ба вуҷуд омад. Вақте ки моҳи сентябри соли 1931 артиши Ҷопон Манчурияро истило кард, ҳукумати Гувер ҳатто аз маҳкумкунии сохтакоронаи ин иқдоми Ҷопон ҳам худдорӣ кард. Ҳукумати Гувер гумон дошт, ки баъди Манчурия Ҷопон бар зидди ИҚШС лашкар мекашад. Вале Ҷопон сарбозони худро ба ҷониби Чин равона кард. Аз ин кирдори Ҷопон ИМА норозигии худро иброз дошт. Ба ҳар ҳол рақобат бо ИМА дар Шарқи Дур Ҷопонро аз сиёсати таҷовузкоронаи хориҷӣ боз дошта натавонист.

"Роҳи нав"-и Франклини Делано Рузвелт. Охири соли 1932 дар ИМА интихоботи навбатии президентӣ доир гардид. Дар он номзадҳо аз Ҳизби Ҷумҳуриятхоҳон Гувер ва аз Ҳизби Демократӣ Рузвелт иштирок карданд. Дар ин интихобот номзоди демократҳо Франклин Делано Рузвелт ғалаба кард. Ба ҷонибдории ӯ 22.8 миллион нафар интихобкунандагон ва ба ҷонибдории Гувер ҳамагӣ 15.8 миллион нафар овоз доданд. Ҳамин тариқ, дар Америка ҳокимият ба дасти демократҳо гузашт.

9 марти соли 1933, баъди ҳамагӣ якчанд рӯзи ба иҷрои вазифаи президентӣ шурӯъ намудани Рузвелт, иҷлосияи махсуси Конгресс даъват карда шуд, ки он зиёда аз се моҳ давом кард. Дар ин муддат Конгресс қонунҳоеро қабул кард, ки қариб ҳамаи соҳаҳои ҳаёти Америкаро дар бар гирифтанд. Дар зарфи 100 рӯзи аввали президентӣ Рузвелт ба сиёсати ояндаи ҳукумати худ замина гузошт, ки он дар таърихи Америка "Роҳи Нав" ("Нью Дил") ном гирифтааст.

Ҳангоми таҳияи ин сиёсат ақидаҳои иқтисодии машҳури англис Чон Мейнард Кейнс ба роҳбарӣ гирифта шуд. Кейнс ва пайравони ӯ бар он ақида буданд, ки барои таъмини чараҳои мӯътадили тақрористехсолкунии сармоядорӣ танзими фаъолонан давлатии иқтисодиёт зарур аст. Мувофиқи ин нишондод вазифаи муҳимтарини иқтисодии "Роҳи Нав"-и Рузвелт аз он иборат аст, ки тавассути ба рафти тақрористехсолкунии сармоядорӣ даҳолати қатъӣ кардан иқтисоди Америка аз бӯҳрон бароварда шавад. "Роҳи Нав"-и Рузвелт оғози ба ҳодисаи доимии ҳаёти иқтисодии Иёлоти Муттаҳидан Америка таълиқ ёфтани сармояи ниҳисорӣ буд.

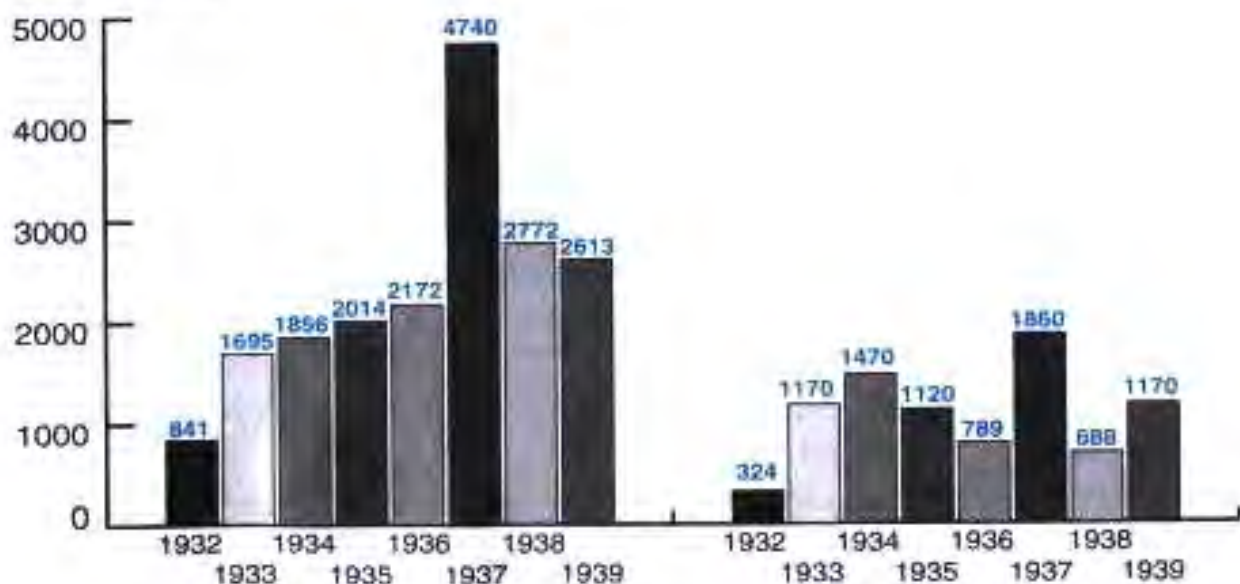
Қисми асосии таркибии "Роҳи Нав"-и Рузвелт "Қонуни Миллии Барқароркунии Саноат" буд, ки он 16 июни соли 1933 ба ҳукми қонун даромад. Ин қонун аз 3 қисмат иборат аст.

Президент Франклини Делано Рузвелт ба яке аз Қонунҳои барномаи "Нью-Девел" - "Рохи Нав" имло мегузорад.

Дар қисмати аввали ҚМБС қорӣ намудани танзими давлатии саноат дар назар дошта шуда буд. Ба ҳамаи иттиҳодияҳои саноатӣ пешниҳод карда шуд, ки барои худ "Қонуни виҷдони соҳибкор"-ро кор карда бароянд. Баъди аз тарафи президенти ИМА тасдиқ карда шудан "Қонуни виҷдони соҳибкор" ҳукми қонунро мегирифт. Дар ин қонунҳо шароити корхона, ҳаҷми истеҳсол, бозори молфурӯшӣ ва андозаи нархи молҳо, ки аз он паст фурӯхташ мумкин набуд, инъикос ёфтанд.

Қисмати дуюми "Қонуни Миллии Барқароркунии Саноат" тамоми муносибатҳои меҳнатиро фаро мегирифт. Моддан 7 ҚМБС муқаррар карда буд, ки соҳибкорон ҳангоми таҳияи "қонунҳои виҷдон" ҳадди ақаллии музди меҳнат ва ҳадди ниҳони дарозии ҳафтаи кориро муайян намоянд. Ин модда ба қонунҳои корхонаҳо барои таъсиси иттифокҳои касаба ва бо соҳибкорон бастанӣ аҳдномаҳои коллективӣ ҳуқуқ меод.

Ҳарисати корпоратӣ дар ИМА дар солҳои 30-юм

Дар танзими муносибатҳои меҳнати Идораи Миллии Меҳнат вази фаи муҳимро иҷро мекард. Вай моҳи августи соли 1933 таъсис ёфт. Соли 1934 бошад, Конгресс Идораи Миллии Муносибатҳои Меҳнатиро таъсис намуд.

Қисмати сеюми "Қонуни Миллии Барқароркунии Саноат" ба масъалаи бекорӣ бахшида шудааст. Конгресс баҳри амалӣ намудани ин қисмати ҚМБС Маъмурияти Корҳои Ҷамъиятиро таъсис намуд, ки ба он вазири корҳои дохилӣ Г. Икес роҳбарӣ мекард. Барои иҷрои барномаи МКҶ 3,6 млрд. доллар ҷудо карда шуд.

Ғайр аз ҷораҳои "Қонуни Миллии Барқароркунии Саноат" ҳукумати Рузвелт воситаҳои дигари ёрӣ ба бекоронро ҳам истифода мебард. Баҳори соли 1933 барои ҷавонони бекор ташкил кардани лагерҳои меҳнати оғоз ёфтанд. Худи ҳамон вақт Маъмурияти Махсуси Ёрии Фавқулодда ташкил карда шуд, ки ба он Г. Гопкинс роҳбарӣ мекард. ММЁФ ба додани иҷорапулӣ ба иёлоте, ки барои мубориза бар зидди бекорӣ шурӯъ намудааст, машғул буд. Моҳи ноябри соли 1933 Маъмурияти Корҳои Шаҳрвандӣ ташкил карда шуд. Ин идора бекоронро асосан дар фасли зимистон бо кори муваққатӣ таъмин мекард.

"Роҳи Нав"-и Рузвелт "Қонун дар бораи ёрӣ ба фермерҳо"-ро низ дар бар мегирифт, ки 12 майи соли 1933 қабул шудааст. Дар асоси ин қонун давлат барои аз бӯҳрон баромадан ба хоҷагиҳои фермерӣ ёри молиявӣ мерасонд.

Татбиқи "Роҳи Нав"-и Рузвелт на танҳо иқтисодиёти Америкаро аз ҷанголи бӯҳрон халос кард, инчунин давлатро дар ҷаҳон ба ҷои аввал баровард.

Сиёсати хориҷии ИМА дар солҳои 1933–1939. Дар баробари ба сари қудрат омадани Франклин Рузвелт сиёсати хориҷии ИМА тағйир наёфт. Мақсади ӯ ҳам дар тамоми ҷаҳон мутсаҳҳам кардани мавқеи империализми Америка буд. Вале Рузвелт ин сиёсатро эҳтиёткорона амалӣ менамуд.

Маъмурияти демократии ИМА ҳаракат мекард, ки бо мамлакатҳои ҷаҳон муносибатҳои хуб дошта бошад.

Ҳукумати Рузвелт нисбат ба мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ сиёсати катъитарро пеш гирифт, ҷунки солҳои бӯҳрони иқтисодӣ дар ин ҷо мавқеи ИМА хеле заиф шуда буд. Дар шароити болоравии ҳаракати миллию озодихоҳӣ Рузвелт дар Америкаи Лотинӣ сиёсати "Ҳамсоияи нек"-ро эълон кард. Эъломияҳои ботантанаи арбобони сиёсии ИМА дар бораи ба корҳои дохилии давлатҳои Америкаи Лотинӣ "даҳолатнакунӣ" тавассути баъзе гузашткунӣҳо эътиқод пайдо намуданд. Ин буд, ки соли 1924 ҳукумати Ф. Рузвелт артиши Америкаро аз Гаити боз хонд, ки дар он ҷо дар зарфи қариб 20 сол

муствакар буд. Дар созишномаи нав бо Куба "ислохи Платта", ки барои ин мамлакат тахкиромез буд (зеро ба ИМА ҳуқуқ меод, ки бар зидди Куба бо баҳонае ба таҷовузи ҳарбӣ даст занад), бекор карда шуд. Ғайр аз ин бо давлатҳои зиёди Америкаи Марказӣ ва Ҷанубӣ созишномаҳои барои онҳо мусоиди тиҷоратӣ бафта шуданд. Ин созишномаю қарордодҳо аз ҳамаи дипломатияи "гузашткунӣ"-и ИМА дарак медиҳанд.

То оғози Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ маҷмӯи ИМА дар Нимкураи Ғарбӣ на танҳо аз нав барқарор карда шуд, балки боз ҳам қавитар гардид.

Нисбат ба давлатҳои Европа сиёсати солҳои 20-ум ҷангирифтаи ИМА амал мекард. ИМА бо давлатҳои Европа ба ягон паймони ҳарбӣ дохил намешуд.

Дар охири солҳои 30-юм дар баробари васеъ шудани ҳудудҳои таҷовузи Германия ва Ҷопон ва тезу тунд шудани зиддиятҳо дар байни ИМА ва мамлакатҳои иттиҳоди фашистӣ Ф. Рузвелт ва арбобони дигари сиёсии мулоҳизакори ИМА баъзан маҷмӯи ниҳоят ҷиддиро ишғол менамуданд. Ф. Рузвелт тавассути якҷанд изҳорот амалҳои таҷовузкоронаи иттиҳоди давлатҳои фашистиро маҳкум кард. Барои исботи ин гуфтаҳо изҳороти Ф. Рузвелт дар Чикаго аз 5 октябри соли 1937-ро ном бурдан мумкин аст. Аз тариқи ин изҳорот Ф. Рузвелт ҳаман халқҳои сулҳдӯстро даъват кард, ки атрофи давлатҳои таҷовузкорро "маминӯ" ("қарантин") эълон кунанд. Баъдтар, моҳи январӣ соли 1939, Ф. Рузвелт пешниҳод кард, ки "Қонун дар бораи бетарафӣ"-и ИМА аз нав дида баромада шавад.

== С АВОЛ ВА СМПОРИН ==

1. Дар ИМА кадом солҳо бӯҳрони шадидаи иқтисодӣ ба амал омадааст? Барои исботи ин фикр аз матн далелҳо биёред. 2. Дар солҳои бӯҳрони иқтисодӣ чаро дар Америка маҳсулоти барои фурӯш истехсолкарда ба фурӯш намерафт? 3. Президент Гувер барои гирифтани пешии роҳи бӯҳрони иқтисодӣ чӣ чораҳо андешид? 4. Дар Америка чаро ҳукумат хариди маҳсулоти кишоварзиро ташкил намуд? 5. Чаро андози гумрукии молҳои воридотӣ зиёд шуд? 6. Дар бораи сиёсати хориҷии ИМА-и давраи бӯҳрони иқтисодӣ маълумот диҳед. 7. Дар бораи интиҳоботи президентии соли 1932-и ИМА чӣҳо медонед? 8. «Роҳи Нав»-и Франклин Делано Рузвелтро шарҳ диҳед. "Роҳи Нав" аз кадом қисматҳо иборат буд? 9. Дар замонҳои президентии Ф. Рузвелт оё сиёсати хориҷии ИМА тағйир ёфт? 10. Аз мавзӯи хулоса бароред.

§ 7. ИТТИҲОДИ ШҶРАВИ

Чанги шахрвандӣ. Чӣ тавре ки ба шумо маълум аст, дар Русия 25 октябр (7 ноябр)-и соли 1917 инқилоби сотсиалистӣ ғалаба кард. Лекин на ҳамаи шахрвандони империяи паҳновари Русия ҳокимияти болшевиконро қабул карданд. Аз ҳамаи сабаб баъди чанде дар ин давлат чанги шахрвандӣ сар зада, тамоми мамлакатро фаро гирифт. Он дар баъзе ҷойҳо аз соли 1917 то соли 1921, дар баъзе ҷойҳо то соли 1924 ва дар баъзе минтақаҳои дигар аз ин ҳам дертар давом кард.

Болшевикон ҳанӯз дар оғози ҳукмронии худ фаъолияти ҳамаи хизматчиҳои сиёсӣ манъ карданд, моликияти хусусӣ аз соҳибондон бо зӯри қашда гирифтанд. Қирдори ҳукумати нав як қисми аҳолиро маҷбур кард, ки ба даст силоҳ бигирад. Сипоҳиёни подшоҳӣ низ ба муқобили ҳокимияти нав бархоста, барои барҳам задани Ҳокимияти Шӯравӣ мубориза мебариданд. Дар байни генералҳои номии артиши подшоҳии Русия Колчак, Деникин, Юденич, Врангел ва Краснов ҳам буданд.

Ба Ҳукумати Шӯравӣ зарур шуд, ки тамоми воқиғаро барои барҳам задани нерӯҳои зиддишӯравӣ сафарбар намояд. Барои аз яроқи аслиҳа, сару либос ва хӯрокворӣ таъмин намудани Артиши Сурхӣ наваташкил дар мамлакат сиёсати "Коммунизми ҳарбӣ"-ро ҷорӣ намуд. Мувофиқи ин сиёсат бозор, гардиши пул ва хариду фурӯш манъ карда шуд. Дастаҳои махсуси мақомоти ҳокимияти давлатӣ озуқа ва сару либоси зиёдатии мардумро мусодира мекарданд. Дар мамлакат "тақсими озуқа" ("продразвертка") ҷорӣ карда шуд. Ҳамаи тарик, Артиши Сурхӣ аз лавозимоти чангӣ, сару либос ва озуқа таъмин шуда, дар зарфи солҳои 1919 – 1920 артиши муқолифдорро тарғиб кард. Боқимондагон ба хориҷи кишвар фирор карданд.

Таҷовузи ҳарбии Антанта бар зидди Русияи Шӯравӣ. Конференсияи байналхалқии сулҳи Париж соли 1919 Низомии Версаляро қарор карда баромад, ки он мубориза бар зидди Русияи Шӯравиро ҳам дар назар дошт. Давлатҳои Антанта ният доштанд, ки музаффариятҳои Инқилоби Сотсиалистии Октябрро дар Русия барҳам доданд.

9 март соли 1918 крейсери Англия "Глори" ба соҳилҳои Мурманск 200 нафар аскарони англисро фаровард. Аз паси англисҳо ба ин ҷо аскарони пилданизоми америкавӣ омаданд. То аввали соли 1919 ин таҷовузкорон ҳокимияти Шӯравиро аз нимҷазираи Кола то Архангелск барҳам доданд.

5 апрели соли 1918 дастаҳои аввалини аскарони пилданизоми баҳрии Ҷопон ба шаҳри Владивосток фаромаданд. Баъди якчанд ҳафта дар ин ҷо ҷузъи тоҷонҳои артиши ИМА ҳам пайдо шуданд.

Охириҳои моҳи майи соли 1918 дар Волгаи Миёна ва Сибир исёни корпуси Чехословакия сар зад. 60 ҳазор нафар аскарони афсарони хуб

мусаллахи ин корпус аз Пенза ва Саратов сар карда то Иркутску Владивостокро забт намуда, дар тамоми қисми шарқии мамлакат Ҳокимияти Шӯравиро барҳам доданд. Ғайр аз ин артиши Англия мохи августи соли 1918 ба Кафкозу Осиёи Марказӣ зада даромад. Сипоҳиёни Фаронса бошанд, дар шимоли Баҳри Сиёҳ бар зидди Русияи Шӯравӣ мубориза мебарданд. Дар таҷовузи ҳарбии Антанта бар зидди Русияи Шӯравӣ артиши Полша ҳам фаъолона ширкат варзид.

Соли 1918 таҷовузкорон бар Артиши Сурх паси ҳам ғалаба ба даст меоварданд. Лекин баъд аз гузаштан ба сиёсати "Коммунизми ҳарбӣ" ташаббус ба дасти Артиши Сурх гузашт. Солҳои 1919 – 1920 таҷовузкорон шикаст хӯрда, қаламрави Русияи Шӯравиро тарк карданд.

Сиёсати нави иқтисодӣ. Сиёсати "Коммунизми ҳарбӣ" дар замони ҷанг натиҷаи хуб дод, вале дар замони ороишта тавассути он соҳтани сотсиализм имконнопазир буд. Мамлакат дар шароити тартиботи ҳарбӣ умр ба сар бурда наметавонист. Аз ҳамин сабаб соли 1921 дар анҷумани X РКП (б) В. И. Ленин ва ҳамсафони ӯ Сиёсати нави иқтисодиро пешниҳод намуданд. Ин чора аз шароити ҷорӣ мамлакат бармеомад. Дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва таҷовузи ҳарбии давлатҳои империалистӣ саноат ва кишоварзӣ хароб гардида буданд. Ҳаҷми истеҳсолоти саноатӣ ва кишоварзӣ ниҳоят паст шуд. Дар мамлакат кашшоқию гуруснагӣ ва ҳанногӣ ба дараҷаи ниҳони худ расид. Ҳокимияти Шӯравӣ заводу фабрикаҳоро аз дасти соҳибонашон қашада гирифт, лекин мутахассисе надошт, ки онҳоро ба кор андозад. Бинобар ин дар шароити ороишта ба РСФСР сиёсати нави иқтисодӣ лозим шуд.

Сиёсати нави иқтисодӣ аз соли 1921 ҷорӣ карда шуд. Мувофиқи он пул аз нав ба муомилот бароварда шуд, корхонаҳои саноатӣ ва як қисми замин дар зерин назорати давлати сотсиалистӣ ба соҳибонашон баргардонда шуданд. Принципи асосии ин сиёсат гузариш аз Развёрстка (таксими) озука ба андози озука буд. Агар мувофиқи сиёсати "Коммунизми ҳарбӣ" давлат ба ҳар оилаи кишоварз танҳо барои зарурати ақал як миқдор ғалладонаи истеҳсолкардаашро дода, зиёда аз инро мусодира мекард, пас мувофиқи сиёсати нави иқтисодӣ, деҳқонон андози давлатини озукаро пардохта, баъд метавонистанд қисми маҳсулоти аз хӯрок изофамондари ба бозор бароварда фурӯшанд.

Русияи Шӯравӣ дар амал ҳамин тавр аз нав унсурҳои иқтисоди бозоргониро ҷорӣ кард. Лекин иқтисоди бозоргонӣ ба табиати консепсияи болшевикӣ рушди иқтисодӣ мувофиқат намекард. Аз ин рӯ, гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ дар ин мамлакат ҷоран муваққатӣ буд. Давлати Шӯравӣ охири солҳои 20-ум аз ин сиёсат даст кашид. Тамоми иқтисодиёти ИҶШС ба ду шакли моликият – давлатию умумиҳалқӣ ва колхозию кооперативӣ асос ёфта буд.

Ташкилётин ИҶШС. Империяи собиқи Русия давлати сермиллат буд. Ҳар як миллат ватани таърихӣ худро дошт. Ҷанги шаҳрвандӣ нишон дод, ки бе дар ҳайати Давлати Шӯравӣ муайян намудани мақоми сиёсӣ маъмури онҳо давлати сотсиалистӣ сохтан ғайримумкин аст. Бинобар ин ҳизби ягона ва ҳукмрон РКП (б) бо сардории В. И. Ленин ба таъсиси Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии Сотсиалистӣ (ИҶШС) шурӯъ кард. Ҷумҳуриятҳои шӯравӣ низ ба ин иқдом тайёр будани худро изҳор карданд.

Комиссияи махсуси барои ин кор таъсис додашуда пешниҳод кард, ки дар таъсиси федератсияи ҷамоҳири шӯравӣ ғояи "автономия" ("мухторият") ба асос гирифта шавад, лекин В. И. Ленин ин ақидаро рад кард. Ниҳоят ақидани ленинии "таъсиси федератсияи ҷамоҳири баробарҳуқуқи шӯравии сотсиалистӣ" ба асос гирифта шуд.

Ҳамин тариқ, 30 декабри соли 1922 дар шаҳри Москва Анҷумани 1-уми Шӯрои Муассисони ИҶШС баргузор гардид. Дар он вақилон аз ҷамоҳири шӯравӣ ширкат варзиданд. Анҷуман худ ҳамон рӯз дар бораи дар ҳайати РСФСР, РСС Украина, РСС Белоруссия ва ЗСФСР таъсис намудани Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии Сотсиалистӣ (ИҶШС) эълония қабул кард. Баъдтар теъдоди ҷамоҳири шӯравӣ ба 16 алақ расонда шуд. РСС Тоҷикистон 16 октябри соли 1929 дар ҳайати ИҶШС ҳамчун ҷумҳурии 7-уми шӯравӣ таъсис ёфтааст. Дар солҳои 50-ум РСС Карелофин ба ҷумҳурии худмухтор табдил дода шуд. Теъдоди ҷамоҳири шӯравӣ ахиран 15-то шуд.

Сиёсати хориҷии ИҶШС дар солҳои 20-ум. Аз рӯзи ташкилётин худ Русияи Шӯравӣ сиёсати судхҷӯёнаро пеш гирифта бошад ҳам, ўҳдадорҳои байналхалқии Русияи пешазинқилобиро ба зимма нагирифт. Аз ҳамин сабаб давлатҳои ба Русия қарзвода ба ташвиш афтада, қарор доданд, ки конференсияи байналхалқӣ созмон дода, Русияро ба он даъват намоянд.

7 январи соли 1922 ҳукумати РСФСР аз Шӯрои Одни Антанта барои иштирок дар Конференсияи байналхалқии иқтисодии Генуя даъватнома гирифт. Ҳайати вақилони РСФСР дар зери роҳбарии Г. В. Чичерин ба Конференсияи байналхалқии Генуя ҳозир шуд.

Конференсияи Генуя 10 апрели соли 1922 кушода шуд. Ҳайати вақилони РСФСР даъвоҳои намояндагони давлатҳои Антантаро дар бораи пардохти қарзҳои ҳукумати подшоҳӣ ва ҳукумати муваққатӣ, инчунин баргардонда шудани моликияти давлатҳо ва шаҳрвандони хориҷӣ пурра рад карда, иброз дошт, ки РСФСР давлати нав аст ва аз давлатҳои хориҷӣ ягон хел қарз нагирифтааст. Вале вақилони Русияи Шӯравӣ иброз доштанд, ки Русияи Шӯравӣ тайёр аст қорхонаҳои аз тарафи Ҳокимияти Шӯравӣ мусодирашударо ба соҳибонашон ба ичора бидиҳад. Ин таклиф қабул нашуд. Дар баробари талабҳои

намояндагони давлатҳои Антанта Г. В. Чичерин чунин шартҳои пешниҳод мекард, ки қабулнашаванда буданд. Яке аз пешниҳодоти комиссари қорҳои хориҷии Русияи Шӯравӣ он буд, ки Антанта бояд зарари дар натиҷаи таҷовузи ҳарбии зидди Русияи Шӯравӣ расондашро ҷуброн кунад. Баъди ин мо розӣ ҳастем, ки қарзҳои Русияро пардозем.

Ҳамин тавр, Конференсияи байналхалқии Генуя бе натиҷа ба итмом расид. Конференсияи байналхалқии Гаага низ, ки масъалаи ҷуброни қарзҳои Русияро баррасӣ кард, ба соҳмондихандагонаш нафъ набахшид.

Сиёсати иқтисодии ИҶШС дар солҳои 1920 – 1939. Нақшаи аввалини иқтисодии Давлати Шӯравӣ "Нақшаи ГОЭЛРО"-и соли 1920 қабулгардида буд. Мувофиқи ин нақша бояд дар мамлакат силсилаи стансияҳои барқии оби дорон 1,5 миллион кв/соат ва қорхонаҳои саноатӣ, ки аз ин стансияҳои оби нерӯи барқ мегиранд, сохта мешуданд.

Стансияҳои электрикии оби Кашира ва Волхов стансияҳои аввалини электрикӣ буданд, ки мувофиқи "Нақшаи ГОЭЛРО" сохта шуданд. Ин нақша дар амал татбиқ карда шуд ва он барои пешрафти иқтисодии ИҶШС хизмати бузург кард.

Солҳои 1925 ва 1927 нақшаҳои индустрикунонӣ ва коллективонии кишоварзии ИҶШС қабул карда шуданд. Коллективонии кишоварзии ИҶШС аз соли 1928 оғоз ёфт. То ин вақт шаклҳои аввалини кооператсияи кишоварзӣ ба монанди ТОЗ-ҳо, артелҳои хоҷагии қишлоқ, Иттифоқи ҷуфтгарон ва ғайра вучуд доштанд. Дар солҳои панҷсолаи якуми тараққиёти хоҷагии халқи ИҶШС (1928 – 1932) кишоварзӣ қариб дар тамоми ИҶШС коллективонида шуд. Артелҳои хоҷагии қишлоқ тавлид ёфтанд. Бо ҳамин роҳ моликияти хусусӣ бар замин барҳам дода шуд. Артелҳои хоҷагии қишлоқ моҳиятан кооперативию сотсиалистӣ буданд.

Дар саноат ҳам моликияти хусусӣ пурра барҳам дода шуд. Ин соҳа низ чун соҳаи кишоварзӣ аз рӯи нақша дар асоси моликияти сотсиалистӣ будани он пеш бурда мешуд.

Ҳамин тариқ, дар солҳои 1928 – 1936 ду шакли моликияти сотсиалистӣ ба вучуд омад: умумихалқӣ ва кооперативӣ. Конститутсияи 5 декабри соли 1936 қабул кардашудаи ИҶШС ҳам ана ҳамин ҷиҳати низоми иқтисодии Мамлақати Шӯравиро инъикос намуд.

Сиёсати хориҷии ИҶШС дар арафаи Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ. Дар солҳои 30-юм Иттиҳоди Шӯравӣ сиёсати сулҳҷӯёнаи хориҷиро пеш гирифт. Дар нимаи аввали ин давра дар ҷаҳон аллакай ду манбаи ҷанг ба вучуд омад. Яке дар Европа ва дигаре дар Шарқи Дур. ИҶШС ҷидду ҷаҳди зиёд ба ҳарч метод, то ки пеш роҳи ҷанги нави ҷаҳонӣ гирифта шавад. ИҶШС бар он ақида буд, ки ин қорро давлатҳои

алохида иҷро карда наметавонанд. Бояд ИҶШС, Англия, Фаронса, ИМА ва давлатҳои дигар якҷоя амал карда, нагузоранд, ки ҷанги нави ҷаҳонӣ сар занад. Натиҷаи ҳамин ҷидду ҷаҳд буд, ки 16 январӣ соли 1936 дар байни ИҶШС ва ИМА муносибатҳои дипломатӣ аз нав барқарор карда шуданд. Худи ҳамон сол муносибатҳои дипломатӣ бо Испания ҳам барқарор гардиданд. Соли 1934 ИҶШС ба Лигаи Миллатҳо дохил шуд. Иттиҳоди Шӯравӣ солҳои 1935 – 1936 аз тарафи Италия истило карда шудани Ҳабашистон ва даҳолати ҳарбии Италия ва Германияро ба қорҳои дохилии Испания саҳт маҳкум кард.

Солҳои 1937 – 1938 хатари сар задани Ҷанги дуҷоми ҷаҳонӣ боз ҳам бештар шуд. Иттиҳоди давлатҳои фашистӣ иқтисодиёти худро ба маҷрои ҳарбӣ дароварда, ба ҷанг ҳаматарафа тайёрӣ медиданд. ИҶШС мисли пештара мавқеи сулҳҷӯёнаро пеш гирифта, давлатҳои бузурги ҷаҳонро даъват менамуд, ки ҳифзи коллективонаи осоиши халқҳои ҷаҳонро таъмин намоянд.

Соли 1938 Германияи фашистӣ бо ёрии Англия, Фаронса ва ИМА вилояти Судети Чехословакияро қашада гирифт. Баъд Австрияро ишғол намуд. ИҶШС дар алоҳидагӣ бошад ҳам, кӯшиш мекард, ки амнияти худро таъмин намояд. Ин буд, ки 23 августи соли 1939 дар байни ИҶШС ва Германия ба мӯҳлати 10 сол созишномаи ба ҳамдигар ҳуҷумнакунӣ ба имзо расид.

МАЪХАЗ

СОЗИШНОМАИ БА ҲАМДИГАР ҲУҶУМНАКУНИИ БАЙНИ ГЕРМАНИЯ ВА ИТТИҲОДИ ШҶРАВӢ

23 августи соли 1939

Тобистони соли 1939 Германия ба Иттиҳоди Шӯравӣ пешниҳод кард, ки дар боран ба ҳамдигар ҳуҷумнакунӣ созишнома банданд. Иттиҳоди Шӯравӣ ин пешниҳодро қабул кард.

Ҳукумати ИҶШС ва Ҳукумати Германия:

Майлу хоҳиши пойдор намудани сулҳ дар байни ИҶШС ва Германияро ба иннобат гирифта, бо назардошти нишондодҳои асосии қарордод дар боран бетарафӣ, ки дар байни ИҶШС ва Германия моҳи апрели соли 1926 ба имзо расида буд, ба чунин қарор омаданд:

Моддаи 1. Ҳар ду тарафи Созишнома ўҳдадор мешаванд, ки аз бақорбарии ҳар гуна зӯроварӣ, ҳар гуна амали таҷовузқорона ва ҳар гуна ҳуҷум бар зидди ҳамдигар ҷи танҳо ва ҷи бо ҳамроҳии давлатҳои дигар, худдорӣ мекунанд.

Моддаи 2. Дар сурате, ки агар яке аз тарафҳои аҳду паймонбаста аз тарафи мамлақати сеюм мавриди амалиётҳои ҳарбӣ қарор гирад, пас тарафи дигари Созишнома ин давлатро дар ягон шакл дастгирӣ намекунад.

Моддаи 3. Ҳукумати ҳар ду тарафи Созишнома оянда дар тамос мешаванд, то ки ба ҳамдигар онд ба масъалаҳои мавриди манфиатҳои умумӣ ахборот диҳанд ва маслиҳат намоянд.

Моддаи 4. Ягон тарафи Созишнома дар ягон паймони давлатҳои, ки ба воясига ва ё ба воясига бар зидди тарафи дигар равона карда шудаанд, ширкат намевазарад.

Модди 5. Дар ҳолати онд ба ин ва ё он масъала дар байни тарафҳои Созишнома ба миён омадагии баҳо ва ё нигоҳ ҳар ду тараф ин баҳо ва ё нигоҳҳоро танҳо мусолимадомезона ва ё таъбулуи назари дӯстона, ҳусни тафҳум, ё ки дар мавриди зарурӣ бо роҳи таъсиси комиссияи ҳалли нигоҳ ҳаллу фасл менамоянд.

Модди 6. Созишномаи мазкур ба мӯҳлати 10 сол баста мешавад. Агар яке аз тарафҳои Созишнома як сол пеш аз ҳоҷима ёфтани ҳамаи мӯҳлат иҷор накунад, ки аз Созишнома мебарояд, он худ аз худ ба мӯҳлати 5 соли оянда тамдид мешавад.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Чаро дар Русияи Шӯравӣ ҷанг сар зад?
2. Ҳукумати Русияи Шӯравӣ барои тӯрумор кардани нерӯҳои зиддинкилобӣ чӣ чораҳо андешид?
3. Дар боран таҷовузи давлатҳои Антанта ба Русияи Шӯравӣ фикри худро баён кунед.
4. Рафти шикасти таҷовузи давлатҳои Антантаро шарҳ диҳед.
5. Сиёсати "Коммунизми ҳарбӣ" чиест?
6. Моҳияти Сиёсати навии иқтисодиро баён кунед.
7. ИҚШС кай ва чӣ тавр таъсис ёфт?
8. Дар боран "Накшаи ГОЭЛРО" чӣ медонед?
9. Моҳияти индустрикунонӣ ва коллективонии кишоварзиро шарҳ диҳед.
10. ИҚШС дар сиёсати хориҷии худ ба кадом қомебиҳо ноил шуд?
11. Аз мавзӯи ҳулоса бароред.

§ 8. ИТАЛИЯ

Оқибатҳои Ҷанги якуми ҷаҳонӣ барои Италия. Италия дар Ҷанги якуми ҷаҳонӣ тахминан 700 ҳазор нафар шаҳрвандони худро талаф дод ва зиёда аз 1 миллион нафар маъҷӯб шуд. Дар натиҷаи ҷанг музофотҳои шимолӣ мамлакат хароб гардидаанд. 60 фоизи флоти баҳрӣ барҳам хӯрд. Харочоти ҳарбӣ ба камшавии буҷа сабаб шуд. Харочот нисбат ба даромад афзуд. Қарзи дохилии давлат ба 15,3 млрд. лир расид. Италия аз иттифоқчиёни ҳарбии худ – ИМА ва Англия қарздор шуд.

Вақте ки Италия иттифоқчии Англия шуд, умед дошт, ки Трентино, Тироли Ҷанубӣ, Триест, Истрия ва Далматсияро ба даст мебарорад. Вале Англияю Фаронса намехостанд, ки Италия дар ҳавзаи Баҳри Миёназамин пурзӯр шавад. ИМА низ дар ҳамаи мавқеъ буд. Бинобар ин Конференсияи сулҳи Париж ба Италия танҳо қисми гарбии Истрияро бо Триест, Поло ва Горатсияро доду ҳалос.

Дар солҳои ҷанг ба сабаби зарурати ҳарбӣ саноати вазнини Италия тараққӣ кард ва махсусан саноати металлургӣ, машинабарорӣ ва химия. Ширкатҳои "Ансолдо", "Илва", "Фиат" ва "Вреда" ба консернҳои пуриқтидор табдил ёфтанд. Соҳибони корхонаҳои миёни ва хурд бошанд, маҷбур шуданд, ки ҳаҷми истеҳсолро кам кунанд. Баъзеи онҳо ба бӯҳрон ва рақобат тоб наоварда муфлис шуданд.

Баъд аз хотиман ҷанг саноати Италия ба мушкилоти ҷиддӣ рӯ ба рӯ шуд, ки он сабаб дошт. Бозори калони дохилӣ мавҷуд набуд. Робитаҳои тиҷоратӣ бо давлатҳои хориҷӣ то дараҷае заиф шуданд. Низомӣ молиявии мамлакат вайрон ва захираҳои тиллоӣ банкҳои марказӣ кам шуд. Бо вуҷуди ин ҳаҷми маблағи пулҳои коғазӣ дар муомилотбуда 8 баробар афзуд. Ба ин ҳолати Италия бӯҳрони иқтисодии соли 1920 низ таъсири манфӣ расонда буд.

Аз сабаби ночизии музди меҳнат аҳоли табақаҳои захматкеш, хизматчиён ва ҳарбиён вазнин шуд. Соли 1919 дар Италия шумораи бекорон ба 300 ҳазор нафар расид.

Вазъи сиёсии Италия дар солҳои 1919 – 1921. То соли 1919 дар Италия Конфедератсияи Умумии Меҳнат бо сардории Д'Арагон ва Ҳизби Сотсиалистӣ бо сардории ислохотхоҳ Туратти фаъолият доштанд. Ҳизби Сотсиалистӣ соли 1919 ба Интернационали Коммунистӣ пайвасти. Дар муқобили ин ҳизб ҳуди ҳамон сол Ҳизби Халқӣ таъсис ёфт. Сарвари ин ҳизб рӯҳони сиёсатшинос Стуресо буд. Ҳизби Халқӣ дар байни аҳли захматкешии католикӣ таъягоҳи бозғамӣ дошт. Он барномаи васеи ислохоти иқтисодиро пешниҳод намуд. Барномаи Ҳизби Халқӣ дар назар дошт, ки фаъолияти идораи марказонидашудан бюрократии ҳокимияти марказӣ маҳдуд ва заминҳои латифундиячиён (заминдорон)-и калон ба кишоварзон тақсим карда шаванд.

Баъд аз ҷанг дар Италия нерӯҳои ғайриқонунии низ ба ҳаракат омада, муттаҳид мешуданд. 23 марти соли 1919 дар шаҳри Милан бо номи "Фаши да Комбаттименто" ("Иттифоқи ҷанговар") созмони нави маҷлисҳои худро доир кард, ки ба ҳамин нерӯҳо тааллуқ дошт. Роҳбари "Фаши да Комбаттименто" Муссолини буд. Ин шахс бо сабаби таъшиқи иштироки Италия дар Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ҳанӯз соли 1914 аз Ҳизби Сотсиалистӣ хориҷ карда шуда буд.

Созмони навташкили фашистии Италия дар саҳифаҳои нашрияи худ "Пополо д'Италия" гӯяҳои инсонбадбинӣ, забткорӣ, инқиротлабӣ ва миллатчиғии ашаддиро инъикос намуда, мардумро ба иштибоҳ меандоخت. Мутаассифона, як қисми намоёндогони сармоядорони калон ба "Фаши да Комбаттименто" ёрии моддӣ мерасонданд, чунки аз пурзӯр шудани нерӯҳои ҷангарои мамлакат, ки ин вақт фаъолияти худро вусъат дода буданд, метарсанд. Фашистон аз ин ёрӣ истифода бурда, аз ҷумлаи ашхоси авбоши гузаро дастаҳои зархариди силоҳбадаст ташкил менамуданд.

Моҳи ноябри соли 1919 дар Италия интиҳоботи аввалини баъдиҷангии парламентӣ баргузор гардид, ки дар он Ҳизби Сотсиалистӣ ғалаба карда, ба гирифтани 156 вақолатномаи вақилӣ муваффақ шуд. Ҳизби Халқӣ бошад, ҳамагӣ 100 ҷой ба даст дарованд.

Соли 1921 дар Италия як қисми аъзон аз Ҳизби Сотсиалистӣ баромада, Ҳизби Коммунистии Италияро ташкил намуд. Ҳизби навташқил танҳо дар байни табақаи коргарон таъягоҳ дошт.

Вазъияти мамлакат барои васеъ гардидани ҳаракати фашистӣ мусондат мекард. Моҳи ноябри соли 1921 фашистони Италия таъсис дода шудани ҳизби худро эълон карданд. Дастаҳои мусаллаҳи ин ҳизб бар зидди ашхоси сиёсӣ ва созмонҳои ҷамъиятию сиёсӣ амалиётҳои террористӣ гузаронда, бо ин роҳ дар мамлакат дар бораи қудрати худ овоза паҳн намуда, ба дили мардум воҳима ворид месохтанд.

Ба ҳокимияти соҳиб шудани фашистон. Тирамоҳи соли 1922 дар Италия воқеан дуҳокимиятӣ ҳукмфармо шуд – ҳокимияти қонуинӣ ва ҳокимияти фашистон. Ҳокимияти давлатӣ дар ҳолати фалаҷ қарор дошт. Силоҳбадастони фашистӣ нерӯҳои озодидӯст ва чапгароро террор мекарданд. Давлат онҳоро аз дастаҳои мусаллаҳи Муссолиний ҳифз карда наметавонист. Аз тарафи фашистон ҳавфи табаддулоти давлатӣ ҳам таҳдид мекард. 24 октябри соли 1922 Муссолиний дар шаҳри Неапол баромад карда, дар назди ҳукумат талаби катъӣ гузошт, ки ба фашистон 6 мансаби вазирӣ бидиҳад. Нахуствазири ҳамонвақтаи Италия ба Муссолиний дар ин бора гуфтушунидро оғоз намуда, онро дидаю доништа кашол меод. Инро баҳона карда, Муссолиний ҳамаи фашистони Италияро даъват намуд, ки ба Рим лашқар кашанд. Ҳамин тавр ҳам шуд. Фашистони ҳуб мусаллаҳ дар Рим ба ягон ҳел муқовимат дучор нашуданд. Шоҳи Италия Виктор Иммануил пойтахтро дар муҳосира эълон накард. Ба он ҷо сипоҳ ҳам надаровард. Баръакс, ба Муссолиний вазифаи нахуствазирро пешниҳод намуд. Дар вақти ба ин вазифа тасдиқ намудани Муссолиний 306 вакили парламент ба ҷонибдорӣ ва 102 вакил муқобил овоз дод.

Ҳукумати аввали Муссолиний этилофӣ буд. Ба он то моҳи апрели соли 1923 намояндагони Ҳизби Халқӣ ва то охири соли 1924 намояндагони Ҳизби Либералӣ низ дохил буданд.

Дар айни замон Муссолиний тамоми ҷораҳоро меандешид, ки дар Италия диктатураи фашистиро барпо намояд. Баҳри пиёда намудани ин мақсад фашистон бо фармони ӯ аксарияти роҳбарон ва фаъолони аҳзоби сиёсӣ гайрифашистиро ба ҳабс гирифта, лату қуб ва манзилҳои онҳоро ба ҳок яксон мекарданд. Нисбати собиқ нахуствазир Нитти ва роҳбари оппозитсияи парламентӣ Чованни Амендолу низ ҳамин тавр рафтор карданд.

Моҳи ноябри соли 1926 ба Муссолиний муяссар шуд, ки дар Италия диктатураи фашистиро пурра барпо намояд.

Сиёсати хориҷии фашистони Италия дар солҳои 1922 – 1929. Дар сиёсати хориҷии худ ҳукумати фашистӣ роҳи истилогариро пеш гирифт. Ин сиёсат ҳукмронии Италияро дар ҳавзаи Баҳри Миёназамин ва Шарқи Наздик таъмин мекард.

Соли 1923 Муссолини ба забти ҷазираи Корфуи Юнон даст зад, вале бо сабаби даҳолати Англия маҷбур шуд, ки аз ин ҷазира артиши Италияро боз хонад. Ин воқеа муносибатҳои байни Италия ва Англияро каме ноустувортар кард. Вале дере нагузашта дар байни онҳо ҳусни тафохум ба вучуд омад. Соли 1924 Италия бо ёрии Англия бандари Фиумеро ба даст даровард. Соли 1926 бошад, "пуштибон"-и Албания шуд. Англия ва Италия бо ҳам оид ба масъалаи нуфуз дар Ҳабашистон низ забон як карданд.

Моҳи феврالی соли 1929 дар байни Ватикан ва Италия созишномаҳои Латеран ба имзо расиданд. Тавассути ин созишномаҳо Ватикан ҳукумати диктатории фашистии Муссолиниро эътироф намуд. Папаи Рим Пийи XI Муссолиниро ҳатто "шаҳси аз тарафи худо ба Италия фиристодашуда" эълон кард.

Вазъи иқтисодии Италия дар солҳои 1929 – 1938. Аз соли 1922 то соли 1929 болоравии нисбии саноати Италия ба амал омад. Соли 1929 ба Италия ҳам бӯҳрони иқтисодӣ ворид шуд. Ин бӯҳрон аз охири соли 1929 оғоз ёфт. Аз бӯҳрон саноати бофандагӣ зарари калон дид. Банкҳои зиёд муфлис шуданд. Хатари муфлисшавии Банки тичоратӣ, Банки италиявии қарз, Банки Рим ва банкҳои дигар ҳам ба амал омад.

Дар се соли аввали бӯҳрон истеҳсоли саноатӣ 33 фоиз кам шуд. Дар роҳи оҳан боркашонӣ 40 фоиз ва музди меҳнат аз 12 то 50 фоиз поён фаромад. Шумораи бекорон ба 1 миллион нафар расид.

Бӯҳрони иқтисодӣ боиси муфлисшавии аксарияти корхонаҳои саноатии хурду миёна гардид. Корхонаҳои дигар зуд муттаҳид мешуданд, то ки муфлис нашаванд.

Чораҳои ҳукумат барои гирифтани пеши роҳи бӯҳрон ва ё аз бӯҳрони иқтисодӣ баровардани Италия натиҷаи дилхоҳ надодад. Дар солҳои бӯҳрони иқтисодӣ корхонаҳои инҳисории калон пурзӯртар шуданд. Дар саноат ҳиссаи соҳаҳои инҳисории давлатӣ афзуд.

Низоми корпоративӣ (касабавӣ)-и фашистон. Соли 1930 бо декрети ҳукумати Италия Шӯрои Миллии Корпоративӣ таъсис дода шуд, ки вазифаи он аз роҳбарии умумӣ ба иқтисоди Италия ва танзими муносибатҳо дар байни кормандони соҳаҳои истеҳсоли иборат буд. Ба шӯро 22 корпоратсияи миллии ба соҳаҳои асосии иқтисодии Италия марбутбуда дохил буданд.

То соли 1934 қариб тамоми мардуми қобили меҳнати Италия ба низоми корпоративӣ дохил карда шуд.

Корпоратсияҳо як навъ иттифоқҳои касабаи давлатии Италияи фашистӣ буданд. Дар назди онҳо вазифа гузошта шуда буд, ки омро дар атрофи фашистон муттаҳид сохта, ба "афзоиши обрӯй ва эътибори онҳо" мусоидат намоянд. Тавассути ин мақом фашистони Италия ба

иктисодиёти мамлакат, хоҳ давлатӣ ва хоҳ хусусӣ даҳолат карда, онро ба нафъи мақсадҳои худ истифода мебарданд.

Сийёсати хориҷии фашизми Италия дар солҳои 30-юм. Соли 1932 китоби Муссолини "Доктринаи фашизм" аз ҷои баромад. Муссолини дар ин китоб вазифаи асосии давлати фашистӣ, прода баҳри бунёди иктидор ва империя, яъне ғояҳои истилогариро баён намудааст. Ба қавли ӯ маҳз ин сифатҳои нишонии нерӯи ҳаёти будани "ҳалқи эҳшаваанда" аст. "Ҳалқи эҳшаваанда" гуфта Муссолини мардуми Италиро дар назар дошт. Барои ташкил намудани империя ва онро ба давлати пешсафи ҷаҳон табдил додан Муссолини аз италиявиҳо тобиёти пурра ба давлат, интизоми саҳтгарин ва худқурбанкуниро тақозо мекард.

Соли 1938 Муссолини роҳбарии вазоратҳои машғул ба дифоъро ба ихтиёри худ гирифта, эълон кард, ки "вақти аслиха расид". Дар бораи ҳарбикунони миллат қонун ҳам қабул карда шуд.

Муссолини охири соли 1934 ба забти Ҳабашистон омодагӣ гирифт. Артиши Италия баҳори соли 1936 қариб тамоми Ҳабашистонро ишғол намуд. 9 майи ҳамон сол Муссолини аз айвони қасри Венетсияи Рим ба империя табдил ёфтани Италиро эълон кард ва ба шохигарии Италия "империяи Ҳабашистон"-ро низ ҳамроҳ намуд.

Барои Ҳабашистонро забт намудани Италия Англия норозӣ буд. Ба ҳамин сабаб эълон кард, ки минбаъд ба Италия молҳои стратегӣ намефурӯшад. Вай намехост, ки Италия боз ҳам пурзӯртар шавад.

Мақсади навбатии фашистони Италия таҷовуз ба Испания буд. Ҳамин ки генералҳои ирқиқӣ тобиёни соли 1936 бар зидди ҷумҳуриятҳои Испания исён бардоштанд, Муссолини ба ёри онҳо шитофт. Лекин моҳи март соли 1937 "легионҳо"-и Италия шикаст хӯрданд.

Ҳамкори фашистони Италия бо фашизми Германия маҳз аз мубориза бар зидди ҷумҳуриятҳои Испания оғоз ёфт. Ба Муссолини ва Гитлер муяссар шуд, ки дар Испания ҳокимиятро ба дасти генерал Франко бидиҳанд.

Иттифоқи Италия бо Германия дар Мюнхен ҳангоми сӯиқасд зидди Чехословакия моҳи сентябри соли 1938 ба миён омад. 22 майи соли 1939 дар байни онҳо "Иттифоқи пулодин" баста шуд. Мувофиқи ин созишнома ҳар ду тараф ӯҳдадор шуданд, ки ҳамдигарро "ҳам дар ҳушкӣ, ҳам дар баҳр ва ҳам дар фазо" дастгирӣ кунанд.

Ҳамин тариқ, Италия ба Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ наздик мешуд.

=== САВОЛ ВА СУПОРИШ ===

1. Оид ба оқибатҳои манфии Ҷанги якуми ҷаҳонӣ дар Италия далелҳо биёред. 2. Дар солҳои Ҷанги якуми ҷаҳонӣ қадом ширкатҳои Италия

бештар фоида диданд. 3. Дар бораи вазъи сиёсии солҳои аввали баъдичангии Италия иттилоъ диҳед. 4. Дар бораи оғози ҳаракати фашистӣ дар Италия нақл кунед. 5. Дар Италия фашистон кай ва чӣ тавр ба сари қудрат омаданд? 6. Муссолиний дар Италия кай ва чӣ тавр пурра диктатуран фашистиро қорӣ намуд. 7. Низоми корпоративии Италияро чӣ хел фаҳмидед? Он чӣ маънӣ дорад? 8. Дар бораи забткорихои солҳои 20-уми Италия маълумот диҳед. 9. Ҳамкории Италия бо Англия ва Фаронса чӣ тавр сурат мегирифт? 10. Чаро соли 1934 Муссолиний роҳбарии вазоратҳои машғули дифоъро ба ихтиёри худ гирифт? 11. Италияи фашистӣ кай ба Ҳабашистон ҳамла кард? 12. Чаро Италияи фашистӣ ба исёни генералҳои иртиқои Испания ёрӣ расонд? 13. Дар байни Италия ва Германия кай ва чӣ хел иттифоқ баста шуд? 14. Аз мавзӯи хулоса бароред.

§ 9. ИСПАНИЯ

Испания дар солҳои 1919 – 1930. Испания баъд аз Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ҳамчун мамлакати империалистии кишоварзӣ ва саноатӣ мисли пештара аз мамлакатҳои мутараққии ҷаҳон ақиб мемонд, ҳарчанд солҳои ҷанг то як дараҷа пеш рафта буд. Соли 1920 аз 20,3 миллион нафар аҳолии мамлакат 57 фоизи қобили меҳнат ба кишоварзӣ машғул буд, 21,9 фоиз дар саноат ва 20,8 фоиз дар соҳаи хизматрасонӣ кор мекард. Аз тарафи дигар, иқтисоди ҳамаи музофотҳои Испания нобаробар тараққӣ мекард. Музофотҳои Шимол – Каталония, Баскония ва Астурия марказҳои калони саноати бофандагӣ, машинасозӣ, электротехникӣ, химиявӣ, маъданҳои кӯҳӣ ва металлургӣ доштанд. Дар музофотҳои дигар бошад, корхонаҳои хурди ӯроқворӣ, дӯзандагӣ, шишабарорӣ ва коркарди чӯб мавҷуд буданд.

Дар баробари ин, ба баъзе соҳаҳои иқтисоди Испания сармояи хориҷӣ, алахусус сармояи Англия, Белгия ва Америка ворид шуда буд. Соли 1930 ҷамъи маблағгузориҳои хориҷӣ ба иқтисоди Испания қариб 1 млрд. долларро ташкил дод.

Дар Испания мутлақияти шохигарӣ ҳукмронӣ мекард. Артиш пуштибони бозғимии мутлақият буд. Дар он афсару генералҳои иртиқой ба монанди Примо де Ривера, Санхурхо, Франко, Фанхул, Очоа ва ғайра бисёр буданд. Шох тавассути онҳо умри ҳокимияти худро дароз мекард. Вай барои иҷрои ин мақсад ба иқдомҳои пастифитратона даст мезад. Масалан, моҳи сентябри соли 1923 генерал Примо де Ривера бо розигии шох ва атрофиёни ӯ табaddулоти давлатӣ ба амал оварда, диктатуран ҳарбию мутлақияти истибдодиро барпо намуд. Ба муқобили ҳаракати

миллию озодихоии халқҳои Испания ва мустамликаҳо низ тавассути артиш мубориза бурда мешуд.

Дар солҳои 20-ум дар Испания Ҳизби Сотсиалистии Коргарӣ, Ҳизби Коммунистӣ, Иттиҳодияи Иттифокҳои Касаба, Иттифоки Умумии Заҳматкашон, Конфедератсияи Миллии Меҳнат, Федератсияи Мутлақиятхоҳон ва баъзе ҳизбу созмонҳои дигар фаъолият карда, барои дар мамлакат барҳам додани диктатураи Примо де Ривера мубориза мебуданд. Ҳаракати зиддиктатории нерӯҳои сиёсӣ иҷтимоӣ оқибат натиҷаи мусбат дод. Примо де Ривера фаҳмид, ки мамлакатро бо роҳи зӯрварӣ идора кардан имконнопазар аст. Аз ин рӯ, 30 январӣ соли 1930 ба истеъфо рафт.

Ин вақт дар мамлакат инқилоби буржуазӣ демократӣ пухта мерасид.

Инқилоби буржуазӣ демократӣ дар Испания. Инқилоби буржуазӣ демократии Испания дуру дароз давом кардааст. Он аз 3 марҳала иборат аст. Марҳалаи аввал аз 14 апрели соли 1931 то моҳи ноябри соли 1933-ро дар бар гирифта, марҳалаи "ҷумҳуриятию сотсиалистӣ" ном дорад. Марҳалаи дуюм аз моҳи ноябри соли 1933 то моҳи феврели соли 1936-ро дар бар гирифтааст, ки дар таърих бо номи "дусолаи сиёҳ" маълум аст. Марҳалаи сеюм аз моҳи феврели соли 1936, яъне аз вақти дар интиҳобот ба кортесҳо галаба кардани Чабхан Халқӣ то охири моҳи мартӣ соли 1939 давом кардааст.

Инқилоби буржуазӣ демократии Испания 14 апрели соли 1931 галаба кард. Он рӯз халқ ҳокимиятро ба Ҳукумати Муваққатӣ супурд. Вазифаи сарвазирӣ ба ўҳдаи Алкала Самора вогузор карда шуд. Вазирӣ корҳои дохилӣ Мигел Маура ва вазирӣ корҳои хориҷӣ А. Леррус таъйин гардиданд.

15 апрел Ҳукумати Муваққатӣ дар бораи афв қарор баровард. Он дар ин вақт барои халқ озодихон демократӣ – озодии виҷдон ва эътиқод, озодии шахс, суҳан, фаъолияти иттифокҳои касаба, дахлнопазирӣ моликияти хусусӣ ва ғайраро эълон кард.

Ҳукумати Муваққатӣ барои ба вазъи мўътадили сиёсӣ иқтисодии мамлакат ва беҳбудии аҳволи халқ мусоидат кардан якҷанд қарорҳои дигар ҳам бароварда, қисми онҳоро дар амал татбиқ намуд. Дар баробари ин чорабинӣҳои худ Ҳукумати Муваққатӣ барои демократикунории Испания низ кўшиш мекард. 28 июни соли 1931 ба кортесҳои муассисон интиҳобот баргузор гардид, ки дар он танҳо мардҳои синнашон беш аз 23-сола иштирок карданд. Занҳо ҳанӯз ҳуқуқи интиҳоботӣ надоштанд. Дар натиҷаи ин интиҳобот нерӯҳои чапгаро – иттиҳоди сотсиалистҳо ва ҷумҳуриятхоҳон, ки 30 январӣ соли 1930 бо номи "Аҳдномаи Сан-Себастьян" иттифок баста буданд, 263 ваколатномаи вакилӣ ба даст дароварда, галаба карданд. Нерӯҳои

ростгаро дар парламент (кортесхо) хамагӣ 44 ҷой гирифтанд. Кортесҳои Муассисон 14 июли соли 1931 ба кор шурӯъ карданд.

9 декабри соли 1931 Конститутсияи Испания қабул ва мувофиқи он Испания ҷумҳурии демократӣ эълон карда шуд. Конститутсия ба замон ҳуқуқи интихоботӣ дод. Он барои дар Испания татбиқ намудани дигаргунсозихои васеи демократӣ роҳ кушод.

Ҳукумати интихоби сотсиалистон ва аҳзоби ҷумҳуриятҳои чапгаро моҳи сентябри соли 1938 барҳам хӯрд, чунки сотсиалистҳо аз он баромаданд. Моҳи октябри соли 1933 кортесҳо пароканда карда шуданд.

Дар ҷараёни маъракаи интихоботӣ Ҳизби Фалангаи Фашистӣ ва аз он барвақтар Хунтаи Ҳамла таъсис ёфт. Ин ду ҳизби фашистӣ моҳи феврари соли 1934 дар як ҳизб муттаҳид гардиданд. Ин нерӯҳои иртиҷоӣ дар интихоботи соли 1933 ба кортесҳо бо гирифтани 217 ҷой галаба карданд.

Раиси Ҳукумати радикал Леррус таъин гардид. Ин ҳукумат музаффариятҳои инқилоби буржуазии демократии Испанияро барҳам дод. Хавфи дар Испания барҳам додани соҳти ҷумҳуриятӣ ба миён омад.

Дар байни нерӯҳои фашистии Испания се ҷараёни асосӣ вуҷуд дошт: СЭДА (Конференсияи нерӯҳои ростгарон мухтори Испания), мутлақиятҳои ва фалангачиён. Ҳизби Фаланга бо Хунтаи Ҳамла муттаҳид шуда, номи "Фаланга"-ро гирифт. Агар СЭДА фашизмро ба гардани мардум ошкоро бор карданӣ бошад, пас мутлақиятҳои ва фалангачиён ҷонибдорини ин корро ғайриошкоро, яъне тавассути табaddулоти давлатӣ ва диктатураи ҳарбӣ иҷро карданӣ буданд.

Нерӯҳои чапгаро низ фаъолияти худро бар зидди нерӯҳои фашистӣ васеъ ва ҷоннок мекарданд. Дар зери роҳбарии онҳо моҳи октябри соли 1934 дар Мадрид, Билбао ва баъзе шаҳрҳои дигар корпартоиҳои калони муташаккили эътирозӣ ба амал омаданд. Дар баъзе маҳалҳо корпартоиҳо ба шӯришҳои яроқнок табдил ёфтанд.

Нерӯҳои фашистӣ аз ин ҳолат ба ташвиш афтоданд. Бинобар ин ошкоро ба иҷрои мақсадҳои иртиҷоии худ шурӯъ намуда, 4 октябр ҳукумати "даврани гузариш"-ро бо сардории Леррус таъсис доданд, ки ба ҳайати он 3 вазир аз СЭДА ҳам дохил гардид.

Нерӯҳои чапгаро ва он нерӯҳое, ки дар инқилоби буржуазии демократии соли 1931 галаба карда буданд, бо мақсади наҷот додани музаффариятҳои ин инқилоб дар Ҷабҳаи Халқӣ муттаҳид шуданд. Таҳти аҳдномаи таъсиси Ҷабҳаи Халқӣ Ҳизби Сотсиалистии Коргарӣ, Ҷумҳуриятҳои, ПОУМ (тротскичиён), Ҳизби Синдикалистӣ, Ҳизби Федералии Ҷумҳуриятҳои ва ғайра имзо гузоштанд. 15 январӣ соли 1935 барномаи Ҷабҳаи Халқӣ эълон карда шуд, ки дар он дар қатори

дигар масъалаҳо аз нав барқарор намудани музаффариятҳои инқилоби буржуазии демократии соли 1931 низ инъикос гардида буд.

Интихоботи 16 феввали соли 1936 нишон дод, ки аксарияти халқи Испания фашизм ва ирғичоъро қабул надоранд. Аз 470 вакиле, ки ба кортесҳо интихоб шуданд, 286 нафарашон намояндагони Ҷабҳаи Халқӣ буданд. Нерӯҳои ростгаро ҳамагӣ 132 ҷой гирифта, дар Испания бо роҳи ошкоро муқаррар намудани диктатуран фашистиро аз даст доданд.

Исёни фашистӣ дар Испания. Ҳукумати ташкилкардаи Ҷабҳаи Халқӣ бо сардории Асаней дар мамлакат ба татбиқи чорабиниҳои иқтисодии иҷтимоӣ шурӯъ намуд. Озодиҳои демократӣ аз нав барқарор карда шуданд. Баъди шикаст дар интихобот нерӯҳои фашистии Испания ба табаддулоти давлатии зидди ҷумҳурӣ даст заданд. Дар байни генералҳои ирғичони ба ин кор тайёр Санхурхо, Франко ва Мола ҳам буданд. Фашистон мусаллаҳи Испания барои ба мақсади худ расидан аз усулҳои ҳамакидаҳои италиявӣю немисӣ худ истифода бурда, ошкоро ба куштор, таъкиб, лату кӯб, ғорат ва торумори ашхосу нерӯҳои зиддифашистӣ сар карданд. Аввали соли 1934 Х. А. Прима де Ривера бо Гитлер ва моҳи мартӣ ҳамон сол намояндагони Ривера дар Рим бо Муссолиний вохӯрданд, то ки дар бораи аз онҳо гирифтани ёрии ҳарбӣ аҳду паймон кунанд.

Аввали моҳи июли соли 1936 исён дар Марокаши мустамликаи Испания оғоз ёфт, ки роҳбарии онро генерал Франко ба ўҳда дошт. 18 июл исёни фашистӣ ба нимҷазираи Пиреней гузашт.

Ҷанги миллии инқилобӣ дар Испания. 19 июли соли 1936 майдони марказии ш. Мадрид – Пуэрто-дел Сол серодам шуд. Мардуми ба ин ҷо ҷамъомада аз ҳукумат аслиҳа талаб мекард. Ҷабҳаи Халқӣ таъҷилан ҳукумати навро таъсис дод, ки ба он ҷумҳуриятҳои чапгаро Хосе Херон роҳбарӣ кард. Ў ба губернаторҳои вилоятҳо фармуд, ки ба созмонҳои мардумӣ силоҳ диҳанд. Халқи Мадрид ҳам силоҳ гирифта, ба мудофиаи шаҳр омода шуд.

Дере нагузашта муборизаи шадиди халқ бар зидди фашистон дар тамоми Испания паҳн гардид. То охири моҳи июл ба нерӯҳои зиддифашистӣ муяссар шуд, ки мамлакатро аз фашистон ҳимоя кунанд. Нерӯҳои фашистӣ дар сар то сари мамлакат ва алаҳусус дар Мадрид аз нерӯҳои мардумӣ шикаст мехӯрданд. 27 июл генерал Мола ҳатто иброд дошт, ки мо бӯхтем. Франко амр кард, ки нерӯҳои фашистӣ муқобилиятро бар зидди ҷумҳуриятҳои идома диҳанд. Ў ин вақт бесаброна ёрии ҳарбии Германия, Италия ва Португалияро интизор буд.

Таҷовузи ҳарбии давлатҳои хориҷӣ ба Испания. Бегоҳии 25 июли соли 1936 Гитлер намояндагони генерал Франкоро қабул карда, фармуд, ки таъҷилан ба исёнгарони испанӣ 20 самолёти боркаши "Ю-52" фиристода шавад. Муссолиний ҳам баъди ду рӯз ба Франко 11

самолёти "Савойя-81" фиристод. Португалия бошад, ба пойгахи фашистон табдил ёфт. Ҳукумати ин мамлакат ба онҳо силоҳ ҳам дод. Ёрии давлатҳои фашистӣ исёнгаронро аз торумори катъӣ наҷот дод. Минбаъд ёрии доимии ин се давлат ба исёнгарон ба воқеаи доимӣ табдил ёфта, таносуби нерӯҳои дар ҷанг иштирокардари ба фоидаи фашистони Испания ҳал кард. Акнун ин се давлати фашистӣ пурра иштирокчиҳои ҷанги Франко бар зидди Ҷумҳурии Испания буданд. Ба ҷумҳуриятҳои испанӣ низ аз хориҷа ёрӣ меомад, вале на ба он ҳаҷме, ки фашистон мегирифтанд.

Аввали моҳи августи соли 1936 самолётҳои Италия ва Германия барои ба Испания овардани ҷузъу томҳои артиши дар Марокашбудаи Испания шурӯъ намуданд. Ғайр аз ин аз ҷониби Германия дар Испания легиони "Кондор"-и иборат аз 6 ҳазор нафар ҷанговар, 6 эскадрилияи гулӯлаандоз ва 1 эскадрилияи гидроплан ҷанг мекард. Баъдтар шумораи умумии артиши Германия дар Испания ба 50 ҳазор нафар расонда шуд.

Аз Италия ба Испания артиши қариб 150-ҳазорнафара ва силоҳи зиёд фиристода шуд. Португалия дар баробари ба ихтиёри фашистон додани пойгоҳи 20 ҳазор нафар аскарӣ афсар ҳам дод.

Дар натиҷаи ёрии ҳарбии бузурги ин се давлати фашистӣ муқовимати ҷумҳуриятҳои Испания фӯрӯ нишонда шуд. Дар баробари таслим шудани шаҳри Мадрид муқобилияти ҷумҳуриятҳои Испания моҳи март соли 1939 пурра катъ гардид.

Дар натиҷаи ғалабаи Франко Испания ба давлати фашистии террористӣ табдил ёфт. Франко ҳамаи онҳоеро, ки бар зидди фашистон муқовариза мебуданд ва ё дар ҳаракати зиддифашистӣ ширкат варзида буданд, душмани Испания эълон кард.

Мувофиқи қонуни фашистии Франко трибуналҳои фавақулӯда таъкил карда шуданд. Таваассути фаъолияти ин трибуналҳо нерӯҳои зиддифашистӣ ба ҷазоҳои ваҳшиёна гирифта карда шуданд.

Ҳамин тариқ, дар Испания соҳти ҷумҳуриявӣ барҳам хӯрд. Ҳануз 1 октябри соли 1936 Франко генералиссимус эълон карда шуд.

=== САВОЛ ВА СУПОРИШ ===

1. Дар бораи вазъи иқтисодии Испания дар солҳои 20-ум далелҳо биёред.
2. Примо де Ривера дар Испания қай табодулотҳои давлатӣ ба амал овард?
3. Примо де Ривера чаро 30 январӣ соли 1930 ба истеъфо рафт?
4. Аҳдномаи "Сан-Себастьян"-ро шарҳ диҳед.
5. Инқилоби буржуазии демократии Испания қай ғалаба кард?
6. Дар бораи ҷорабиниҳои Ҳукумати Муваққатии Испания мисолҳо биёред.
7. Интиҳобот ба қортесҳои Испания қай баргузор гардид?
8. Қортесҳо қай Конститутсияи Испанияро қабул карданд? Мувофиқи он Испания қай ҳел давлат номида

шуд? 9. Дар интихоботи парламенти соли 1933 кадом нерӯи сиёсӣ галаба кард? 10. Фашистони Испания бо кадом роҳҳо мехостанд, ки дар мамлакат диктатуран фашистӣ барпо кунанд? 11. Дар Испания кай Чабхан Халқӣ ташкил карда шуд ва барои чӣ? 12. Интихоботи 16 феввали соли 1936 ба кортесҳо чӣ натиҷа дод? 13. Генерал Франко чаро бо Гитлер ва Муссолини забон як кард? 14. Исёни фашистони Испания дар кучо ва кай оғоз ёфт? 15. Дар бораи ҷанги миллию инқилобии халқи Испания нақл кунед. 16. Дар бораи ёрии Германия, Италия ва Португалия ба исёнгарони Испания далелҳо биёред. 17. Исёнгарон бо сардории генерал Франко кай бар ҷумуриятҳои Испания пурра галаба ба даст дароварданд? 18. Аз мавзӯи хулоса бароред.

§ 10. АВСТРИЯ

Пароканда шудани Австро-Венгрия. Дар империяи Австро-Венгрияи сермиллат миллатҳои азияткашида аксарияти аҳолиро ташкил менамуданд. Бӯҳрони иҷтимоӣ ва зиддиятҳои миллий дар ин мамлакат ҳанӯз пеш аз оғози Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба миён омаданд. Австро-Венгрия дар байни мамлакатҳои империалистӣ нисбатан заифтар буд.

Дар баробари тӯл кашидани ҷанг кайфияти зиддиҷангии халқҳои Австро-Венгрия торафт пурзӯртар мешуд. Аскарони Австро-Венгрия аз майдони набард фирор мекарданд ва ё худро ба асирӣ месупориданд. Норозигии дар ҷанг иштирок кардани Австро-Венгрия дар байни халқ рӯз то рӯз пурзӯртар мешуд. Бӯҳрони иқтисодӣ ин равандро тезонд.

Моҳи августи соли 1918 шикасти артиши Германия ва барҳам хӯрдани ҷабҳаи Салоника ба мутлақияти Австро-Венгрия зарбаи ҳалокатовар зад. 3 ноябри соли 1918, яъне ҳанӯз то расман ба имзо расонда шудани аҳдномаи оташбас дар мамлакат инқилоби буржуазӣю демократӣ ба амал омад. Империяи Австро-Венгрия ба давлатҳои миллий пора-пора шуд. Давлатҳои Австрия, Чехословакия ва Венгрия ба вучуд омаданд. Қаламрави славянҳои ҷанубӣ ба ҳайати "Шоҳигарии сербҳо, хорватҳо ва словенҳо" дохил шуд. Қисматҳои алоҳидаи Австро-Венгрия ба ҳайати Руминия ва Полша гузаштанд. Давлати сермиллати Империяи Габсбургҳо бо ҳамин мавҷудияти худро қатъ кард.

Таъсисёбии Ҷумҳурии Австрия. Буржуазияи Австрия дар зерин таъсири баромадҳои оммавии халқ Австрияро ҷумҳурӣ эълон намуд. Инқилоби буржуазӣ-демократӣ Австрия ба хунрезӣ галаба кард. Дар ташкили ҳукумати нав Ҳизби Сотсиал-Демократӣ фаъол буд. 30

октябри соли 1918 дар шаҳри Вена аз намояндагони ин ҳизб ва ҳизбҳои дигари буржуазӣ ҳукумати Австрия таъсис дода шуд. Ба он яке аз роҳбарони Ҳизби Сотсиал-Демократӣ Карл Реннер роҳбарӣ кард. Аз ҷиҳати сохти идоракунии Австрия ҷумҳурии демократӣ буд.

Ҷумҳурии Австрия дар солҳои 1919 – 1920. Дар солҳои 1919 – 1920 ва баъдтар ҳам гоյи "аншлюс" ("муттаҳидшавӣ")-и Австрия бо Германия дар байни нерӯҳои гуногуни сиёсии мамлакат орзуи дерина буд. Мувофиқи ин гоյи гӯё Австрия ҳудуд яккаю танҳо аз мушкилоғи ба сари ҷомеа омада ҳалос шуда наметавонад. Агар миллати немис дар як давлат муттаҳид шавад, қодир аст ба мақсадҳои иқтисодию иҷтимоии худ ноил гардад. Ҳизби Халқии рӯ ба ҷониби Германияи бузург маҳз дар ҳамин ақида буд. Ҳизби Насронӣ – Иҷтимоӣ бошад, дар мавқеи "ду давлати немисӣ" меистод, яъне бояд ҳам Германия ва ҳам Австрия вучуд дошта бошад.

Ҳукумати Реннер кӯшиш мекард, ки аншлюс – ҳамроҳшавӣ бо Германия ҳанӯз дар оғози мавҷудияти Ҷумҳурии Австрия ба амал бароварда шавад. Маҷлиси Миллӣ он вақт ҳатто ҷунун эълония ҳам қабул карда буд. Вале бо талаби Фаронса ба қарорҳои Созишномаи сулҳи Версал дар робита ба ин масъала моддае ворид шуд, ки аншлюси Австрияро бо Германия манъ мекард. Моддаи марбута дар созишномаи сулҳ бо Австрия, ки дар маҳаллаи Сен-Жермени наздикии Париж ба имзо расид, низ дохил карда шуд.

Дар тӯли зимистони солҳои 1919 – 1920 вазъи иқтисодии Австрия ниҳоят вазнин шуд. Аз ин рӯ, музди меҳнати мардум паст фаромад. Хӯрокворӣ намерасид. Халқ қудрати харидории худро аз даст дод. Ҳукумат аз ӯҳдаи баргараф кардани бӯҳрон баромада наметавонист. Аз ҳамин сабаб, кабинети Реннер 10 июни соли 1920 истеъфои худро иброз дошт.

1 октябри соли 1920 Конститутсияи Ҷумҳурии Австрия қабул карда шуд. Мувофиқи ин конститутсия ҳамаи онҳде, ки синнашон ба 20 расида буд, ҳуқуқи интихоботӣ гирифтанд. Парламенти Австрия аз ду палата иборат буд – палатаи поёнӣ ва палатаи болоӣ. Ба палатаи болоӣ – Шӯрои Федератсия – намоёндагони вилоятҳо дохил буданд. Австрия аз вилоятҳои Бургунленд, Каринтия, Австрияи Боло, Австрияи Поён, Залсбург, Штирия, Тирол ва Ферарлберг иборат буд.

Австрия дар солҳои 1921 – 1938. Тирамоҳи соли 1922 дар Австрия Ҳизби Насронӣ-Иҷтимоӣ ба сари қудрат омад. Аз моҳи майи соли 1922 ба ҳайати ин ҳукумат намоёндагони Ҳизби Халқии Германияхоҳон низ дохил шуданд. Канслери Австрия Зейпел тасдиқ карда шуд. Игнас Зейпел мехост, ки Австрияро ба давлати корпоративии ба Италияи фашистӣ монанд табдил бидиҳад. Ӯ муаллифи гоյи "давлати дуҷуми немисӣ" буд. Ин сиёсатро баъзе давлатҳои Фарб дастгирӣ мекарданд.

Мувофиқи протоколҳои 4 октябри соли 1922-и дар Женева баимзорасидан Лигаи Миллатҳо ҳукуматҳои Британияи Кабир, Фаронса, Италия ва Чехословакия ўҳдадор шуда буданд, ки ба ҳукумати Австрия вомбарги байналхалқӣ ва 650 миллион крони тиллоӣ қарз диҳанд. Тибқи ин протоколҳо Лигаи Миллатҳо барои роҳбарӣ ба Австрия Комиссари Олӣ таъйин кард. Бе иҷозати Комиссари Олӣ Ҳукумати Австрия ягон крони ин маблағро сарф карда наметавонист. Тамоми хоҷагии халқ таҳти назорати ин комиссар буд.

Ёрии ба иқтисодиёти Австрия расондашуда дар солҳои 20-ум саноат, кишоварзӣ ва молияи Австрияро рушд дод.

Аз соли 1923 сар карда дар Австрия созмонҳои фашистӣ фаъолияти худро ҷоннок карданд. Ҳизби Сотсиал-Демократӣ дастаҳои коргарии худмуҳофизи "Шутсбунди Ҷумҳуриявӣ" ташкил дод. Ин ҳизб барои дар мамлакат барпо кардани диктатураи пролетариат тайёри мелид. Теъдоди дастаҳои мусаллаҳи Ҳизби Шутсбунди Ҷумҳуриявӣ ба 100 ҳазор нафар расида буд. Аз аввали соли 1927 баромадҳои аъзонҳои созмони фашистии Хеймвер афзуд. 30 январ гурӯҳи фашистони мусаллаҳ ба сӯи намоишгарон оташ кушод. Ҳизби Коммунистӣ ва Ҳизби Сотсиал-Демократӣ натавонистанд, ки қувваҳои худро муттаҳид карда, пешро хи фашистонро бигиранд.

Дар интихоботи парламенти 24 апрели соли 1927 Ҳизби Насронӣ-Иҷтимоӣ ва Ҳизби Халқии Германия дар интиҳоди муштаракӣ интихоботӣ иштирок намуданд. Ин интиҳод дар интихобот 1,7 миллион овоз гирифта, голиб баромад. Ҳизби Сотсиал-Демократӣ бошад, ба 1,5 миллион овози интихобкунандагон соҳиб шуд.

Солҳои 1929 – 1933 Австрияро бӯҳрони ҷаҳонии иқтисодӣ фаро гирифт. Ин бӯҳрон дар Австрия нисбат ба мамлакатҳои дигари сармоядорӣ оқибатҳои сахттар ба бор овард. Дар Австрия ҳаракати фашистӣ боз ҳам шадидтар гардид. Дар ин давра дар Австрия ду ҷараёни ҳаракати фашистӣ – хеймвер ва миллатчиҳо (нацистҳо) вучуд доштанд. Хатари фашистиро дар Австрия натиҷаҳои интихоботи 24 апрели соли 1932 ошкор сохтанд. Дар аксар шӯроҳои муниципалии Вена ва ландтагҳои Австрияи Поён, Залсбург, Каринтия ва Штирия номзадҳои фашистӣ голиб омаданд.

Моҳи майи соли 1932 ҳукумати Долфус аз намоёндагони Ҳизби Насронӣ-Иҷтимоӣ таъсис ёфт.

Баъд аз он ки дар Германия фашистон ба сари қудрат омаданд, сӯи фашизм майл кардани Австрия афзуд. Моҳи марти соли 1933 ҳукумати Долфус тавассути "қонунҳои фавқуллода" парламенти дар амал аз вазифаҳои асоснаш дур карда, дар мамлакат режими авторитарӣ барпо намуд. Моҳи майи соли 1933 фаъолияти Ҳизби Коммунистӣ манъ карда шуд. Ҳукумат бар зидди аъзони ин ҳизб таъқиботро оғоз намуд.

Дар Австрия ба сари қудрат омадани фашистон. Аввали соли 1934 ҳукумати Долфус барои ба ҳокимияти мутлақ соҳиб шудан тайёрӣ дид. 12 феврал пулис ҳост, ки дар идораи Ҳизби Сотсиал-Демократӣ кофтуков гузаронад, лекин ба муқобилияти мусаллаҳонаи дастан шутебундчиён дучор омад. Задухӯрди дар Лис оғозёфта ба тезӣ дар марказҳои дигари саноатӣ ва дар шаҳри Вена паҳн гардид. Вале шутебундчиён ба шикаст дучор шуданд. Баъди панҷ рӯзи муқовимат онҳо аз тарафи фашистон торумор гардиданд. Бо ҳамин дар Австрия ҳукмронии фашистон оғоз ёфт.

Фашистони Австрия ҳокимияташонро тавассути сипоҳиёни худ мустаҳкам мекарданд. 1 майи соли 1934 Конститутсияи фашистии Австрия қарор карда шуд. Дар он принсипҳои сохти ҷамъиятии Австрия табақавию корпоративӣ эълон карда шуданд.

Дар байни ду қараёни фашистии Австрия, ки дар боло ном бурда шуд, рақобат пурзӯр гардид. Моҳи июли соли 1934 бо супориши Берлин амал карда, гурӯҳи нацистон ба табодулот даст зад, то ки ба ҳокимият соҳиб шавад. Дар ин сӯиқасд канслер Долфус кушта шуд. Вале дар Австрия сӯиқасдчиёнро қасе дастгирӣ накард. Худи Германия бошад, чуръати ба Австрия даҳлат ва оғоз намудани таҷовуз накард. Ба ҳукумати наваштиқили Шушинг муяссар шуд, ки баромади фашистони Австрияро ба тезӣ паҳн кунад.

Тавре ки ба шумо маълум аст, дар ҷанги зидди Ҳабшистон Италия ва Германия бо ҳам наздик шуданд. Ақнун ба аниҷоси Австрия бо Германия Италия ҳалал намерасонд. Созишномаи 11 июли соли 1936-и Австрия бо Германия дар амал оғози ба Германия ҳамроҳшавии Австрия буд. Моҳи феврари соли 1938 Шушинг дар бораи ба нацистон супоридаани ҳокимият розигӣ дод. 11 марти соли 1938 артиши Германия ба Австрия даромад. Ҳамин тариқ, Австрия ба Германия ҳамроҳ шуд. Он танҳо баъди Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ аз нав ба истиклолият соҳиб шуда тавонист.

МАЪХАЗ

СОЗИШНОМАИ СУЛҲИ СЕН-ЖЕРМЕН

10 сентябри соли 1919

Созишномаи сулҳи Сен-Жермен 10 сентябри соли 1919 дар байни ИМА, Британияи Кабир, Фаронса, Италия, Чопон, Белгия, Чин, Куба, Юнон, Никарагуа, Панама, Польша, Португалия, Руминия, давлати Сербу Хорвату Словения, Сиам, Чехословакия аз як тараф ва Австрия аз тарафи дигар, ба имзо расида буд. Ин созишнома ба сӯиқасди созишномаҳои дохил буд, ки Ниҷоми Версал номиди шудааст.

Моддаи 27. Худудҳои Австрия ҷунни муқаррар карда шуданд:

1) Бо Швейсария ва бо Люксембург; худудҳои вучуддошта ... (нуктаҳои 2-6-и моддаи 27 дар назар доштаанд, ки қисми музофоти Крайна ва Каринтия, Консегенланд ва ҷанубии Тиролюро ба Италия мефиҳад. Югославия қисми зидди Крайна, Далматсия,

Штирияи Чанубӣ ва Чанубу Шарқии Каринтияро гирифт. Бургенланд аз Венгрия кашада гирифта, ба Австрия дода шуд).

7) Бо Германия: сарҳад то 3 августи соли 1914.

Моддаи 59. Австрия ба фондаи Руминия ... аз ҳаман ҳукуку ҷамъиятҳои худ бар герсоғии Буковина даст мекашал.

Моддаи 88. Истиқлолияти Австрияро бе рӯзигии Лиги Миллатҳо барҳам додан мумкин нест...

Моддаи 120. Шумораи умумии ҷарҳон ҳарбии артиши Австрия набояд аз 30000 нафар зиёд бошад.

Артиши Австрия танҳо барои тамоми каламрави Австрия ва ҳифзи сарҳадҳои он таъини шудааст.

== САВОЛ ВА СУПОРИШ ==

1. Империяи Австро-Венгрия кай ва чӣ тавр пароканда шуд? 2. Баъди парокандашавӣ дар каламрави империяи Австро-Венгрия кадом давлатҳои соҳибистиклол ташкил ёфтанд? 3. Дар Австрия кадом сол инқилоби буржуазӣ демократӣ ба амал омад? 4. Ҷумҳурии Австрия кай ва чӣ тавр таъсис ёфт? 5. "Аншлюс" чӣ маънӣ дорад ва он ба муносибатҳои байни Австрия ва Германия ягон робита дошт? 6. Дар бораи вазъи иқтисодии солҳои 20-уми Австрия иттилоъ диҳед. 7. Дар бораи Конститутсияи соли 1920-и Австрия чӣҳо медонед? 8. Конференсияи сулҳи Париж оё вазъи сиёсӣи иқтисодии Австрияро тағйир дод? 9. Дар бораи ташаққули ҳаракати фашистӣ дар Австрия чӣҳо медонед? 10. Долфус дар Австрия кадом ҳокимиятро барпо намуд? 11. Чаро 12 феврالی соли 1934 дар Линс дар байни пулис ва дастаҳои мусаллаҳи шутебундчиён задухӯрд ба амал омад? 12. Дар Австрия Конститутсияи фашистӣ кай қорӣ карда шуд? 13. Нацистон бо супориши Берлин дар Австрия кай табаддулот ба амал бароварданӣ шуданд? 14. Ба ҳайати Германия воридшавии Австрия кай ва чӣ тавр ба амал омад? 15. Аз мавзӯи хулоса бароред.

§ 11. ШВЕТСИЯ

Ҳаракати иҷтимоӣ ва ислоҳоти парламентӣ соли 1918. Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба вазъи ҷамъиятӣи сиёсӣи Шветсия низ таъсири манфӣ расонд. Тартиботи сиёсӣ, муҳосираи иқтисодии Англия ва дар натиҷаи он нарасидани сӯзишворӣю хӯрокворӣ, маҳсулоти дигари сермасриф ва пастанавии музди меҳнат сатҳи ҳаракати иҷтимоӣро дар Шветсия муайян намуданд. Ин ҳаракат дар заминаи ғояҳои сотсиал-демократӣ сурат мегирифт. Вазъияти зикргардида ба ҳизбҳои сиёсӣ ҳам таъсир расонд. Моҳи майи соли 1917 дар Ҳизби Сотсиал-Демократӣ ҷудой ба амал омад. Онҳос, ки дар ақидаи чапгароӣ буданд, аз ин ҳизб баромада, Ҳизби Сотсиал-Демократии Чапгароро таъсис намуданд.

Вазъияти иқтисодии сиёсии мамлакат ҳукумати консервативии Ҳаммаршелдро маҷбур кард, ки ба истеъфо равад. Ин касро халқ хатто "Хунгершелд" номида буд, ки маънои қисми аввали ин калима – "хунгер" (гуруснағӣ) аст. Ҳукумат ба дасти Ҳизби Сотсиал-Демократии Чапгаро гузашт, лекин ин ҳизб ҳам дер ҳукмронӣ карда натавониста, ба истеъфо рафт. Тирамоҳи соли 1917 Ҳизби Сотсиал-Демократии Ростгаро ҳукумати эътилофӣ ташкил намуд. Ин ҳукумат ҳам ба пастшавии ҳаракати иҷтимоӣ муваффақ шуда натавонист. Сотсиалистони чапгаро аз тариқи манифести инкилобӣ баромад карданд, ки мӯҳтавояш мусодиран сармояи калон ва замини ашрофон буд. Онҳо инчунин дар Шветсия барпо намудани соҳти ҷумҳуриятиро тақозо карда, мардумро ба корпартоӣ даъват менамуданд. Корпартоиҳо оммаҳои васеи аҳолиро фаро гирифтанд. Ба ҳокимияти шох хатар таҳдид мекард. Артиш безътимод менамуд. Бинобар ин шох Густави V қариб буд, ки ба шоҳи Германия Вилгелми II пайравӣ кунад. Ӯ бо ёрии сотсиал-демократҳои ростгарон дар оппозицияи худ тавонист, ки вазъияти пуртахлукаро бартараф намояд. Баъди ин дар зери роҳбарии пешвои маъруф, парламентёри таҷрибадор ва публицист Я. Брантинг оид ба ислоҳоти коммуналий ва парламент саросемавор қонунҳо таҳия ва қабул карда шуданд. Яке аз ин қонунҳо ҳукуки умумии интихоботиро ба палатан болоӣ, аз он ҷумла барои занон эълон кард.

Соли 1920 Ҳизби Сотсиал-Демократӣ баъди галаба дар интихоботи парламентӣ алоқаи худро аз либералҳо қанда, бо сардории худӣ ҳамон Брантинг "Ҳукумати коргарӣ"-ро ташкил намуд. Азбаски ин ҳизб дар парламент ақалиятро ташкил мекард, ҳукуматро дар дасти худ дуру дароз нигоҳ дошта наметавонист. Аз ҳамин сабаб ҳукумати Брантинг ба истеъфо рафт.

Шукуфони Шветсия дар солҳои 20-ум. Болоравии саноат дар Шветсия нисбат ба мамлакатҳои дигари сармоядорӣ тезтар ва самараноктар сурат мегирифт. Дар солҳои 1923 – 1930 маҳсулоти саноатӣ 64 фоиз ва содирот 70 фоиз афзуд. Суръати истеҳсолоти Шветсия на танҳо аз мамлакатҳои Скандинавия, балки аз мамлакатҳои дигари калонтарини Фарб ҳам тезтар буд. Ҳарида гирифтани ҳукуки (патент)-и истеҳсоли маснуоти саноатии Шветсия акнун аз қаламрави Европа ҳам берун баромад. Ширкатҳои шведӣ аҳамияти байналхалқӣ пайдо намуданд. Масалан, "Шоҳи шведии гӯгирд" Ивар Крейгер, ки мартабан соҳибқорони худро дар Петербург оғоз карда буд, қисми асосии истеҳсоли гӯгирди ҷаҳонро инҳисор карда, ба яке аз сармоядорони калонтарини ҷаҳон табдил ёфт. Дар баробари рушди саноат ва кишоварзии Шветсия музди меҳнати аҳоли хеле афзуд ва некӯаҳволии мардум баланд шуд.

Дар ҷомеаи Шветсияи онвақта ҳукмрон гардидани унсурҳои демократӣ то ҷанде ба амри воқеӣ табдил меёфтанд. Дар мамлакат

иттифокҳои касабӣ ҳам озодона фаъолият карда, манфиатҳои аъзои худро хифз менамуданд. Чунин Ҳизбҳои сиёсӣ – сотсиал-демократӣ, либералӣ, коммунистӣ ва Ҳизбҳои дигари хурду калон барои ҳокимияти давлатӣ дар байни худ мубориза мебарданд.

Шветсия дар солҳои бӯҳрони иқтисодӣ. Бӯҳрони иқтисодии ҷаҳонии солҳои 1929–1933 ба Шветсия нисбат ба мамлакатҳои дигари Европан Ғарбӣ суеғтар таъсир расонд. Дар солҳои 1930–1932 ҳаҷми истеҳсоли саноатӣ танҳо 13 фоиз кам шуд. Сарфи назар аз ин, 80 фоизи коргарон бекор монданд. Музди меҳнати коргарон каме паस्त фаромад.

Ба тӯфайли бӯҳрони иқтисодӣ дар Шветсия ҳаракати коргарӣ вусъат ёфт. Ба сабаби фиребу найранги "шоҳи гӯғирд" Крейгер (худкушии ӯ ва муфлис шудани консерни ин соҳибкор) обрӯи байналҳалқии сармояи Шветсия як дараҷа реҳт. Ҳукумат барои фуру нишондани ҳаракати коргарӣ аз дастаҳои калони коргарон зарҳарид истифода мебард. Онҳо аз тарафи ашхоси мусаллаҳ хифз карда мешуданд. Дар ноҳияи саноатии Шимолӣ Одален яке аз намоишҳои калони аҳли меҳнат ба хунрезӣ табдил ёфт. Аскарон бар зидди намоишгарон оташ кушоданд. Дар натиҷаи ин панҷ нафар намоишгарон кушта шуданд. Дар Стокгоlm намоиши 50-ҳазорнафаран эътирозӣ ба амал омад. Дар натиҷаи муборизаи пай дар пайи нерӯҳои ҷағрафӣ соли 1932 ҳукумати либералӣ ба истеъфо рафт.

Дар интиҳоботи парламентии моҳи сентябри соли 1932 Ҳизби Сотсиал-Демократӣ бо барномаи баргараф кардани бӯҳрони иқтисодӣ иштирок кард, ки асоси онро танзими давлатии иқтисоди сармоядорӣ ташкил менамуд. Мувофиқи ин барнома ба корхонаҳои зарардида бояд аз бучаи давлат ёри расонда мешуд. Дар ин интиҳобот ҲСДШ 47 фоизи овози интиҳобкунандагонро соҳиб шуда, ғолибият ба даст овард. Ба ҳукумати сотсиал-демократӣ пешвои нави он П. А. Ханссон роҳбарӣ кард. Ин Ҳизб соли 1933 бо кишоварзон созиш карда, дар парламент аксариятро ба даст даровард ва бо ҳамин оппозисияро заиф гардонд.

Дар натиҷаи ҷидду ҷаҳди ҳукумати П. А. Ханссон дар давраи то Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ ҳаҷми истеҳсолоти саноати Шветсия 65 фоиз афзуд. Чунин суръати тараққиёти иқтисодӣ ба ислохотҳои Шветсия имконият дод, ки барномаи ҳукуматиро пурраю барзиёд иҷро намоянд. Содироти сармоя зери назорати катъии давлат қарор гирифт. Ин буд, ки содироти сармоя кам шуд. Чунин тамоюл имконият дод, ки қарзҳои ба саноат афзояд. Барои ҳавасманд гардондани қарзгирандагони саноатӣ фоизи қарз кам карда шуд. Давлат имконият пайдо намуд, ки ба сохтмони асосӣ маблағгузорӣ кунад. Ин буд, ки соли 1939 ҳисса (сектор)-и давлатӣ дар истеҳсолот ва нақлиёт ба 15 фоиз расонда шуд.

Давлат кишоварзии Шветсияро аз рақобати хориҷӣ хифз мекард. Фурӯши маҳсулоти кишоварзиро муассисаҳои калони давлатно кооперативӣ инхисор карда буданд. Онҳо маҳсулотро аз кишоварзон бо нархи баланди қафолатдор мехариданд. Дар ин мамлакат аввалин бор маблағгузории муттасили ҳочагиҳои дехот аз бучаи давлат санҷида шуд, ки он натиҷаи хуб дод. Амдози моликиятдорони калон як дараҷа зиёд шуд.

Дар баробари ин давлат ҷораҳои иҷтимоӣ ҳам меандешид. Дар робита ба ин метавон конун дар бораи хифзи модарон ва кӯдаконро мисол овард. Ин конун аз он сабаб ба миён омад, ки дар мамлакат таваллуди кӯдак ба таври ғочивӣ кам шуд.

Дар солҳои 30-юм дар Шветсия бархӯрд байни аҳли меҳнат ва сармоядорон аз байн рафт. Соли 1938 соҳмонҳои марказии иттифоқҳои касаба ва соҳибкорон ба "Қарордоди асосӣ" дар бораи бе мурочиат ба долғох бартарарф кардани муҳолифатҳои меҳнатӣ имзо гузоштанд. Ин буд, ки солҳои 1938 – 1939 дар мавриди низоъҳо шумораи рӯзҳои кории ғонб 21 маротиба кам шуданд.

Сотсиал-демократҳои ҷаҳон таҷрибаи бисёрҷабҳан иктисодиро иҷтимоӣ ва сиёсии Шветсияро ҳаматарафа меомӯхтанд. Ислоҳотҳои ва сотсиал-демократҳо таҷрибаи Шветсияро "сотсиализми скандинавӣ", ё худ "роҳи миёна"-и байни сармоядорӣ ва коммунизм номиданд.

Сиёсати хориҷии Шветсия. Шветсия, ки дар Европая Шимолӣ давлати калонтарин аст, дар байни давлатҳои ҳамсоя ва махсусан давлатҳои хавзаи Баҳри Балтика соҳиби обрӯӣ калон буд. Шветсия бо давлатҳои дигар, сарфи назар аз соҳти сиёсии онҳо, ҳамкории тичоратӣ дошт.

Шветсия дар арафани Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ бетарафиро мавқеи худ қарор дода, аз амнияти коллективонаи давлатҳои зиддифашистӣ ҳам даст кашид. Дар баробари ин барои хифз кардани худ ҳаматарафа тайёри мелид.

=== САВОЛ ВА СУПОРИШ ===

1. Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба Шветсия чӣ таъсир расонд? 2. Дар бораи фаволияти аҳзоби сиёсии Шветсия маълумот диҳед. 3. Мисолҳои бӯред, ки дар бораи шукуфои Шветсия шаҳодат диҳанд. 4. Бӯҳрони иктисодӣ кадом сол ба Шветсия роҳ ёфт? 5. Чаро таъсири бӯҳрони иктисодӣ ба Шветсия кам буд? 6. Дар бораи хараҷати иҷтимоии солҳои бӯҳрони иктисодӣ иттилоъ диҳед. 7. Чаро Ҳизби Сотсиал-Демократии Шветсия дар интихоботи парламентии соли 1932 ғолиб баромад? 8. Ба ҳукумати ташкилкардаи Ҳизби Сотсиал-Демократии Шветсия кӣ роҳбарӣ мекард? 9. Дар солҳои 1933 – 1939

саноат ва кишоварзии Шветсия чӣ тавр тараққӣ карданд? Дар ин бора далелҳо биёред. **10.** Чаро дар иқтисодиёти Шветсия ҳиссаи давлатӣ зиёд шуд? **11.** Чаро дар байни меҳнат ва сармоядорони Шветсия ваҳдат ба амал омад? **12.** Моҳияти сиёсати хориҷии Шветсияро шарҳ диҳед. **13.** Аз мавзӯ ҷулӯса бароред.

§ 12. ВЕНГРИЯ

Сабабҳои инқилоб. Венгрия қисми таркибии мутлақияти империяи Австро-Венгрияи Габсбургҳо буд. Дар ин империя Австрия мақоми асосиро дар дасти худ нигоҳ медошт. Халқи венгер аз тарафи заминдорону буржуазияи худӣ ва Австрия истисмор карда мешуд.

Венгрия аз ҷиҳати рушди саноатӣ ва кишоварзӣ аз Австрия ақиб монда буд. Дар баробари ин Венгрияро зиддиятҳои тезу тунди миллию иҷтимоӣ фаро гирифта буданд. Ин зиддиятҳо танҳо бо роҳи ба даст овардани истиқлолияти давлатии Венгрия, барҳам додани мутлақият ва барпо намудани ҷумҳурии демократӣ, барҳам додани заминдорони мулкӣ, ба кишоварзон додани замин ва дар дохили худ Венгрия ҳал кардани масъалаи милли бартараф намудан мумкин буд.

Дар ин замина дар Венгрия бӯҳрони инқилобӣ торафт шиддат меёфт. Қайфияти зиддиятҳои артиши Австро-Венгрияро ҳам фаро гирифт. Дар артиш исёнҳо ба амал меоманд. Фироркунии аскарон меафзуд. Тобистони соли 1918 дар ҳар ду қисмати империя аскарҳои афсарони фирорӣ зиёда аз 100 ҳазор нафарро ташкил намуданд. Ин вақт дар зерин таъсири шикасти ҳарбӣ дар Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ва ҳаракати миллию озодихоҳии халқҳои мазлуми Австро-Венгрия моҳи октябри соли 1918 мутлақияти Габсбургҳо завоҷ ёфт.

Инқилоби буржуазӣю демократӣ соли 1918. Шаби 30 октябри соли 1918 дар Венгрия инқилоби буржуазӣю демократӣ оғоз ёфт. Ҳаёати инқилобчиён аз табақаҳои гуногуни аҳоли – буржуазияю коргарон, зиёниёну кишоварзон ва рӯхониёну табақаҳои дигари аҳоли иборат буд. Ҳамаи онҳо зарурати ба даст овардани истиқлолият ва рушди иқтисодию иҷтимоии Венгрия муттаҳид кард.

Дар Будапешт зерин роҳбарии сотсиал-демократҳои чапгаро ва "сотсиалистҳои инқилобӣ" шӯриши мусаллаҳона бо ғалаба анҷом ёфт ва нерӯҳои инқилобӣ ба сари ҳокимият омаданд. Дар ҳамин ҳолат 24 ноябри соли 1918 дар Будапешт Ҳизби Коммунистии Венгрия таъсис ёфт.

Барои ба тарафи худ кашидани оммаи халқ Ҳизби Сотсиал-Демократӣ ва Ҳизби Коммунистӣ мубориза мебарданд. Ба коммунистон муяссар шуд, ки дар баъзе маҳалҳо коргаронро ба тарафи худ кашиданд.

шӯроҳоро ташкил намоянд ва бо ҳамин роҳ намояндагони Ҳизби Сотсиал-Демократиро аз ҳокимият дур кунанд.

Инкилоби пролетарии соли 1919 дар Венгрия. 19 марти соли 1919 давлатҳои Антанта ба ҳукумати Венгрия бо нотаи махсус мурочиат намуданд, ки як қисми каламрави худро барои дар он ҷо ҷой додани артиши Антанта ва давлатҳои аъзои ин паймон бидиҳад. Ин талаби Антанта норозигии мардуми Венгрияро ба вуҷуд овард. Ҳукумати М. Кироли ягон роҳи рад кардани талаби Антантаро наёфта, ба истеъфо рафт. Дар мамлакат бӯҳрони ҳокимият ба амал омад.

Роҳбарони Ҳизби Сотсиал-Демократӣ ба назди роҳбарони Ҳизби Коммунистии дар маҳбасбуда рафта, дар бораи ҳамкории муштарак аҳду паймон карданд.

Ҳамин тариқ, 21 марти соли 1919 дар байни роҳбарони сотсиал-демократҳо ва коммунистон созишномае ба имзо расид, ки нуктаҳои асосии он аз бетаъхир дар Ҳизби Ягонаи Сотсиалистии Венгрия муттаҳид шудани ҳизбҳои коммунистӣ ва сотсиал-демократӣ, аз номи пролетариат ба даст гирифтани ҳокимият, таъҷилан ҳалҳои силоҳ кардани нерӯҳои ҳарбии буржуазия, ташкил намудани диктатураи пролетариат ва бастании иттифоқ бо Русия иборат буданд. Худи ҳамон рӯз ҳукумати аввали Ҷумҳурии Венгрия ташкил карда шуд.

Ҷумҳурии Шӯравии Венгрия ҳамагӣ 132 рӯз умр дид, вале дар ин муддат он як қатор дигаргунсозиҳои сотсиалистиро ба амал баровард. Аз он ҷумла синфҳои доро аз ҳуқуқи интиҳоботӣ ва унвонҳои пештара маҳрум, пулис ва жандармерияи қаблӣ пароканда карда, ба ҷои онҳо Посбони Сурх, ба ҷои додгоҳҳои кӯҳна додгоҳҳои халқӣ таъсис дода, банкҳо, корхонаҳои саноатӣ, шахтаҳо ва нақлиёти хусусӣ милли кунанда шуданд.

Сарфи назар аз мушкилиҳои иқтисодӣ, ба Ҷумҳурии Шӯравии Венгрия муяссар гардид, ки музди меҳнати коргаронро аз 15 то 25 фоиз зиёд кунад. Ин нуктаҳо дар Конститутсияи Ҷумҳурии Шӯравии Венгрия, ки моҳи июни соли 1919 аз тарафи Анҷумани Умумивенгриявии Шӯроҳо қабул шуда буд, инъикос гардидаанд.

Ҷумҳурии Шӯравии Венгрия 1 августи соли 1919 аз тарафи Антанта тавассути артиши Руминия ва Чехословакия барҳам дода шуд. Ба ҷои Ҳукумати Шӯравӣ бо сардори Пейдел ҳукумати сотсиал-демократӣ омад, ки онро "ҳукумати иттифоқҳои касаба" ҳам меноманд. Ин ҳукумат ҳамаи қонуниҳои Ҳокимияти Шӯравиро бекор кард.

Барно шудани Диктатураи Хорғӣ. Баъди барҳам хӯрдани Ҷумҳурии Шӯравии Венгрия дар мамлакат куштор ва зӯрварӣ ҳукмрон гардид. Дар натиҷа садҳо намояндагони нерӯҳои чапгаро, аз он ҷумла роҳбарони Ҳизби Коммунистӣ Тибор Самузли, Ене Ласло, Отто Корвин ва даҳҳо муборизони дигари ҳокимияти шӯравӣ ҳалок гардиданд.

Моҳи ноябри соли 1919 бо хидояти Антанга шаҳри Будапешт аз тарафи артиши ақсулинқилобии Хорти ишғол карда шуд. Хорти соли 1920 дар Венгрия интихоботи парламентии сохтакорона гузаронда, овози бештари интихобкунандагонро соҳиб шуд ва бо ҳамин барои ба сари ҳокимият омадан асоси "қонунӣ" пайдо намуд. Парламенти нав дар дасти диктатураи гузаро гуломи халқабаргӯш буд. Венгрия аз нав ба давлати подшоҳӣ мубаддал гардид. Парламент Хортиро пуштибон (регент) "интихоб" карда, ба ӯ ҳуқуқҳои номаҳдуд дод. Силоҳи диктатураи Хортӣ зӯрварии хунрезӣ буд. Баромадҳои зидди диктатураи Хортӣ бераҳмона паҳш карда мешуданд.

Болоравии иқтисодии Венгрия дар солҳои 20-ум. Дар миёнаи солҳои 20-ум Венгрия мисли давлатҳои дигари сармоядорӣ ба маҷрои болоравии иқтисодӣ ворид гардид. Ба ин муваффақият ёрии он мамлакатҳое ҳам фоида овард, ки пешравии тартиботи Хортиро меҳостанд. Соли 1924 Венгрия ба Лиган Миллатҳо қабул шуд ва ба воситаи он 250 миллион крони тиллоӣ "вонбарги шифой" қарз гирифт. Маҳз бо ҳамин роҳ тартиботи Хортӣ дар нимаи дуими солҳои 20-ум тавонист, ки буҷаи давлатии бозғатимод дошта бошад.

Венгрия дар солҳои бӯҳрони иқтисодии ҷаҳон. Венгрия ба бӯҳрони иқтисодие, ки мамлакатҳои дигари сармоядориро фаро гирифта буд, барвақтар дохил шуд. Аввал соҳаи кишоварзӣ ба бӯҳрон гирифтгор шуд. Баъд он ба соҳаҳои дигари иқтисод ҳам ворид гашта, соли 1929 бо тамоми иқтисодаш зуҳур кард.

Сатҳи умумии истеҳсол қариб ду баробар кам шуд. Дар солҳои бӯҳрони иқтисодӣ даҳҳо ширкатҳои коркарди маъдан, машинабарорӣ ва саноати хӯрокворӣ муфлис гардиданд. Ҷамъ тахминан 700 корхона аз кор монд.

Бӯҳрони иқтисодӣ зиндагии халқро душвор гардонд. Соли 1929 ахли меҳнат нисфи музди меҳнати худро гирифта натавонист. Шумораи бекорон аз 800 ҳазор нафар ҳам бештар буд.

Вазъи пасти зиндагии мардум ба муҳолифатҳои иҷтимоӣ сабаб мешуданд. Намоинҳои оммавии эътирозӣ, корпартоиҳо, баромадҳои кишоварзон ба амал меомаданд. Мардум барҳам додани бекорӣ, баланд бардоштани музди меҳнат ва додани замин ба кишоварзонро тақозо мекард. Дар ин давра фаъолияти Ҳизби Коммунистии Венгрия вусъат ёфт.

Соли 1932 дар Венгрия генерал Дюла Гембеш ба сари ҳокимият омад. Ҳукумати ӯ "дасти зӯр" номгузори шудааст. Д. Гембеш барномаи "эҳёи миллати венгер"-ро ба миён гузошт. Татбиқи ин барнома Венгрияро аз бӯҳрони иқтисодӣ баровард.

Ба Германияи фашистӣ наздикшавии Венгрия. Баъди ба сари ҳокимият омадан хортичиён ру ба ҷониби Берлин оварданд. Сиёсати

ошкорои истилогаронаи гитлерчиён ба ҳукуматдорони Венгрия писанд омад. Хортичиён мехостанд, ки бо ёри Германия нақшаҳои истилогаронаро татбиқ намуда, мавқеи дохилӣ ва байналхалқии худро мустаҳкам кунанд. Бинобар ин моҳи июни соли 1933 нахуствазири Венгрия Гембеш ба Берлин ташриф овард, то ки дар бораи ҳамкориҳои Венгрия бо Германияи гитлерӣ гуфтушунид кунад. Сиёсати хориҷии Венгрия дар арафаи Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ нишон дод, ки он ба хизматгори Германияи фашистӣ табдил ёфтааст. Венгрия низ чун Германияи гитлерӣ ба ҷанг тайёри мегардид. Бахори соли 1938 сарвазири нави Венгрия Калман Даронӣ 5-солаи мусаллаҳшавии мамлакатро эълон кард.

Тирамоҳи соли 1938 ҳукумати Венгрия аз тарафи Германия гирифта шудани вилояти Судети Чехословакияро дастгирӣ намуд. Аз ин қор Венгрия ҳам фоида дид. Қисми ҷанубии Словакия ва як қисми Украинаи Закарпатия аз Венгрия шуд. Венгрия инчунин моҳи марти соли 1939 бо дастгирии Берлин тамоми Украинаи Закарпатияро ишғол кард. Худи ҳамон сол Венгрия ба ҳайати давлатҳои иштирокчиин "қарордоди зидди коммунистҳо" дохил гардид.

МАЪХАЗ

СОЗИШНОМАИ СУДҲИ ТРИАНОН

4 июни соли 1919

Созишнома 4 июни соли 1919 дар Қасри Қалони Трианонои Версал дар байни ИМА, Британияи Кабир, Фаронса, Италия, Ҷопон, Бельгия, Чин, Куба, Юнон, Никарагуа, Панама, Полша, Сиам ва Чехословакия аз як тараф ва Венгрия (дар натиҷаи шарокиндашавии империяи Австро-Венгрия) аз тарафи дигар, ба имзо расида буд.

Моддаи 36. Венгрия ба фоидаи ... Италия аз ҳар гуна даъво нисбати қаламрави собиқ Австро-Венгрия, ки ба ҳайати Италия дохил буданиаш эътироф шудааст, даст мекашад.

Моддаи 181. Арзиши умумии таъминоти ҳаман арбобон Иттифоқиён ва Давлатҳои Муттаҳида дар қаламрави ишғолии Венгрия дар ҳамон шакле, ки сарҳадҳои он дар Созишномаи мазкур муқаррар карда шудааст, аз лаҳзаи ба имзо расидани судҳи муваққатӣ, аз 3 ноябри соли 1918 ба Венгрия вогузор аст.

САВОЛ ВА СУПОРИШ

1. Сабабҳои барҳам хӯрдани мутлақияти Габсбургҳо муайян кунед.
2. Империяи Австро-Венгрия кай пароканда шуд?
3. Дар Венгрия инқилоби буржуазӣ демократӣ кай ва чӣ тавр оғоз ёфт?
4. Дар Венгрия инқилоби пролетарӣ кай ва чӣ тавр ғалаба кард?
5. Ҷумҳурии Шӯравии Венгрия дар мамлакат қадом тағйиротҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва иҷтимоиро ба амал баровард?
6. Ҷумҳурии Шӯравии Венгрия кай ва чӣ тавр барҳам дода шуд?
7. Дар бораи болоравии иқтисодии солҳои 20-уми Венгрия

далелҳо биёред. 8. Дар Венгрия диктатураи Хорти кай барпо шуд? 9. Чаро Венгрия соли 1927 маҳз бо Италияи фашистӣ созишнома баст? 10. Дар бораи бӯҳрони иқтисодии солҳои 1929 – 1933 Венгрия фикри ҳудро баён кунед. 11. Чаро ҳукумати Дюла Гембешро ҳукумати "дасти зӯр" номидаанд? Ин ҳукумат кай ба сари қудрат омадааст? 12. Венгрия чӣ тавр аз бӯҳрони иқтисодии солҳои 1929 – 1933 баромад? 13. Венгрия бо қалом мақсад бо Германияи фашистӣ наздик мешуд? 14. Венгрия Словакияи Чанубӣ ва Украинаи Закарпатияро чӣ тавр аз худ кард? 15. Аз мавзӯ ҳулоса бароред.

§ 13. КАНАДА

Оқибатҳои баъдиҷангӣ дар Канада. Канада аз ҷиҳати масоҳати худ дар байни мамлакатҳои ҷаҳон дар ҷои дуюм меистод. 1 июли соли 1867 аз тарафи парламенти Англия "Қонун дар бораи Америкаи Шимолӣ Британия" қабул карда шуда буд. Соли 1921 аҳолии Канада ҳамагӣ 8,7 миллион нафарро ташкил мекард. Дар Канада таърихан ду миллат ташаккул ёфтааст – англисҳои канадавӣ ва фаронсавӣҳои канадавӣ. Англисҳои канадавӣ 43 фоиз, фаронсавӣҳои канадавӣ 30 фоиз ва ақалиятҳои миллии боқимонда 27 фоизи аҳолии Канадаро ташкил мекарданд.

Канада аз ҷониби Англия 4 августи соли 1914 ба Ҷанги якуми ҷаҳонӣ дохил шуд. Ҷанг ба тағйироти ҷиддии сохти иҷтимоию иқтисодии мамлакат мусоидат намуд. Вай ба давлати саноатно ағраӣ табдил ёфтани Канадаро тезонд. Саноати ҳарбии мамлакат таҳким ёфт. Соли 1916 дар корхонаҳои саноатии ҳарбии Канада зиёда аз 300 ҳазор нафар одам кор мекард. Ҳар сарояи сеюми Антанта, ки дар Ҷабҳан Ғарбӣ метаркид, дар Канада истеҳсол карда мешуд. Дар оғози ҷанг ба аҳолии мамлакат лозим меомад, ки артиши ниммиллионнафараи Канадаро аз хӯрок, сару либос ва лавозимоти ҷангӣ таъмин намояд. Вале солҳои 1920 – 1921 саноати Канадаро бӯҳрони иқтисодӣ фаро гирифт. Иқтисоди Канада танҳо соли 1925 ба марҳалаи болоравии худ ворид гардид.

Дар солҳои ҷанг ҳукумати консервативии Р. Борден мамлакатро тавассути қонунҳои ғавқулӯдда идора мекард. Баъзе қонунҳо ҳатто аз тасдиқи парламенти Канада нагузашта буданд. Лекин ин қонунҳои таъқибкунӣ, ки ҳукуку озодихон демократиро маҳдуд мекарданд, болоравии бархӯрдҳои иҷтимоӣ ва ҳаракати зиддиҳарбиро дар Канада боздошта натавонистанд.

Канада дар солҳои бӯҳрони иқтисодии ҷаҳонӣ. Баъд аз болоравии иқтисодии солҳои 1925 – 1929 ба Канада ҳам бӯҳрони иқтисодӣ омад. Тамоюли яктарафан содирот ба он ғварда расонд, ки истеҳсоли ашёи

хоми Канадаро бӯҳрони иқтисодии шадид фаро гирифт. Бӯҳрон ба кишоварзӣ аз ҳама зиёдтар зарар расонд. Даромади аҳолии мамлакат ним баробар, даромади кишоварзон панҷ баробар кам шуд. Ҳар як одами дуёми ба меҳнати кироя машғулбуда бекор монд. Соли 1932 аз 10 миллион нафар аҳолии Канада 1 миллиону 350 ҳазор нафараш бо сабаби кашшоқӣ ва ё бекорӣ ягон хел ёрӣ мегирифт.

Баҳори соли 1930 дар айни авҷи бӯҳрони иқтисодӣ интихоботи навбатии парламентӣ баргузор гардид, ки дар он Ҳизби Консервативӣ бо мушкilotи зиёд ғолиб баромад. Раиси ҳукумат Р. Беннет таъйин карда шуд. Ин ҳукумат дар сиёсати дохилии худ усули маҷбуркуниро васеъ истифода мебард. Бинобар ин вайро ҳукумати "панҷаи оҳанин" номидаанд. Ин ҳукумат корпартоиҳоро ба воситаи пулис паҳш мекард. Ҳизби Коммунистӣ ба таъкибот гирифтोर шуд. Моҳи августи соли 1931 ин ҳизб мамнӯъ эълон гардида, роҳбари он Тим Бак ба маҳбус партофта шуд.

То аввали соли 1935, дар арафаи интихоботи навбатии парламент, натиҷаҳои ҳукмронии консерваторон он қадар хурсандибахш набуданд. Мамлакатро бекорин оммавӣ фаро гирифт, шиддати вазъияти ҷамъиятӣ ба ҳадди баландтарини худ расид. Ин буд, ки консерваторон қариб дар ҳамаи легистратураҳо (мақомоти намоёндагии маҳаллӣ) ба шикаст дучор шуданд. Дар ҷунин шароит ин ҳизб ба ду қисм тақсим шуд. Қисмати ҷудошуда худро Ҳизби Оппозитсионии Реконструкция эълон кард. Барои сафҳои ҳизбро дар муттаҳидӣ нигоҳ доштан Беннет бо барномаи нави иҷтимоӣ баромад кард, ки дар он аз ҷумла гуфта мешуд: "ба нобаробарӣ ва беадолатии тартиботи иҷтимоии феълӣ хотима медиҳем". Барномаи Беннет "Роҳи нав" ном гирифт. Ин роҳ сугуртан иҷтимоӣ барои бекорон, рӯзи кории 8-соата, ҳадди ақаллии музди меҳнат, рӯзи истироҳати ҳарҳафтанин, қарзи имтиёзнок ба фермерҳо ва ғайраҳо дар назар дошт. Тобистони соли 1935 парламент оид ба ин масъалаҳо қонун қабул кард.

Дар интихоботи умумии парламент моҳи октябри соли 1935 Ҳизби Либералӣ ғалаба кард. Ин ҳизб дар интихобот бо шиори "Кинг ва ё бенизомӣ" иштирок намуд. Баъди ғалаба ба ҳукумати Канада Ҳизби Либералӣ – У. Л. Макензи Кинг роҳбарӣ кард.

Канада дар солҳои 30-юм. Яке аз тадбирҳои аввалини ҳукумати Кинг солҳои 1936–1937 барои баррасӣ ба Суди Олии Канада пешниҳод карда шудани қонунҳои марбут ба "Роҳи нав"-и Беннет буд. Сабаби ин иқдом дар он буд, ки гӯё ин қонунҳо хилофи конститутсия бошанд. Дар баробари ин либералҳо моддаи 98-и Кодекси ҷиноятии Канадаро, ки мувофиқи он фаъолияти Ҳизби Коммунистӣ манъ карда шуда буд, бекор карданд ва нақшаи роҳи оҳанин Укёнуси Оромро, ки Роҳи Оҳанин Давлатии Миллиро ба худ тобеъ кардани буд, рад намуданд. Қаблан

иттифоқҳои касба ба ҳукумат масъалаи сугуртаи иҷтимоиро барои бекорон пешниҳод намуда буданд, лекин либералҳо ҳалли ин масъаларо аз ҳад зиёд кашол доданд. Ҳукумат масъалаи сугуртаи иҷтимоӣ ва масъалаҳои дигари таъхирнопазирро ба комиссияи махсус супурд. Ин комиссия фикру мулоҳизаҳои худро оид ба масъалаҳои ба он пешниҳодкарда танҳо дар оғози Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ иброз дошт.

Ҳукумати Макензи Кинг аз ҷанги тичоратӣ бо ИМА пурра даст кашид. Ҳукумати консерваторон дар солҳои бӯҳрони иқтисодӣ бо ИМА зиддиятҳои тичоратӣ дошт. Ҳукумати Кинг аз зиддият бо ИМА ба муросо гузашта, бо ин давлат якҷанд созишномаи тичоратӣ бааст. Дар иттиҳоди Англияю Америка, ки дар арафаи Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ ташкил ёфта буд, Канада ҳамчун ҳалқаи занҷири бо ҳам пайвандкунандаи ин давлатҳо хизмат мекард. Чунин мақоми Канада вобастагии вайро аз ИМА то ҳадде зиёдтар мекард. Дар Канада мавқеи корхонаҳои инҳисории ИМА баланд шуд.

Сиёсати хориҷии Канада дар солҳои 1919–1939. Солҳои 20-ум дар Канада шиори "мақоми баробар дар империя" машҳур гардид. Хишти аввалин ба таҳкурсии сиёсати мустақили хориҷии Канада дар солҳои Ҷанги якуми ҷаҳонӣ гузошта шуд. Он вақт намояндаи Канада ба ҳайати кабинетҳои ҳарбии Британияи Кабир дохил гардид. Англия доминионҳоро ҳамчун иштирокчиёни муҳтори иттифоқи имперӣ эътироф мекард. Ин гузашткуниро Англия ҳамчун чораи муваққатии давраи ҷанг мешуморид. Вале шароити замони муосир баргаштан ба усулҳои кӯҳнаи муносибатҳои байни Англия ва Канадаро имконнопазир гардонд. Дар Конференсияи сулҳи Парижи соли 1919 вакилони Канада бо ҳамроҳии вакилони Англия ба қарордоди Созишномаи Версал имзо гузоштанд. Соли 1923 воқеаи гӯшношуниде рӯй дод. Канада бар хилофи зиддияти Англия дар бораи дар қисмати шимолӣ Укёнуси Ором муҳофизат кардани пелтус аз номи "Доминиони Канада" бо ИМА созишномаеро ба имзо расонд. Соли 1926 Конференсияи империяи Британияи Кабир баргузор гардид, ки дар он намояндагони доминионҳои ин империя ширкат варзиданд. То ин вақт намояндагони Канада чандин санадҳои сиёсати хориҷиро имзо карда буданд, яъне дар ин кор барои Канада аллакай низоме ба вуҷуд омада буд. Ин низом барои ҳамаи доминионҳои Англия асос шуд. Доминионҳои дигар ҳам талаб мекарданд, ки Англия ҳуқуқи истиклолияти сиёсати хориҷии онҳоро расман эътироф намояд. Канада моҳи феврالی соли 1927 сафири нахустини худро ба ИМА фиристод. Баъди ин Канада муносибатҳои дипломатии худро бо якҷанд давлати дигар низ барқарор кард. Ниҳоят соли 1931 санади Вестминстери Англия истиклолияти сиёсати хориҷӣ ва ваколатҳои қонунгузории доминионҳоро эътироф намуд. Бо вуҷуди ин, Канада бе иҷозати

Англия ҳуқуқи ба "Қонун дар бораи Америкаи Шимолӣ Британия"-и соли 1867 ягон ҳел ислоҳ дароварданро надошт.

Канада ҳарчанд пайваста сӯи истиқлолият пеш мерафт, лекин ҳанӯз нишонаҳои муҳимтарини истиқлолияти давлатӣ, аз он ҷумла парчам ва нишони давлатӣ, суруди миллӣ, шаҳрвандии тозаи канадавӣ ва ҳуқуқи мустақилона ҳал кардани масъалаҳои ҷанг ва сулҳро надошт. Дар баробари мустақилият Канада торафт ба ИМА наздиктар ва тобеияти он ба ин давлат зиёдтар мешуд.

== САВОЛ ВА СУПОРИШ ==

1. Оқибатҳои манфӣ ва мусбати Ҷанги якуми ҷаҳонӣ барои Канада кадомҳоянд? 2. Ҳукумати консерваторон бо сардории Р. Борден Канадаро чӣ тавр идора мекард? 3. Бӯҳрони иқтисоди ҷаҳонии солҳои 1929 – 1933 ба иқтисоди Канада чӣ ҳел таъсир расонд? 4. Интиҳоботи парламенти соли 1930-и Канадаро шарҳ диҳед. 5. Чаро Ҳизби Консерваторон дар интиҳоботи умумии соли 1935 шикаст хӯрд? 6. "Кинг ва ё бенизоми" -и Ҳизби Либералӣ чӣ маънӣ дошт? 7. Чаро "Роҳи нав" -и Беннет аз тарафи ҳукумати оянда мамнӯъ эълон карда шуд? 8. Ҳукумати Кинг масъалаи сугуртаи иҷтимоиро дар мавриди бекорӣ чӣ тавр ҳал кард? 9. Муносибатҳои тичоратии баъдиҷангии Канада ва ИМА чӣ тавр сурат гирифтанд? 10. Шiori "мақоми баробар дар империя" -ро маънидод кунед. 11. Аввалин иқдоми сиёсати хориҷии Канадан доминантро хотиррасон намоед. 12. Чаро баъди ҷанг Англия дар иқдомҳои хориҷии Канада ба муросо роҳ меод? 13. Оё Канада рамзҳои давлатӣ ва нишонаҳои дигари давлатдорӣ дошт? 14. Аз мавзӯ ҳулоса бароред.

§ 14. МЕКСИКА

Оқибатҳои инқилоби солҳои 1910 – 1917. Солҳои 1910 – 1917 дар Мексика инқилоби кишоварзон ба амал омад, ки моҳияти он демократӣ буд. Дар Мексика "конститутсияҳои" ба сари ҳокимият омаданд. Онҳо манфиатҳои буржуазияи хурд ва миёнаю заминдорони озодихоро ифода менамуданд. Чорабиниҳои самарабахши демократии конститутсияҳои ба аксарияти аҳоли ҳуш омаданд.

То соли 1917 Мексика мамлакати ақибмондаи кишоварзӣ ва ба сармояи хориҷӣ вобаста буд. Дар деҳот муносибатҳои мулкдорӣ ҳукмрон буданд. Ҳиссаи заминдороне, ки зиёда аз 1 миллион га замин доштанд, 83,5 фоизи заминҳои киштбобро ташкил мекард. Дар мамлакат 2,2 миллион нафар деҳкони безамин ва 3,6 миллион корғари

кишоварзӣ мавҷуд буд. Заминҳои нопаддоканори навоҳии Лагун ва Юкатан дар ихтиёри инхисорҳои хориҷӣ буданд.

Дар солҳои Чанги якуми ҷаҳонӣ ба Мексика воридшавии сармояи хориҷӣ, пеш аз ҳама сармояи ИМА афзуд. Дар ҳаҷми умумии маблағгузориҳои бевоситаи ИМА ба Америкаи Лотинӣ Мексика дар ҷои дуюм меистод. Дар Мексика инхисорҳои хориҷӣ соҳаҳои асосии саноати кӯҳӣ ва нефтистехсолкуниро электротехниқиро пурра аз худ карда буданд.

Моҳи феврالی соли 1917 дар Мексика Конститутсияи нав қабул карда шуд, ки он яке аз конститутсияҳои демократитарини онвақтаи ҷаҳон ба ҳисоб мерафт. Ин конститутсия заминро моликияти миллии эълон карда, ба миллат ҳуқуқ под. ки моликияти калонро бар замин маҳдуд созад ва иҷораҳои хориҷиёро аз эътибор соқит эълон кунад. Ба Конститутсия нишондодҳо дар бораи озодиҳои демократӣ, аз он ҷумла қафолати ҳуқуқҳои инсон, аз давлат ҷудо карда шудани калесо, ҳуқуқи корпартоӣ ва озодиҳои дигари демократӣ дохил гардида буданд.

Мексика дар солҳои 1918 – 1923. Дар солҳои аввали баъд аз Чанги якуми ҷаҳонӣ дар Мексика фаъолияти нерӯҳои сиёсии ҷангаро вусъат ёфт. Ҳаракати коргарӣ авҷ гирифт. Ба ҳаракати коргарӣ созмонҳои сотсиалистӣ ва коммунистӣ наздик буданд ва майли муттаҳид шуданро доштанд. Моҳи сентябри соли 1919 дар шаҳри Мехико Конгресси муштаракӣ миллии намояндагонии созмонҳои сотсиалистӣ, коммунистӣ ва коргарӣ баргузор гардид, ки он Ҳизби Коммунистии Мексикаро таъсис дод. Дар баробари ин ҳизб аз соли 1918 сар карда ҳизби дигаре бо номи Конференсияи Коргарии Мексика ба фаъолият сар кард. Ин ҳизб дар мавқеи ислохотҳои меистод.

Дар аввали солҳои 20-ум иқтисоди Мексика ханӯз таҳти таъсири бӯҳрони иқтисодӣ буд. Маҳдуд шудани хариди ашёи хом ба баёта шудани корхонаҳои саноатӣ, махсусан корхонаҳои саноати маъданкоркунӣ оварда расонд.

Соли 1920 Конференсияи Коргарии Мексика дар байни коргарон нуфузи зиёд пайдо кард. Роҳбарони он бо қавоти ҷапи "конститутсияҳои" наздик мешуданд. Ин гурӯҳ моҳи майи ҳамон сол ба даст гирифта, бар зидди ҳукумати В. Карранса мубориза бурд. Артиши қавоти ҷапи "конститутсияҳои" шаҳри Мехикоро ишғол кард. В. Карранса ҳалок гардид. Президенти нави Мексика иштирокчии фаъоли инқилоб Алваро Обрегон интихоб карда шуд. Ӯ дар ин вазифа то соли 1924 буд.

Мексика дар солҳои 1924 – 1929. Солҳои 1924 – 1929 хангоми президентии генерал Калъес тартиботи "каудилизми инқилобӣ" ("каудило" – "дохӣ", "пешво") давраи бӯҳрони худро аз сар мегузаронд. Бинобар ин ӯ сиёсати давлатдорини худро бо ибораҳои инқилобӣ ва

моҳияти халқӣ доштани давлати Мексика рӯйпӯш мекард, то ки роҳбарони Конференсияи Коргарии Мексикаро (ККМ) ба ҳайати ҳукумат ҷалб намояд. Дар давраи президентии Калъес роҳбари ККМ Короннес вазирӣ саноат буд.

Дар солҳои аввали президентии худ Калъес ба ислоҳоти замин суръат бахшид. Ба деҳқонон 3,6 миллион гектар замин тақсим кард, яъне аз давраи президентии Обрегона 2 баробар зиёдтар. Калъес ҳисси миллии мексиконхоро бедор мекард. Ҷ соли 1926 як маъракаи сергавгоеро дар масъалаи маҳдуд кардани ҳукуки ширкатҳои нефтистехсолкунии Америка ташкил намуд, лекин аз он фоидае бардошта натавонист.

Дар сиёсати дохилии Калъес муҳолифат бо калисои католиқӣ мавқеи хосса дошт. Солҳои 20-ум калисои католиқии Мексика аллакай мавқеи худро аз даст дода буд. Вале қисмати болоии роҳбарони калисо ба татбиқи модаҳои дахлдори Конститутсияи соли 1917-и Мексика муқобилияти саҳт нишон меод. Ин муҳолифат дар соли 1926 махсусан тезу тунд шуд. Ҳукумат тавассути чораҳои маъмурӣ якҷанд калисою дайрҳоро баста, як тӯдод ашхоси рӯҳонии иртиқонро аз мамлакат ронд. Ба хотири эътироз калисо ибодатро қатъ кард. Муҳолифати калисо бо ҳукумат ба муборизаи ярқнок табдил ёфт.

Мексика дар солҳои 1929 – 1934. Мисли давлатҳои дигари Америкаи Латинӣ Мексика ҳам аз бӯҳрони иқтисодии ҷаҳонӣ саҳт зарар дид. Истехсоли нефт, тилло ва маъданҳои дигари ранга якбора паҳт фаромад. Соҳибқорони хориҷӣ, ки дар Мексика корхонаҳои саноати кӯҳӣ доштанд, аксарияти корхонаҳои маъдани худро баста, коргаронро ба таври оммавӣ аз кор ронданд. Аз ҳамин сабаб аз соли 1930 то соли 1933 шумораи бекорон 3,5 баробар афзуд. Бӯҳрон саноати ҳӯрокворӣ ва бофандагиро ҳам фаро гирифт. Ин ҳолат талаботро ба ашён хоми кишоварзӣ зиёд кард. Соҳаҳои содиротии кишоварзӣ зарари қалон диданд. Киштзорҳои пахта ва хенекен қам шуданд. Заминҳои бекорҳоидаи серҳосил афзуданд.

Соли 1929 таиосуи қувваҳои сиёсии мамлакат тағйир ёфт. Буржуазияи миллии бақувватшуда акнун метавонист бо боварии том ҳукмронии бевоситаи худро дар поян сиёсати ислоҳотҳои – милли ба амал барорад.

Солҳои 1929 – 1934 дар мамлакат қариб 50 ҳизбу гурӯҳҳои сиёсий фаъолият доштанд. Соли 1929 Ҳизби Миллӣ-Инқилобӣ (ХМИ) таъсис ёфт, ки ба он намояндагони гурӯҳҳои гуногуни сиёсий дохил шуданд. Ин ҳизб аз ду қанот – қаноти чапгаро ва қаноти ростгаро иборат буд. Ба қаноти чапгарои Ҳизби Миллӣ-Инқилобӣ намояндагони буржуазияи тичоратно саноатӣ ва ҳарбиён ва ба ҳайати қаноти ростгарои он намояндагони буржуазияи майда, зиёиён ва як қисми артиш дохил

буданд. Муборизаи ин ду гурӯҳи ХМИ дар арафаи интихоботи президентии соли 1934 авҷ гирифт. Дар интихоботи мазкур Лесаро Карденас ном генерал, ки арбоби машхури инқилоби Мексика буд, ғолиб баромад. Ба сари ҳокимият омадани Карденас маънои ба сари ҳокимият омадани чараёни демократии ҳизби ҳукмронро дошт. Карденас то соли 1940 президенти Мексика буд.

Иқтисоди Мексика дар давраи президентии Карденас. Ҳукумати Карденас дар мамлакат ислоҳоти заминро гузаронд. Мақсади ин ислоҳот мустаҳкам кардани ҷамоаҳои деҳқонӣ-ихдо буд. Дар рафти ин ислоҳот заминҳои заминдорони калони хориҷӣ мусодира карда шуданд. Хочагиҳои калони сармоядорие, ки ба парвариши пахта ва хенекен махсус гардонда шуда буданд, зарар надиданд. Баръақс, баъд аз мусодира ба хочагиҳои калони кооперативӣ табдил ёфтанд.

Ҳукумати Карденас дар саноати нафти мамлакат бар зидди зӯровариҳои сармояи хориҷӣ мубориза мебард. Дар Мексика истехсоли нафтро 17 корхонаи инҳисории англисӣ ва америкавӣ, аз он ҷумла шӯъбаҳои "Роял Датч Шелл" ва "Стандард Ойл" аз худ карда буд. Солҳои 1934–1935 дар Мексика ширкати давлатии нафти "Пемекс" ташкил карда шуд. Маҳсулоти нафтие, ки ин ширкат дар ибтидо истехсол мекард, ҳамагӣ 0,2 фоизи талаботи мамлакатро қонеъ мегардонду ҳалос. Инҳисорҳои америкавӣ кӯшиш мекарданд, ки ширкати мексикавии "Пемекс"-ро барҳам диҳанд. Карденас барои мустаҳкам кардани мавқеи истехсолкунандагони дохилӣ баъзе чораҳои бочуръатона андешид. Масалан, ӯ 18 марти соли 1938 ба декрет дар бораи милликунони моликияти ширкатҳои нафтистехсолкунии англисӣ ва америкавӣ имзо гузошта, онҳоро ба ихтиёри "Пемекс" супурд. Дар ҷавоб ИМА аз робитаҳои иқтисодӣ бо Мексика – харидани нафт ва ашёи хоми дигари он даст кашид, ба Мексика додани таҷҳизоти техникӣ саноати нафтро қатъ кард. Дар зери фишори Англия Фаронса, Белгия ва Ҳолландия низ аз харидани нафти Мексика даст кашиданд. Вале ҳукумати Мексика ба ҳамаи ин мушкилиҳо истодагари карда тавонист. Дар ин кор хизмати Карденас бузург аст. Милликунони саноати нафт ва роҳҳои оҳан хиёса (сектор)-и давлатии иқтисоди Мексикаро хеле мустаҳкам кард ва дар ба вуҷуд овардани иқтисоли соҳибистиклоли Мексика саҳми калон гузошт.

== САВОЛ ВА СУПОРИШ ==

1. Инқилоби буржуазии демократии Мексика кай ба амал омадааст? Он дар ин мамлакат чӣ тағйиротҳо ба амал овард? 2. Унсурҳои демократии Конститутсияи соли 1917-и Мексикаро баён кунед. 3. Дар бораи болоравии фаъолияти созмонҳои ҷамъиятии Мексика

далелхо биёред. 4. "Конститутсияхоҳон" киҳо буданд? 5. Кальес ва Обрегон чӣ мансаб доштанд? 6. Мухолифати ҳукумат ва калисон католикии Мексикаро шарҳ диҳед. 7. Дар бораи бӯҳрони иқтисодии солҳои 1930–1933 Мексика маълумот диҳед. 8. Дар бораи Ҳизби Миллӣ-Инкилобии Мексика ва президенти Мексика интиҳоб шудани Карденас нақл кунед. 9. Президент Карденас барои пешрафти Мексика аз кадом тадбирҳои иқтисодӣ иҷтимоӣ истифода бурд? 10. Ҳукуматҳои Англия ва Америка бар зидди Мексика кадом чораҳои ҷавобии касосгириро ба кор бурданд? 11. Аз мавзӯи хулоса бароред.

§ 15. АРГЕНТИНА

Оқибатҳои Ҷанги якуми ҷаҳонӣ барои Аргентина. То оғози Ҷанги якуми ҷаҳонӣ Аргентина аз ҷиҳати тараққиёти иқтисодӣ дар байни мамлакатҳои Америкаи Лотинӣ дар ҷои аввал меистод. Ҷанг барои тараққиёти иқтисодии Аргентина шароити мусоид муҳайё кард. Дар мамлакатҳои Европа талабот ба ғӯшт ва ғалладона, ки маҳсулоти асосии Аргентина буданд, афзуд. Аз рӯи истехсоли ин намуди маҳсулот Аргентина дар ҷаҳон дар яке аз ҷойҳои аввал меистод. Ин мақом ба Аргентина имконият дод, ки ҷамъкунии сармоя ва рушди саноату кишоварзии худро амри воқеӣ гардонад. Солҳои 1914–1918 захираи тилои Аргентина ду баробар афзуд ва воридоти молҳои хориҷӣ кам шуд. Ин омил барои пешрафти саноати миллии мусоидат кард. Соҳаи бофандагии саноати сабук, истехсоли семент босуръат тараққӣ карданд. Истехсоли нафт аз 7 ҳазор тоннаи соли 1912 дар соли 1922 ба 455,5 ҳазор тонна расид. Истехсоли нерӯи барқ зиёд шуд. Шаҳрсозӣ ривож ёфт. Ташаккули буржуазияи миллии суръат гирифт. Муносибатҳои сармоядорӣ дар дехот ҳам рӯ ба тараққӣ ниҳоданд.

Сарфи назар аз пешрафти саноат ва кишоварзӣ, баъд аз Ҷанги якуми ҷаҳонӣ Аргентина ханӯз ҳам мамлакати сусттараққиқарда ва аз ҷиҳати иқтисодӣ ба мамлакатҳои империалистӣ тобеъ мондан гирифт. Сармояи хориҷӣ банкҳои асосӣ, рохҳои оҳан, корхонаҳои калони саноатӣ ва заминҳои нопаддоканори кишти Аргентинаро дар зери назорати худ нигоҳ медошт. Дар Аргентинаи баъдичангӣ мақоми сармояи Англия ва Иёлоти Муттаҳиди Америка ниҳоят баланд буд. Аз соли 1913 то соли 1939 дар Аргентина маблағгузориҳои Америка аз 40 миллион то ба 331,8 миллион доллар расид, вале маблағгузориҳои Англия қариб бетағйир монд.

Дар кишоварзӣ латифундияҳо васеъ паҳн гардида буданд. Зиёда аз 80 фоизи заминҳои киштбобро латифундияҳои калон дар ихтиёр доштанд. Масоҳати ҳар як чунин латифундия ба 100 га замин